

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

Postava sluhy ve vybraných kultovních dílech

Bakalářská práce

Autor: Eliška Sacherová
Studijní program: B7310 Filologie
Studijní obor: Jazyková a literární kultura
Vedoucí práce: Mgr. Tereza Šmídová
Oponent práce: doc. PaedDr. Božena Plánská, CSc.

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta

Zadání bakalářské práce

Autor:	Eliška Sacherová
Studium:	P16P0054
Studijní program:	B7310 Filologie
Studijní obor:	Jazyková a literární kultura
Název bakalářské práce:	Postava sluhy ve vybraných kultovních dílech
Název bakalářské práce AJ:	Character of servant in selected masterpieces

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Cílem bakalářské práce bude představit a porovnat kultovní postavy sluhů ve vybraných literárních a audiovizuálních dílech, např. v Goldoniho dramatu Sluha dvou pánů či v Jirotkově románu Saturnin. Pozornost bude rovněž věnována adaptacím těchto děl a důvodům, které vedly k jejich označení za "kultovní". V rámci práce bude vypracován praktický projekt.

FOŘT, Bohumil. Literární postava: vývoj a aspekty naratologických zkoumání. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2008. ISBN 978-80-85778-61-8. JEDLIČKA, Josef. České typy: aneb Poptávka po našem hrdinovi. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 1992. ISBN 80-900609-8-6. FIELD, Syd. Jak napsat dobrý scénář. Praha: Rybka Publishers, 2007. ISBN 80-87067-65-7. ZEMAN, Milan. Rozumět literatuře: Interpretace základních děl české literatury. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, n. p., 1986. ZEMAN, Milan. Průvodce po světové literární teorii. Praha: Panorama, 1988.

Garantující pracoviště:	Katedra českého jazyka a literatury, Pedagogická fakulta
Vedoucí práce:	Mgr. Tereza Šmídová
Oponent:	doc. PaedDr. Božena Plánská, CSc.
Datum zadání závěrečné práce:	5.12.2017

Poděkování

Děkuji vedoucí své bakalářské práce Mgr. Tereze Šmídové za trpělivý přístup a cenné připomínky. Děkuji také své rodině a přátelům za poskytnutou podporu.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucího bakalářské práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne ...

Podpis autora

Anotace

Sacherová, Eliška. *Postava sluhy ve vybraných kultovních dílech*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2019. 150 s. Bakalářská práce.

Tématem bakalářské práce je postava sluhy ve vybraných kultovních dílech. V teoretické části práce jsou nejprve představeny pojmy jako kult, sluha či otrok a pozornost je dále věnována např. také definici literární postavy. Analýzy nacházející se v praktické části práce jsou zaměřeny na postavy Dobbyho (ze série knih o Harrym Potterovi od autorky J. K. Rowlingové), Popelky (z pohádek *O Popelce* a *O třech sestřích* od Boženy Němcové), Švejka (z románu *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války* a povídkových sbírek *Dobrý voják Švejk před válkou a jiné historky* a *Dobrý voják Švejk v zajetí* od Jaroslava Haška), Saturnina (z románů *Saturnin* od Zdeňka Jirotky a *Saturnin se vrací* od Miroslava Macka), Truffaldina (z komedie *Sluha dvou pánů* od Carla Goldoniho) a Nilese (ze sitcomu *Chůva k pohledání* od autorky Fran Drescher a kol.). Práce tyto vybrané sluhy nejprve podrobně představuje a charakterizuje, k čemuž je užito původních literárních předloh (např. v případě Truffaldina komedie *Sluha dvou pánů*), ale i následných audiovizuálních adaptací těchto děl (např. pro příběh o Popelce je touto adaptací slavná pohádka *Tři oříšky pro Popelku*). Jedinou výjimku tvoří sluha Niles, který představuje ryze audiovizuální postavu, a proto je zkoumán pouze na základě zhlédnutých dílů sitcomu *Chůva k pohledání*. Cílem práce je konkrétní šestici sluhů detailně představit a na poznacích uvedených v jednotlivých analýzách ukázat, proč jsou tyto postavy, a díla z nichž pocházejí, označována za kultovní. Následuje kapitola komparativní, jejíž obsah je zaměřen na hledání obdobných a protikladných charakteristik u jednotlivých sluhů. V závěru práce se nachází kapitola popisující přípravy a průběh praktického projektu (literárního podvečeří), jehož cílem bylo vybrané sluhy představit a připomenout veřejnosti.

Klíčová slova: sluha, kultovní, literární postava

Annotation

Sacherová, Eliška. *Character of servant in selected masterpieces*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2019. 150 pp. Bachelor Degree Thesis.

The topic of the bachelor thesis is the figure of a servant in selected masterpieces. There is an introduction to concepts such as cult, servant and slave in the theoretical part. Afterwards attention is paid e.g. to definition of literary character. The analyses found in the practical part are focused on the characters of Dobby (Harry Potter series by J.K.Rowling), Cinderella (fairy tales *O Popelce* and *Tři sestry* by Božena Němcová), Švejk (novel *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války* and collections of stories *Dobrý voják Švejk před válkou a jiné historky* and *Dobrý voják Švejk v zajetí* by Jaroslav Hašek), Saturnin (novel *Saturnin* by Zdeněk Jirotka and *Saturnin se vrací* by Miroslav Macek), Truffaldino (comedy *Sluha dvou pánů* by Carlo Goldoni) and Niles (sitcom *The Nanny* by Fran Drescher et al.). Firstly, these selected servants are introduced and characterized in detail, in accordance to original literary models (e.g. comedy *Sluha dvou pánů* in case of Truffaldino), as well as in connection of subsequent audio-visual adaptations of these masterpieces (e.g. famous fairy tale *Tři oříšky pro Popelku* in case of Cinderella's story). The only exception is Niles, which is a purely audio-visual character, and therefore is examined only on the basis of watched parts of sitcom *The Nanny*. The aim of this thesis is to introduce together six servants in detail and explain why these characters and its masterpieces are described as cult. The following comparative chapter is focused on searching similar and contrary characteristics of presented servants. There is a chapter describing the preparation and a way of a practical project (literary event) at the end of this theses. The aim of the literary event was to introduce selected servants and remind them to the public.

Keywords: servant, cult, character

Prohlášení

Prohlašuji, že bakalářská práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 13/2017 (Řád pro nakládání s bakalářskými, diplomovými, rigorózními, dizertačními a habilitačními pracemi na UHK).

Datum:

Podpis studenta:

Obsah

1	Úvod	10
2	Kult	12
2.1	Definice slova a tři z oblastí jeho obvyklého užití	12
2.2	Náboženský kult	12
2.3	Kult osobnosti (hrdinský kult).....	13
2.4	Pojem kult v umění – zaměření na literaturu.....	15
2.5	Kultovní literatura v českém literárním prostředí.....	19
2.6	Jak bude na kult v literatuře nahlíženo v praktické části této práce?	20
3	O otrocích a sluzích	22
3.1	Otrok.....	22
3.2	Sluha.....	25
4	Rozdíly ve společnosti, výzkum literárních postav, sluhové očima umělců	30
5	Dobby	38
5.1	Filmové ztvárnění Dobbyho postavy.....	46
6	Popelka	49
6.1	Film <i>Tři oříšky pro Popelku</i>	56
7	Švejk	61
7.1	Filmové zpracování	71
8	Saturnin	74
8.1	Literární pokračování a audiovizuální adaptace původního díla.....	80
8.2	Komparace Saturnina se sluhou Jeevesem	83
9	Truffaldino	86
9.1	Služba dvěma pánům.....	94
9.2	Divadelní adaptace hry s Miroslavem Donutilem v roli Truffaldina	97
10	Niles	101

11 Srovnání sluhů.....	118
12 Závěr	125
13 Praktický projekt	127
14 Seznam použitých zdrojů	131
15 Seznam příloh.....	139

1 Úvod

Postavu sluhu jsem si jako hlavní objekt výzkumu své bakalářské práce vybrala především z toho důvodu, že ač se obvykle jedná o charakter celkem nenápadný a nedůležitý, rozhodne-li se mu autor věnovat o něco více pozornosti, vznikne velmi nekonvenční postava, jejíž přítomnost v díle zajišťuje čtenáři mnoho veselých chvil. Takovýmto sluhům lze bez ostychu přiřadit přívlastek *kultovní*, jelikož díky svým nápadům, specifickému smyslu pro humor a dalším podobným charakteristikám zajišťují celkovou popularitu uměleckého díla, z něhož pocházejí.

V této bakalářské práci se budu věnovat konkrétní šestici sluhů, která se skládá z pěti původem knižních postav a jedné postavy ze světa audiovizuální tvorby. Konkrétně se jedná o sluhu Truffaldina (komedie *Sluha dvou pánů* od benátského autora Carla Goldoniho), domácího skřítky Dobbyho (sedmidílná série příběhů o čaroději Harrym Potterovi od britské autorky J. K. Rowlingové), vždy dobře naladěného vojáka Švejka (román *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války* a povídkové soubory *Dobrý voják Švejk a jiné historky* a *Dobrý voják Švejk v zajetí* od českého autora Jaroslava Haška), distingovaného Saturnina (k charakteristice tohoto sluhu bude použito románu *Saturnin* od spisovatele Zdeňka Jirotky a jeho pokračování s názvem *Saturnin se vrací*, jež pochází z pera literáta, překladatele a politika Miroslava Macka) a svérázného Nilese (sluha z amerického sitcomu *The Nanny*, který je v Čechách vysílán pod názvem *Chůva k pohledání*). Jako zástupkyni něžného pohlaví jsem k výše uvedené skupince sluhů zvolila nejprve služebnou a následně princeznu Popelku, tedy konkrétně její zpodobnění z československo-německého filmu *Tři oříšky pro Popelku* (scénář k tomuto filmu byl vytvořen na základě literární předlohy od spisovatelky a sběratelky pohádek Boženy Němcové).

Nejspíše se nyní nabízí otázka, proč jsem do svého výběru nezařadila i takové klasiky, jakými jsou zejména v literárním světě sluhů např. Sancho Panza z románu *Důmyslný rytíř don Quijote de la Mancha* či Osip z Gogolova dramatu *Revizor*. Tyto postavy si označení kultovní jistě také zaslouží, ale pro výzkum ve své bakalářské práci jsem chtěla vybrat především ty sluhu, kteří formovali můj osobní čtenářský styl a preference v oblasti audiovizuálních děl.

V rámci teoretické průpravy pro navazující analytické kapitoly budou v první části práce definovány pojmy kult (z hlediska náboženského, politického a uměleckého), otrok a sluha. V závěru této části textu prostřednictvím příkladu služebné Marii okomentuji (ne)možnost překonání společenských rozdílů mezi pány a sluhu, připomenu několik teorií týkajících se

výzkumu literárních postav a představím pět kategorií, do nichž lze zařadit dvojice sluhů a pánů, jež čtenářům a divákům prezentují spisovatelé a filmoví tvůrci.

Na vybrané šestici sluhů budu v této práci zkoumat především jejich charakteristické vlastnosti a příslušné role, které tyto vlastnosti hrají v celkovém utváření dané postavy (např. již dříve zmíněný speciální druh smyslu pro humor). Dále se také zaměřím na postavení a důležitost sluhů v rámci děl, ze kterých pocházejí. Pozornost bude rovněž soustředěna na rozbor konkrétního vztahu pána a sluhy (kdo je ve vztahu aktivnější atp.) a závěrečnou komparaci zvolených postav.

Celkovým cílem této bakalářské práce je potenciálním čtenářům vybrané sluhy především detailně představit (těm, kteří tyto sluhy již znají, tedy určité informace alespoň osvěžit či doplnit) a na základě předchozího rozboru jim předložit vysvětlení, proč jsou právě tyto postavy sluhů a díla, ze kterých pocházejí, označována za kultovní (např. je-li tomu tak díky filmovému zpracování, literární předloze atd.). Jedním z dalších cílů této práce je také znovu „zpopularizovat“ ty z vybraných sluhů, jejichž popularita mezi mladou generací poněkud upadá, a to např. kvůli pro některé čtenáře nelichotivé nálepce „školní četby“ (např. v případě Švejka).

V závěru práce se poté nachází popis příprav a průběhu praktického projektu, kterým byl v tomto případě literární podvečer zaměřený na seznámení účastníků s výše uvedenou šesticí sluhů.

2 Kult

2.1 Definice slova a tři z oblastí jeho obvyklého užití

Pro začátek bude jistě nejlepší, odrazíme-li se od toho nezákladnějšího, tedy od definic. Nejprve by mělo být řečeno, co vlastně znamenají slova *kult* a *kultovní* a jak s nimi bude pracovat tento text. U prvního ze zkoumaných slov uvádí František Trávníček ve svém *Slovníku jazyka českého*, že tento výraz pochází z latinského *cultus*, což v překladu znamená „*úcta a její projevy, ctění, uctívání*“.¹ Zdůrazňuje rovněž souvislost slova s oblastí náboženskou, ve které je pojmu kult užíváno asi nejčastěji. Nejen v odborných publikacích je tak možné vidět slovní spojení jako *kult svatých* či *kult jednoho božstva* (ten měli např. v období vlády králů na římském území řídit duchovní činitelé zvaní flaminové).²

2.2 Náboženský kult

Náboženský kult si bude pro většinu z nás pravděpodobně nejjednodušší představit jako organizované společenství lidí, kteří uctívají určitého boha či světce. Další fungování náboženského kultu popisuje ve svém příspěvku v *Sociologickém slovníku* Alena Vodáková.³ Je ovšem důležité zmínit, že náboženský kult může vzniknout i ve vztahu k určité výjimečné události, kterou je např. zázrak. Mezi takovéto kultury populární nejen na našem území patří např. *kult Pražského Jezulátka*, jež je spojováno se zázraky v oblasti uzdravení těžce nemocných či ochrany části Prahy před morem.⁴

Společenství lidí, kteří vytvoří náboženský kult, má povětšinou svá pevná pravidla a také předem určený vývoj. Uctívání vybrané osoby je v počátcích náboženského kultu dáváno najevo především prostřednictvím projevů značně spontánního charakteru. Nejčastěji se jedná o zpěvy, tance či slova vytvořená přímo řadovými členy kultovního společenství. Postupem času se míra spontánnosti značně snižuje a projevy úcty se stále více standardizují,

¹ TRÁVNÍČEK, František. *Slovník jazyka českého*. 4. vyd. Praha: Slovanské nakladatelství, 1952, s. 790.

² ŠTĚPÁNEK, Tomáš. *Římské náboženství v době královské* [online]. Brno, 2011, [cit. 31. 05. 2019], s. 36. Bakalářská práce. Masarykova univerzita. Fakulta filozofická. Historický ústav. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/s8pay/Bakalarska_prace.pdf

³ VODÁKOVÁ, Alena. Kult [online]. *Sociologická encyklopedie* [cit. 28. 05. 2019]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Kult>

⁴ ČERMÁK, Libor. *Mystéria pražského Jezulátka* [online]. *liborcermak.blog.idnes.cz* [cit. 28. 05. 2019]. Dostupné z: <https://liborcermak.blog.idnes.cz/blog.aspx?c=378557>

což můžeme sledovat na příkladu původně nikým neusměrňované modlitby, která je v této fázi upravena do fixní podoby a převedena do písemné formy.⁵

V závěru procesu formování náboženského kultu poté stojí institucionalizace. Tímto pojmem se zde rozumí např. určení místa, na kterém bude kultovní společenství vykonávat své obřady, či proces stanovení svátků, jež budou v rámci daného společenství drženy. Ač se v tuto chvíli mění náboženský kult v organizaci, jeho členové nepřestávají vůči uctívané osobě vyjadřovat spontánní projevy pokory a někdy také bázně. V některých náboženských kultech jsou totiž pocity úzkosti či strachu mezi členy celkem obvyklé. Takové kulty totiž za špatné plnění ustanovených rituálů udělují provinilým členům nejružnější sankce.⁶

2.3 Kult osobnosti (hrdinský kult)

Fungování kultu osobnosti je založeno na téměř totožném principu, jakým se řídí chod kultu náboženského. Opět si tedy můžeme představit skupinu lidí, která téměř bezmezně uctívá určitou osobu, tentokrát ovšem s tím rozdílem, že se nejedná o vyjadřování přízně nikomu z oblasti náboženské.

Souhrnně o této problematice pojednává např. elektronický článek *Kult osobnosti*.⁷ Nejdůležitější post v kultu osobnosti zastává tzv. *vůdce*, který obvykle vzejde z vysokých politických či vojenských kruhů. Kult osobnosti jako takový vzniká nejčastěji v době celospolečenské krize. Ideální doba pro jeho vznik tedy zpravidla nastane právě v případě probíhající revoluce, války či za totalitního režimu. V tomto období se budoucí „hlava“ kultu povětšinou podílí na nejzásadnějších událostech zasazujících se o opětovné nastolení klidu a dobra v dané společnosti, díky čemuž si vytváří základní předpoklad pro budoucí uctívání.

V případě kultu osobnosti však mají na veškerém následujícím dění hlavní podíl masová média. Jsou to totiž právě ona, jež po ustálení nových a „lepších“ poměrů ve společnosti propagují danou osobnost a její skutečné i domnělé zásluhy na novém stavu ve společnosti. Masová média, obvykle zastupovaná tiskem, rozhlasem a v dnešním světě moderních technologií především televizí a internetem, sehrávají v celém procesu tvorby kultu osobnosti

⁵ VODÁKOVÁ, Alena. Kult [online]. *Sociologická encyklopedie* [cit. 28. 05. 2019]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Kult>

⁶ Tamtéž.

⁷ Příspěvatelé Wikipedie. Kult osobnosti [online]. *Wikipedie: Otevřená encyklopedie* [cit. 01. 02. 2019]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Kult_osobnosti&oldid=16709329>

tak zásadní roli kvůli svému postavení ve společnosti. To jim totiž přirozeně umožňuje značnou měrou ovlivňovat veřejné mínění. Důležitou je ovšem rovněž podpora ze strany umělců (např. spisovatelů) či intelektuálních elit. Loajalita těchto skupin totiž pomáhá dotvářet dojem vůdcovy téměř božské aury, a tak v myslích běžných občanů ještě více upevňovat představu o jeho dokonalosti. V dobách minulých probíhala propaganda nového vůdce především v tištěných periodicích, kam své pochvalné a oslavné příspěvky umísťovali nejen řadoví redaktoři, ale i vysoce postavení umělci. Když tato mediální masáž dosáhla zamýšleného vrcholu, mohlo se začít s procesem infiltrování vůdcovy přítomnosti do běžného života řadových občanů.

Vůdcovy všudypřítomnosti je dosaženo především pojmenováváním důležitých institucí (např. školy, nemocnice) či objektů (např. budova městského muzea) jeho jménem a současně také realizací nejrůznějších soch, bust a dalších artefaktů s vůdcovou tváří. Tuto činnost je totiž velmi snadné spojit s dalším velebením hlavního představitele kultu osobnosti. Konkrétně máme na mysli velmi často pořádané oslavy, výroční projevy, průvody či např. také koncerty, které se konají u výše zmíněných soch a dalších objektů (nejlépe v den narozenin či jiného vůdce významného výročí) a podporují tak onu rituální podstatu, jež spoluutváří všechny typy kultů.

Zásluhou výše popsaných procesů a činností se vůdcova osobnost postupně stane ve své podstatě „božskou“ a zároveň tak dojde k opodstatnění jeho nově nabyté moci. Mezi lidmi totiž vyvstane názor, že není dalšího tak skvělého člověka, který by jejich společnost mohl vést. Poslední uvedenou změnu mají za následek zejména v médiích neustále proklamované kladné vlastnosti nového vůdce. „*Do popředí vystupují zejména píle, vytrvalost, odvaha, skromnost, cílevědomost, průbojnost, strategické schopnosti, příkladný patriotismus nebo ochota obětovat se za své ideály.*“⁸

Autoři propagačních článků si totiž nenechají ujít žádnou příležitost k velebení vůdce za jeho statečné skutky, natož aby opomenuli předat lidu poutavé zprávy o vůdcových zájmech a bohubylých volnočasových aktivitách. Bude-li se vůdce zajímat např. o jízdu v závodních autech a van Goghovy obrazy, budou se redaktoři čtenářům svých listů za každou cenu snažit vsugerovat, že právě to je důkazem vůdce všestranného nadání a že tyto zájmy jsou nejlepší i pro ně. Jejich vykonáváním navíc vyjádří vůdci své sympatie. Zajímavým, byť nejspíše nikoho

⁸ Příspěvatelé Wikipedie. Kult osobnosti [online]. *Wikipedie: Otevřená encyklopedie* [cit. 01. 02. 2019]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Kult_osobnosti&oldid=16709329>

nepřekvapujícím faktem je poté skutečnost, že velké oblibě a hojným pochvalným recenzím se těší i vůdcova literární činnost, ač většinou nedosahuje společností žádaných kvalit. Stejně jako v již dříve zmiňovaném náboženském kultu, v němž členové uctívají osoby zpravidla již zesnulé či pocházející z mýtů a legend, zachovávají obdivovatelé svému vůdci jistou přízeň i po jeho smrti. Dalo by se říci, že smrt této osoby je jakýmsi vyvrcholením kultu osobnosti, což potvrzuje i monumentální poslední rozloučení, které je vůdci vystrojeno.

Jistou dobu po této pro kult zlomové události se ve společnosti drží myšlenky a postoje, které vůdce představoval, a lidé vyjadřují podporu i jeho následovníkům. Těmi se rozumí především ty osoby, které byly s vůdcem v nejužším kontaktu či po jeho boku vykonali nějaký pro společnost zásadní čin. S každou novou generací se však lidská společnost jistým způsobem mění, uznává jiné myšlenky a vytváří si své vlastní autority, a proto v drtivé většině případů takovéto kultury osobnosti zaniknou, neboť už nadále není možné udržovat při životě překonaný kult osobnosti zesnulého vůdce.⁹

Kultem osobnosti byl kromě mnoha dalších politických a válečných vůdců opředen např. také slavný Napoleon Bonaparte.¹⁰

2.4 Pojem kult v umění – zaměření na literaturu

Výrazu kult může být ve společnosti užíváno ve významu souvisejícím s náboženstvím, přírodou, zásadní osobností z dějin a mimo jiné také ve spojitosti s uměním. Někdy totiž bývá tento výraz odvozován od latinského *colere*, jež je nejčastěji překládáno jako *pěstovat* nebo přeneseně *zušlechtovat*.¹¹ Protože však těmito činnostmi můžeme pozvednout nejen kvalitu půdy či rostlin, ale především lidského intelektu, zaměříme se nyní na to, co naši osobnost ovlivňuje měrou skoro nejzásadnější, a to na literaturu.

Ve vztahu kultu a literatury hraje zásadní roli adjektivum *kultovní*, jež si proto nyní blíže definujeme. František Trávníček u tohoto hesla ve svém *Slovníku jazyka českého* uvádí, že výraz byl odvozen od pojmenování *kult*, může jej být užito také ve tvaru *kultový* a jako první používané slovní spojení předkládá sousloví *kultovní význam*.¹² Ponecháme-li stranou původní

⁹ Příspěvatelé Wikipedie. Kult osobnosti [online]. *Wikipedie: Otevřená encyklopedie* [cit. 01. 02. 2019]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Kult_osobnosti&oldid=16709329>

¹⁰ Napoleonovo charisma [online]. *Československá napoleonská společnost* [cit. 28. 05. 2019]. Dostupné z: <http://napoleonska-spolecnost.cz/historie/napoleonovo-charisma>

¹¹ NOVOTNÝ, Michal. Kultovní [online]. *Český rozhlas Region – Praha a střední Čechy* [cit. 29. 05. 2019]. Dostupné z: <https://region.rozhlas.cz/kultovni-7290242>

¹² TRÁVNÍČEK, František. *Slovník jazyka českého*. 4. vyd. Praha: Slovanské nakladatelství, 1952, s. 791.

smysl sousloví vztahující se především k náboženským rituálům, stojí před námi spojení slov označující určitou věc, událost atp., která měla v konkrétním období lidské společnosti zásadní vliv na její formování. Osobně zastávám názor, že se literatura na seznam položek s kultovním významem řadit smí, neboť nás provází v podstatě celým životem. Setkáváme se s ní již ve věku batolecím (čtené pohádky od rodičů), podporuje nás při veškerém našem studiu (od slabikáře na základní škole až po vysokoškolská skripta), ale i v mnoha dalších činnostech, a proto bychom jí i přes značný vliv vyspělých počítačových technologií měli stále vzdávat hold jako důvěryhodnému a serióznímu zdroji informací. Rozhodně však nelze slepě uctívat každý literární počín a nehlédět na to, zda opravdu má jisté vzdělávací, umělecké či jiné další kvality.

Nejen v současném literárním světě je toho tolik, co by si obdiv rozhodně zasloužilo. Jak je ale možné, že některé publikace jsou populární a kladně hodnocené i po sto letech od svého vydání a jiné nezbudí u čtenářů vůbec žádný zájem? Klíčem k zodpovězení této otázky je právě ono magické adjektivum *kultovní*. Tento důležitý přívlastek může získat kniha jakéhokoliv autora, který do jejích stran dokáže vetknout cosi, co zaujme ne jednoho, ale statisíce či dokonce miliony čtenářů. Ti potom budou o knize rozmlouvat s přáteli, psát pochvalné recenze do tisku či na internet a vykonávat nesčetné množství dalších činností, kterými dají světu vědět o kvalitách této publikace. Převedeno na chod náboženského kultu – budou pomocí určitých rituálů udržovat její slávu při životě.

Zaměříme se proto nyní na názory odborníků, kteří se problematikou kultovní literatury, především kultovních románů, již delší dobu zabývají. Definovat kultovní literaturu však není procesem nikterak snadným, jak ostatně dokazuje následující citace: „*Nakonec je kultovní status vždy určen a vyživován publikem. Jako je deviace to, co je za ni označeno, tak i ‚kult‘ je to, co si lidé myslí, že je.*“¹³ Před samotným rozbořením označení kultovní literatury je však třeba projít přes překážky stavěné na naši cestu pojmenováními populární kultura, masová kultura a literatura bestsellerového typu.

Populární kultura je od poloviny až konce 20. století (záleží na konkrétním území) téměř nejsilněji zastoupena v kulturním mainstreamu (hlavním proudu kultury) lidské společnosti.¹⁴ Tento typ kultury ovšem nelze zcela jednoznačně definovat, neboť jej laická

¹³ CALCUTT, Andrew a Richard SHEPHARD. *Cult fiction: průvodce po kultovním románu*. Praha: Volvox Globator, 1999. ISBN 80-7207-301-X, s. 11.

¹⁴ Příspěvatelé Wikipedie. Populární kultura [online]. *Wikipedie: Otevřená encyklopedie* [cit. 29. 05. 2019]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Popul%C3%A1rn%C3%AD_kultura

i odborná veřejnost často ztotožňuje s kulturou masovou. Lépe porozumět rozdílům mezi těmito dvěma kulturami napomáhá např. mediální teoretik John Fiske, jehož myšlenky ve svém článku *Populární kultura* uvádí Iveta Jansová. Autorka zde zprostředkovává jeho teorii o participaci běžných občanů na utváření populární kultury, jejíž směřování řídí především kulturní průmysl. Ten by dle Fiska však měl příjemcům poskytovat pouze základní látku, kterou by tito následně dle vlastní preferencí dotvořili. Pro lepší pochopení této teorie uvádí Jansová příklad týkající se televizního seriálu vytvořeného pro nadcházející vysílací sezónu. Právě o jeho osudu v podobě stažení z vysílání či natočení další řady rozhodují reakce diváků, kteří si televizní kanál s promítaným seriálem naladí.¹⁵ Jak z předchozích slov vyplývá, populární kultura je sice šířena pomocí masových médií, ale hlavní podíl na jejím utváření mají právě její příjemci.

Na českém území byla populární kultura diskutovaným tématem již za doby minulého režimu, který ji považoval za kapitalistickou, a tedy odsouzeníhodnou formu kultury. Nejprve tento režim lidem zabraňoval v četbě populárních žánrů, ke kterým můžeme řadit např. detektivní román, či zakazoval prodávat knihy soudobých autorů ze Západu. Postupně si však jeho vedoucí představitelé uvědomili, že v podstatě škodí jen svým vlastním ideám, a začali její principy užívat i v prorežimní literatuře.¹⁶

V souvislosti s touto politickou situací by bylo vhodné osvětlit ještě termín masová kultura. Tento typ kultury je, jak je již z názvu patrné, utvářen masově (tedy ve velkém množství a mnoha lidmi) pro masové publikum, které představují statisíce běžných občanů.¹⁷ I tuto kulturu si tehdejší režim oblíbil, neboť nekladla na své příjemce příliš vysoké nároky, naopak se snažila zaujmout co největší procento plánovaných recipientů a využívala k tomu (stejně jako režim ke své propagandě) pomoc masových médií. Populární a masová kultura jsou propojeny právě používáním masových médií, pomocí nichž šíří uměleckou tvorbu vlastního stylu. Populární kultura a literatura jako taková se však od té masové, jež se svého příjemce pokouší určitým způsobem ovlivnit a k něčemu přinutit, liší především tou skutečností, že se nesnaží „diváka nutně obohatit o estetický zážitek nebo mu dát tento dojem, cílem je zábava a vyplněný volný čas. Díla populární kultury mohou obsahovat prvky

¹⁵ JANSOVÁ, Iveta. Populární kultura. *MEDKULT (MÉDIA A KULTURA * MEDIÁLNÍ KULTURA * MEDIÁLNÍ A KULTURÁLNÍ STUDIA)* [online]. [cit. 29. 05. 2019]. Dostupné z: <http://medkult.upmedia.cz/Keywords/popularni-kultura/>

¹⁶ PILAŘ, Martin. *VRABEC V HRSTI: aneb Klíše v literatuře*. Praha 5: Dokořán, 2005. ISBN 80-7363-021-4, s. 55.

¹⁷ Příspěvatelé Wikipedie. Masová kultura [online]. *Wikipedie: Otevřená encyklopedie* [cit. 29. 05. 2019]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Masov%C3%A1_kultura

*sebereflexe, kulturní odkazy i důležitá sdělení. Primárně jsou však kulturními produkty, tudíž určené ke spotřebě.*¹⁸

I literatura bestsellerového typu má však některé ze svých charakteristických znaků společné s výše jmenovanými typy kultur. Zejména se jedná o cílený výběr témat a forem literární tvorby, které nebudou při snaze o pochopení díla tvořit problémy žádnému z předpokládaných čtenářů, ba naopak se pro něj stanou přitažlivými.¹⁹ Více než u předchozích dvou typů je však v případě bestsellerové literatury kladen důraz na tržní úspěch vydávaných titulů. Prvotním předpokladem pro vznik a šíření bestselleru však „*v pravém smyslu tohoto slova je knižní trh fungující bez politického omezování a protěžování*“,²⁰ což např. v souvislosti s předchozím režimem v Československu bránilo tomuto typu literatury vznikat úplně.

Po tomto stručném úvodu bude nyní věnována pozornost problematice kultovní literatury. Vytvořit definici této literární oblasti či objasnit její fungování v rámci literatury jako celku ovšem nebude úplně jednoduché, neboť názory odborníků na literaturu i beletristických autorů se v mnoha bodech různí. Představme si proto jedno z hlavních pojetí kultovní literatury, které se v literárním prostředí rozšířilo. Pro prvotní ilustraci nám mohou pomoci názory Andrewa Calcutta a Richarda Shepharda, autorů knihy *CULT FICTION: Průvodce po kultovním románu*, kteří srovnávají toto literární odvětví se světem kultovních rockových hudebníků. Stejně jako jim, dostává se totiž obdivu a úcty i kultovním literárním autorům, a jejich díla jsou shodně s písňovými texty rockerů považována s jistou nadsázkou za „svatá“.²¹ Calcuttovi a Shephardovi jde tedy především o vyjádření skutečnosti, že kultovní literární tvorba vyjadřuje stejně jako rock v hudbě „*alternativní a radikální cestu vzhledem k uznávanému kánonu krásné literatury*“.²² A právě ona alternativní cesta a jiný pohled na chod světa je podle této dvojice autorů tím hlavním, co se od kultovní literatury a jejích autorů očekává a co je zároveň nejlépe charakterizuje. Podle tohoto výkladu by měl být kultovním

¹⁸ LUKÁŠOVÁ, Jana. *Sřet hodnotného umění a televizní popkultury* [online]. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Seminář estetiky, 2010, [cit. 31. 05. 2019], s. 14. Vedoucí diplomové práce Mgr. Ondřej Krajtl. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/gh6ms/hodnota_umeni_v_televizni_popkulture_peta_I_spravna.pdf
¹⁹ PILAŘ, Martin. *VRABEC V HRSTI: aneb Kliše v literatuře*. Praha 5: Dokořán, 2005. ISBN 80-7363-021-4, s. 57.

²⁰ Tamtéž.

Pozn. autorky práce: Výraz *protěžovat*, který je často chybně uváděn ve významu slova *protežovat*, je uveden v originálním textu knihy.

²¹ CALCUTT, Andrew a RICHARD SHEPHARD. *Cult fiction: průvodce po kultovním románu*. Praha: Volvox Globator, 1999. ISBN 80-7207-301-X, s. 7.

²² Tamtéž.

autorem někdo, kdo buď sám pochází z jisté okrajové části společnosti (např. se pohybuje v temných zákoutích společnosti – drogový dealer atp.), či naopak o takovýchto lidech a jejich osudech píše.²³

Mohou se ovšem naskytnout rovněž takové případy, kdy kultovní texty nevyprávějí o něčem, co je mimo hlavní proud, ať už ve společnosti či v literárním světě jako takovém, ale zprostředkovávají pohled na život z úplně jiných míst. Těmito místy jsou zde myšleny oblasti nacházející se v docela jiné realitě, tedy v realitě světů sci-fi a fantasy. Jeden zásadní bod však u všech těchto příběhů zůstává stejný, čtenáři jejich prostřednictvím touží zakusit pocit odcizení, který je jakýmsi leitmotivem všech kultovních textů.²⁴

V tuto chvíli by se mohlo zdát, že do oblasti kultovní literatury zahrnuje tato teorie pouze úzký profil autorů a publikací. Nic však nemůže být pravdě vzdálenější, protože např. kultovním románem se může stát v podstatě každý román, neboť „*svoji podstatou je autorské vědomí vždy outsiderem*“.²⁵ Zaslouhou autora tak takový román splňuje základní podmínku pro vznik kultovního literárního díla, tedy zprostředkování jiného pohledu na realitu světa.

2.5 Kultovní literatura v českém literárním prostředí

Jelikož se v případě označení kultovní literatura jedná na české literární scéně o poměrně mladý a doposud ještě zcela neustálený pojem, nebylo a někdy stále ještě není jeho určení a ohodnocení pro tuzemské literární kritiky a historiky jednoduchou záležitostí.

Na úplném počátku se v jejich rozhodnutích značně promítal vliv britsko-americké *cult fiction*, která viděla společné znaky např. v oblasti alternativní literatury, konkrétně českého undergroundu (zastupovaného např. tvorbou Egona Bondyho) druhé poloviny minulého století.²⁶ Postupem času se však ukázalo, že kupříkladu v porovnání s anglicky psanou kultovní literaturou ta česká téměř neobsahuje publikace typu populární literatury.

Konkrétně a oficiálně se v české literatuře pojmenování kultovní literatura objevuje přibližně v 60. letech 20. století.²⁷ V období normalizace již bylo u českých čtenářů „*kultovní záležitosti mít ve své knihovně nejen zmíněné úzkoprofilové tituly, ale také alespoň několik*

²³ CALCUTT, Andrew a Richard SHEPHARD. *Cult fiction: průvodce po kultovním románu*. Praha: Volvox Globator, 1999. ISBN 80-7207-301-X, s. 8–10.

²⁴ Tamtéž, s. 8–9.

²⁵ Tamtéž, s. 8.

²⁶ PILAŘ, Martin. Cult fiction a česká alternativní literatura [online]. *Literární noviny* [cit. 29. 05. 2019]. Dostupné z: <https://www.osu.cz/dokumenty/monitoringmedii/830.pdf>

²⁷ Tamtéž.

zakázaných knížek, nebo dokonce časopisů z 60. let, popřípadě i cosi z těžko dostupného samizdatu či exilu“.²⁸ V 80. letech rovněž vznikl časopis *Revolver revue*²⁹, na jehož stranách můžeme i dnes pocítit vliv výše zmiňované zahraniční *cult fiction*.³⁰ Ke spoluzakladatelům a nejvýznamnějším redaktorům této revue patří např. spisovatel Jáchym Topol, jehož díla (jako např. román *Anděl*) jsou (pozn. autorky práce: vzhledem k definici uvedené Calcuttem a Shephardem) českými literárními kritiky právem označovaná jako kultovní.³¹

Na tomto místě je ovšem důležité připomenout, že ač se kultovní literatura v českém literárním prostředí pomalu přesouvá z pomyslné periferie do hlavního literárního proudu, její autoři se na rozdíl od těch bestsellerových „pouhým“ psáním rozhodně neuživí.³²

2.6 Jak bude na kult v literatuře nahlíženo v praktické části této práce?

Ne nadarmo byla ve výše uvedeném textu citována věta: „*Nakonec je kultovní status vždy určen a vyživován publikem. Jako je deviace to, co je za ni označeno, tak i ‚kult‘ je to, co si lidé myslí, že je.*“³³ Moje představa kultovní literatury totiž koresponduje spíše s definicí literatury populárního charakteru než se způsobem, kterým se na tuto problematiku dívají Calcutt a Shephard. Nemusí tomu tak být vždy, ale výběr děl pro výzkum v praktické části této práce dokazuje, že v tomto případě jsem se tímto směrem vydala. Díla jako *Saturnin* či *Osudy dobrého vojáka Švejka* mají svým čtenářům stejně jako mnohá jiná díla populárního charakteru dopřát především klidné a zábavné počtení.

Chtěla bych však předem vyvrátit možnou domněnku, že ve svém pojetí kultovní literatury rovněž tíhnu k publikacím bestsellerového typu. Není tomu tak především proto, že v současné době se označení *bestseller*, řečeno s mírnou nadsázkou, dostává i takovým knihám, na jejichž stranách ještě ani nestihl zaschnout inkoust. V takovou chvíli však ještě v žádném případě nelze označovat knihu za velmi prodávanou či kvalitní a žádanou, neboť tato tvrzení prozatím nelze dosvědčit pomocí zpětných vazeb z knihkupectví, internetových

²⁸ PILAŘ, Martin. *VRABEC V HRSTI: aneb Kliše v literatuře*. Praha 5: Dokořán, 2005. ISBN 80-7363-021-4, s. 58.

²⁹ Jáchym TOPOL [online]. *revolverrevue.cz*. [cit. 29. 05. 2019]. Dostupné z: <http://revolverrevue.cz/jachym-topol>

³⁰ PILAŘ, Martin. *VRABEC V HRSTI: aneb Kliše v literatuře*. Praha 5: Dokořán, 2005. ISBN 80-7363-021-4, s. 79.

³¹ Tamtéž.

³² Tamtéž, s. 59.

³³ CALCUTT, Andrew a Richard SHEPHARD. *Cult fiction: průvodce po kultovním románu*. Praha: Volvox Globator, 1999. ISBN 80-7207-301-X, s. 11.

obchodů, recenzních serverů apod. Dle mého názoru se opravdu prodávaný bestseller také může těšit z označení kultovní dílo, ale pouze čas prokáže, zda si publikace toto přívlastko skutečně zasloužila, či měla pouze dobrou mediální kampaň a její kultovnost zmizela stejně rychle jako pověstných „pět minut slávy“.

Aby bylo jasné, jak budu na kultovní dílo nahlížet v praktické části práce, vraťme se k myšlence, kterou jsem uvedla na úplném začátku této podkapitoly. Každá kniha v sobě může mít potenciál stát se kultovní. Záleží ovšem na tom, zda do jejích stran autor vložil něco, co dokáže zaujmout opravdu velké množství čtenářů. V pěti literárních děl a jednom díle audiovizuálním, jež jsem pro svůj výzkum vybrala, jsou to právě postavy sluhů, které svými originálními vlastnostmi dokázaly získat obdiv několika generací čtenářů (a diváků). Proto budou středem pozornosti mého výzkumu právě ony a také způsob, kterým dokázaly nejen pro sebe, ale i pro dílo, z něhož pocházejí, získat přívlastek kultovní.

3 O otrocích a sluzích

3.1 Otrok

I tuto podkapitolu otevřeme pomocí významového vymezení určitého pojmu. Konkrétně bude naše pozornost soustředěna na pojmenování *otrok*. Dle informací uvedených ve *Slovníku spisovné češtiny*, do něhož umožňuje nahlédnout online *Internetová jazyková příručka*³⁴ utvářená členy Ústavu pro jazyk český, je slovo otrok určeno jako „*bezprávný člověk jsoucí ve vlastnictví druhého*“.³⁵ V tomto významu je dnes označení otrok také nejvíce známo široké veřejnosti, neboť se o něm ve výše uvedeném smyslu žáci dovídají při výuce dějepisu.

Méně známou skutečností je ovšem fakt, že např. v období antiky byly otrokům přičítány také poněkud nelichotivé vlastnosti. Konkrétně se tak dělo v divadelních komediích, v jejichž příbězích byli otroci líčeni jako osoby s nepřilíš vysokou mravní úrovní, sklony ke kuplířství, intrikánství či ve všech směrech praktikované snaze ošidit svého pána.³⁶ Je ovšem nutné připomenout, že se tímto způsobem rozhodně nechovali všichni otroci (ať už divadelní, či skuteční), stejně jako se všichni pánové nechovali ke svým otrokům jen krutě. Bez ohledu na charakter či chování otroků a jejich pánů nebylo kvůli úrovni tehdejšího právního systému možné ze společnosti odstranit chápání otroka jako někoho, kdo není způsobilý k běžným právním činnostem.³⁷ Zjednodušeně řečeno byl otrok stále považován za věc, a ne za plnoprávního člena určité společnosti.

Dříve než se úplně vzdálíme od zkoumání jazykového významu slova otrok, připomeňme si ještě jeho druhou definici. Václav Machek a Bohuslav Havránek v článku *Hradečtí „votroci“* připomínají, že se v minulosti jako otroci označovali také ještě nedospělí chlapci. Do dnešních časů se toto významové užití dochovalo např. v polském jazyce.³⁸ Výsledky lingvistických bádání vysvětlují tento dvojitý výklad slova otrok následovně. Dříve se jako synonymum pro tento pojem ve spisovné češtině užíval výraz *rab*, jenž byl „*příbuzný s něm. Arb-eit (práce), neboť za otrokářské éry těžká práce svalována právě na raby*“.³⁹ Otroci a rabové neměli za dob starých Slovanů žádné právo vyjadřovat své názory

³⁴ Viz <http://prirucka.ujc.cas.cz/>

³⁵ MEJSTRÍK, Vladimír. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost: s Dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky*. Vyd. 3., opr. Praha: Academia, 2003. ISBN 80-200-1080-7, s. 255.

³⁶ MACHEK, Václav a Bohuslav, HAVRÁNEK. Hradečtí „votroci“. *Naše řeč* [online]. 1951, 35 (7–8), 134–138 [cit. 29. 05. 2019]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4248>

³⁷ Tamtéž.

³⁸ Tamtéž.

³⁹ Tamtéž.

na lidových shromážděních. Totéž ovšem bylo upíráno i ještě nedospělým chlapcům.⁴⁰ Za přispění této skutečnosti bylo při jazykovém rozboru slova otrok zjištěno, že předpona *ot-* odkazuje k separaci od něčeho/někoho a kořen *rek* byl odvozen od původem staročeského *řeci* – dnes *řici*. A tak bylo možné již naprosto jistě tvrdit, že *otrokem* byl myšlen i ten, „*kdo musí býti mimo rok (= rokování), kdo nemá práva mluvíti v miru (t. j. asi obecní radě) ani v jiných závažných jednáních*“.⁴¹

V českém jazykovém prostředí se však právě proto, že otrokům či rabům byla účast a promluva na shromážděních zapovězena po celou dobu jejich poddanské služby (většinou tedy až do jejich smrti), ujal u slova otrok pouze první význam související se synonymním pojmenováním rab.⁴²

Jak uvádí *Ottův slovník naučný*⁴³, otroctví se jako součást lidské společnosti počalo vyvíjet již v té době, kdy se prvobytně pospolná společnost začala přeorientovávat na práci v zemědělství jako na hlavní zdroj své obživy. Na počátku upadali do otroctví především nepřátelskou stranou zajatí vojáci, kteří byli před vznikem otroctví okamžitě zabíjeni. Postupně se však jejich fyzické síly začalo využívat v zemědělství a pro posluhu v domácnostech. S pozvolným rozvojem průmyslu se otroků začalo užívat také pro těžké a nebezpečné práce, aby se jejich majitelé mohli plně věnovat činnostem určeným pro „vyšší“ společnost, tedy např. politickým záležitostem či umělecké tvorbě.⁴⁴

Pravděpodobně v největší míře byl vztah pánů a otroků (a jejich postavení ve společnosti) upraven tehdejšími velmi vyspělými právními systémy Říma. Do otroctví se zde dle práva bylo možné dostat např. kvůli neplacení dluhů či úmyslnému oddalování nástupu do povinné vojenské služby. Zprvu nebylo vlastnictví otroka příliš častým případem, a proto bylo s otroky zacházeno celkem vlídně. Dokonce byli považováni za součást rodiny, přesněji byli pod její ochranou. Jak ale jejich počty přibývaly a římstí obyvatelé si navykli věnovat se pouze činnostem odpovídajícím „lepšími lidem“ (viz již zmíněné umění atp.), způsob zacházení

⁴⁰ MACHEK, Václav a Bohuslav, HAVRÁNEK. Hradečtí „votroci“. *Naše řeč* [online]. 1951, 35 (7–8), 134–138 [cit. 29. 05. 2019]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4248>

⁴¹ Tamtéž.

⁴² Tamtéž.

⁴³ *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. 18. Navary-Oživnutí. Praha: J. Otto, 1902, s. 972–977 [online]. [cit. 29. 05. 2019]. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/nkp/view/uuid:6e99bf30-e6e0-11e4-a794-5ef3fc9bb22f?page=uuid:25e97cf0-05b0-11e5-97f4-5ef3fc9ae867>

⁴⁴ Tamtéž, s. 972.

s otroky se prudce zhoršil. V tu chvíli se totiž stali pouhou věcí náležící do majetku určité rodiny a podle toho s nimi často bylo jednáno.⁴⁵

Otroctví se ovšem nerozvíjelo jen ve starověkém Římě, ale postupem času i ve státech germánských, slovanských či na kontinentu americkém. Na všech těchto místech se se stoupající poptávkou po pracovní síle začal rozvíjet také obchod s otroky. Například na území Ameriky sloužili zde usazeným kolonistům jako otroci nejprve domorodí Indiáni. Následně ovšem začali kolonisté na území Ameriky dovážet také černošské obyvatelstvo pocházející z Afriky.⁴⁶

Jak již bylo možné vypořádat z výše uvedených informací, nechovali se pánové ke svým posluhovačům většinou nijak vybraně. S postupným vývojem lidské společnosti plnili otroci nejrůznější úkoly a jejich práce byla uplatňována v mnoha oblastech lidské činnosti. Bylo možné si pořídit otroka na zemědělské práce, úklid domu, na práci v textilním průmyslu a na mnoho dalších činností. Někteří bohatší hospodáři či šlechticové si pro tyto činnosti ovšem nenajímali stále nové otroky, neboť u nich sloužili lidé postižení tzv. dlužním otroctvím.⁴⁷ Narodilo-li se takovému služebníku dítě, bylo více než jisté, že se i s ním bude zacházet jako s otrokem.⁴⁸ Tuto skutečnost a dobrovolné setrvání člověka v otroctví komentuje ve své *Rozpravě o dobrovolném otroctví* Étienne de La Boétie: „Na počátku sice lidé slouží z donucení a pod nátlakem, ovšem jejich potomci se již podvolují bez sebemenší lítosti a to, co jejich předci činili z donucení, začínají vykonávat dobrovolně. Věc se má tak: lidé narození pod jářmem a následně odkojeni a vychováni v nevolnictví již nehledí vpřed, nýbrž se spokojují se stavem, do něhož se narodili.“⁴⁹

K oficiálnímu zrušení otroctví došlo (nejen) ve výše jmenovaných zemích a oblastech světa postupným a pomalým procesem. Například většina kolonizačních velmocí, mezi něž dozajista patří Anglie a Francie, dala všem svým otrokům svobodu v průběhu 19. století a další

⁴⁵ *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. 18. Navary-Oživnutí. Praha: J. Otto, 1902, s. 973 [online]. [cit. 29. 05. 2019]. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/nkp/view/uuid:6e99bf30-e6e0-11e4-a794-5ef3fc9bb22f?page=uuid:25e97cf0-05b0-11e5-97f4-5ef3fc9ae867>

⁴⁶ Tamtéž, s. 974–976.

⁴⁷ Tamtéž, s. 973.

⁴⁸ KUTÁLKOVÁ, Petra. *Novodobé otroctví* [online]. [cit. 29. 05. 2019]. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/zvha/973/NOVODOBE-OTROCTVI.html/>

⁴⁹ LA BOÉTIE, Étienne de a Michel de MONTAIGNE. *Rozprava o dobrovolném otroctví*. Praha: Rybka Publishers, 2011. ISBN 978-80-87067-27-7, s. 22.

země je v jejich počínání postupně následovaly.⁵⁰ I přesto, že se doba a společnost značně změnily, nalézáme bohužel i ve 21. století jakési „moderní“ otroky. Jako zarmucující příklad moderního otroctví může sloužit dětská práce či celodenní práce (převážně) žen zaměstnaných za méně než minimální mzdu v gigantických továrnách na oblečení.

Podkapitulu o otrocích a jejich životě ve společnosti jsem do své práce zařadila především kvůli postavě domácího skřítky Dobbyho, jež bude jedním z předmětů zkoumání v praktické části této práce. Dobby sice žije ve smyšleném magickém světě, ale to jeho příběhu rozhodně nebrání ukázat, že každá společnost byla, je a nejspíše vždy také bude jistým způsobem hierarchizovaná.

3.2 Sluha

O původu povolání sluhy či služebné se v této podkapitole již podrobněji šířit nebudu, neboť tyto pracovníci vzešli především z otrockého postavení, či se do tohoto zaměstnání přihlásili dobrovolně a ze své vlastní vůle, aby za vydělané peníze zajistili obživu své rodině.

Při porovnávání sluhů s otroky je ovšem třeba jasně zdůraznit skutečnost, že sluhové byli na rozdíl od otroků svobodní. To pro ně znamenalo např. možnost odejít ze služby, pokud na ně jejich pán byl hrubý či je bil. Za veškerou vykonanou práci v pánově domě dostávali sluhové plat, mohli se svobodně stěhovat či uzavírat manželství.⁵¹

Nejdůležitějším faktem je ale to, že na ně díky jejich společností přiznané svobodě nebylo nahlíženo jako na věci, které nemají vůbec žádných práv. Naopak byli ve společenském žebříčku i přes své poddané zaměstnání celkem respektováni (zvláště pokud dobře sloužili svému pánovi) a v rámci své služby se dostávali do sociálně mnohem vyšších oblastí společnosti – např. post úřednického sluhy.

Zprvu si sluhy/služebné mohly dovolit nastálo zaměstnávat pouze královské a šlechtické rody. Zámožnější sedláci či měšťané si proto pomocný personál najímali pouze na krátkou dobu, např. v období žní či před Vánoci. O životě služebnictva, a především žen v tomto postavení, se podrobně rozepisuje např. Eva Kurfířtová ve své diplomové práci nazvané *Ženské*

⁵⁰ *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. 18. Navary-Oživnutí. Praha: J. Otto, 1902, s. 976 [online]. [cit. 29. 05. 2019]. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/nkp/view/uuid:6e99bf30-e6e0-11e4-a794-5ef3fc9bb22f?page=uuid:25e97cf0-05b0-11e5-97f4-5ef3fc9ae867>

⁵¹ *Nezáviděníhodný osud otroků a sluhů* [online]. [cit. 29. 05. 2019] Dostupné z: <http://masch.blog.cz/0706/nezavidenihodny-osud-otroku-a-sluhu>

*domácí služebnictvo v českých zemích (od 60. let 19. století do období první republiky).*⁵² Kurfiřtová uvádí, že služebnictvo bydlelo přímo v domě svého zaměstnavatele, kde však pro sluhu či služebnou obvykle nebyl vyhrazen jeden z menších a prozatím nevyužívaných pokojů (tak se dělo až postupem času a s navyšující se životní úrovní městských obyvatel), ale velmi skromná místnost či prosté místo na lavici v prostorách kuchyně.⁵³

Později se stalo najímání služebnictva dostupnějším, čehož využívaly především měšťanské rodiny, které se chtěly šlechtě co nejvíce přiblížit. V průběhu 19. století, kdy vrcholila průmyslová revoluce a s ní spojená urbanizace, se ve městech najednou objevilo enormní množství původem venkovských obyvatel, kteří si zde chtěli sehnat nový domov a živobytí. Tato skutečnost se v chování bohatších městských rodin projevila tím způsobem, že se markantně zvýšila poptávka především po služebných vypomáhajících v domácnosti. „*Nehodilo se, aby manželka úředníka, učitele či snad obecního politika nosila vědra s vodou nebo prala prádlo. Ženské služebnictvo bylo tedy nutností.*“⁵⁴ Vydržování služebnictva se tak pro tyto rodiny stalo známkou vyššího společenského statusu.

Na rozdíl od případu otroctví byl vztah mezi pánem a sluhou právně upraven celkem podrobně za pomoci tzv. *čeledního řádu*. Zásadní rozhodnutí ovšem ponechával na vzájemné úmluvě obou stran, v níž měl dle očekávání navrch právě zaměstnavatel.⁵⁵ Pokud se služebnictvo vůči svému pánovi nějak prohřešilo, např. porušením pracovních povinností, urážkou či krádeží majetku, bylo obvykle potrestáno pokutou či krátkým pobytem za mřížemi vězeňské cely.⁵⁶

Jelikož se doposud hovořilo především o mužích, tedy o otrocích a sluzích, bude se zbytek této podkapitoly věnovat hlavně ženám, tedy služebným. Byly to totiž právě ony, které si bohaté měšťanské rodiny najímaly pro pomoc s obstaráváním chodu svých domácností. Muži se ve službě u měšťanských rodin uplatňovali samozřejmě také, ale spíše na pozicích vyžadujících velkou fyzickou sílu (nosič apod.). Kromě výše zmiňovaného čeledního řádu byly

⁵² KURFIŘTOVÁ, Eva. *Ženské domácí služebnictvo v českých zemích (od 60. let 19. století do období první republiky)* [online]. Pardubice, 2012 [cit. 06. 02. 2019]. Diplomová. Univerzita Pardubice. Dostupné z: <https://dk.upce.cz/handle/10195/49033>.

⁵³ Tamtéž, s. 62.

⁵⁴ ČESKÁ TELEVIZE. Jak se žilo... - Služebnictvo [online]. 2014 [cit. 06. 02.2019]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/specialy/prvorepublikovypravodaj/clanek/102-jak-se-zilo-služebnictvo/>

⁵⁵ KURFIŘTOVÁ, Eva. *Ženské domácí služebnictvo v českých zemích (od 60. let 19. století do období první republiky)* [online]. Pardubice, 2012 [cit. 06. 02. 2019], s. 20. Diplomová práce. Univerzita Pardubice. Dostupné z: <https://dk.upce.cz/handle/10195/49033>.

⁵⁶ Tamtéž, 26.

služebné povinovány ještě plněním příkazů, které jim zadávala „paní domu“ osobně. Musely se tedy podřít její vůli např. při přijímání osobních návštěv či v případě opuštění domu, jež nesmělo proběhnout bez předchozího dovolení.⁵⁷ Pokud ovšem služebné vykonávaly svou práci dobře a pobývaly v sídle svých zaměstnavatelů již delší dobu, mohly se čas od času těšit z „mimořádného“ vyjádření přízně. Tím rozumějme např. dárky k svátku, narozeninám či podobnou odměnu při odchodu ze služby.⁵⁸

Služebnou při práci si jistě většina z nás představí v jakési uniformě, jež se obvykle skládá z tmavých šatů, bílé zástěry a čelenky stejné barvy. Tato představa je ovšem mylná, neboť v této podobě byly služebné prezentovány především v knižních či filmových světech. Reálně si totiž odění uniformního charakteru pro své služebnictvo mohly dovolit pouze nejbohatší měšťanské rodiny. Běžně tedy mohla být služebná viděna v modelech podobného typu, které však byly vytvořeny z levnějších materiálů či byly plně přizpůsobeny zvyklostem a požadavkům dané rodiny. Obecně se při odívání služebnictva hledělo na to, aby šatstvo bylo vždy co nejprostší a z nepříliš drahých materiálů, což mělo ještě více zdůraznit jejich podřízené postavení vůči pánům. Za každých okolností však musela služebná udržovat své ošacení v pořádku a čistotě, neboť tak dělala dobrou vizitku svým pánům.⁵⁹

S přelomem 19. a 20. století se nejen služebné začaly o něco více organizovat, vstupovat do spolků na ochranu jejich práv a předávat svým zaměstnavatelům požadavky na úpravy pracovního poměru. Konkrétní změny požadovaly především v oblasti osobního volna (do té doby jej služebné příliš neměly) či založení spoření (např. nemocenského).⁶⁰ S těmito nároky služebných se ovšem rovněž zpříšňovaly podmínky zaměstnavatelů. Jelikož se úroveň společenských setkání v panských domech neustále zvedala, bylo třeba, aby i služebná ovládala alespoň základy jednoho cizího jazyka a vystupovala před hosty přesně dle tehdejšího bontonu. Samozřejmostí se v té době stalo i zvládnutí základních postupů práce kadeřnic a švadlen. Od služebných se totiž očekávalo, že paní pomohou při přípravách na večírek s úpravou oděvu i účesu.⁶¹ Služebné, které za tímto účelem docházely zlepšit své dosavadní profesní vzdělání

⁵⁷ KURFIŘTOVÁ, Eva. *Ženské domácí služebnictvo v českých zemích (od 60. let 19. století do období první republiky)* [online]. Pardubice, 2012 [cit. 06. 02. 2019], s. 58. Dostupné z: <https://dk.upce.cz/handle/10195/49033>. Diplomová. Univerzita Pardubice.

⁵⁸ Tamtéž, s. 60.

⁵⁹ Tamtéž, s. 61–62.

⁶⁰ Tamtéž, s. 27–28.

⁶¹ Tamtéž, s. 42.

do speciálních kurzů, si poté mohly od zaměstnavatelů nárokovat stejné podmínky, jaké platily pro pracovníky u živnostníků (např. přesná pracovní doba).⁶²

Vydržování služebnictva se tak stalo značnou finanční zátěží, a proto si služebné zůstávající v domácnosti zaměstnavatele mohli dovolit jen ti nejbohatší. Ostatní domácnosti, pokud jim to finanční situace alespoň trochu dovolovala, zaměstnávaly služebné (z důvodu udržení své společenské prestiže) alespoň na částečný úvazek. To v praxi znamenalo, že pomocnice do domácnosti pouze docházela a po vykonání veškeré zadané práce se zase odebrala do svého domova. Tím se zaměstnavatelům značně snížily náklady na stravu a ubytování.⁶³

S obdobím první světové války a poté i za časů první republiky se počet služebnictva zredukoval v domácnostech na minimum. Následně se začaly zdokonalovat spotřebiče ulehčující práci v domácnosti (pračka, lednička atp.) a potřeba najímání služebnictva vymizela téměř úplně.⁶⁴

V současné době se již příliš neseťkáváme s označeními jako *komorník*, *lokaj*, *služebná* či *obecní sluha*. Buďto totiž některé typy povolání sluhy již zanikly, či je dnes známe pod jiným pojmenováním. Přestože je i dnes vydržování osobních sluhů, komorníků a dalších služebníků záležitostí spíše společensky vysoce postavených rodin či rodin přímo královských, nejrůznější pomocníky si do domácnosti najímá i většina běžných občanů. Mezi nejvyhledávanější sluhy a služebné patří paní na úklid, chůvy či hlídači domácích mazlíčků (viz venčení psů za finanční odměnu). Odpověď na otázku, proč se i ve 21. století někdo uchází o zaměstnání sluhy, si musí každý čtenář této práce najít sám. Moje vysvětlení se zakládá především na touze těchto lidí vydělat v zaměstnání, ke kterému většinou není zapotřebí žádné speciální kvalifikace, dostatek peněz k uživení své rodiny sídlící v oblasti, kde není možné si práci příliš vybírat. Kromě sekretářek a firemních asistentů, které lze dle mého názoru do kategorie sluhů mnohdy také zařadit, rozlišuji ještě jeden speciální typ moderních sluhů — tzv. *hodinové manžele*, kteří si na posluze lidem (opravy domácích spotřebičů, úprava zahrad atp.) založili vlastní a většinou velmi dobře prosperující podnik.

62 KURFIŘTOVÁ, Eva. *Ženské domácí služebnictvo v českých zemích (od 60. let 19. století do období první republiky)* [online]. Pardubice, 2012 [cit. 06. 02. 2019], s. 28. Diplomová práce. Univerzita Pardubice. Dostupné z: <https://dk.upce.cz/handle/10195/49033>.

63 Tamtéž, s. 18.

64 Tamtéž, s. 65.

Že vztah pána a sluhy není úplně překonán ani dnes, dokazuje kromě výše uvedených moderních sluhů také to, že téměř každý z nás má ve své domácnosti tzv. němého sluhu, kterým se rozumí dřevěný či kovový držák na oblečení, bez jehož věrné „posluhy“ se obejde jen málokdo.

Teoretickou kapitolu o otrocích a sluzích jsem do své práce zařadila proto, aby bylo možné alespoň ve zkrácené podobě poznat jejich životy, postavení ve společnosti či vztahy k jejich pánům a vytvořit tak soubor potřebných poznatků k dalšímu srovnávání se šesticí sluhů charakterizovaných v praktické části této práce. Tam se totiž setkáme s několika různými typy sluhů – vojenským sluhou Švejkem, rodinným sluhou Nilesem (zároveň zastávajícím roli zděděného sluhy) či Saturninem v postavení sluhy osobního. Úsek této kapitoly věnující se především služebným jsem do teoretické části práce zařadila kvůli služebné/princezně Popelce, jež bude také součástí pozdějšího praktického rozboru. Právě Popelka se však výše popsanému prototypu služebné značně vymyká a bude tak tvořit zajímavý kontrast i vůči pěti ostatním zkoumaných sluhů. Před praktickými rozborů vybraných postav sluhů však bude pozornost v této práci zaměřena ještě na teoretickou kapitolu o vztahu pána a sluhy z pohledu literárního.

4 Rozdíly ve společnosti, výzkum literárních postav, sluhové očima umělců

Vzhledem k informacím uvedeným v předchozí kapitole se nyní možná může zdát, že všichni, kteří si někdy najali sluhu, byli až do morku kostí zlí a krutí. Samozřejmě že se vyskytovali tací „pánové“, kteří si způsobem zacházení se svým služebnictvem mnoho nezdali s praktikami císaře Nera, ale přesto nelze prostřednictvím této perspektivy soudit všechny zaměstnavatele. To nám ostatně v praktické části práce dokáží téměř všechny postavy pánů z šestice v Úvodu jmenovaných kultovních děl.

Za pravdivý a obecně platný fakt se však rozhodně dá považovat předpoklad, že ve většině reálných vztahů mezi pánem a sluhou (či paní a sluhou nebo pánem/paní a služebnou) není pro prvního ze jmenovaných za žádných okolností možné překonat jisté vzájemné rozdíly. To v překladu znamená, že by se svým sluhou/služebnou nikdy nedokázali být opravdovými a rovnocennými přáteli, či dokonce životními partnery, jelikož více dbají na názory svých společensky vysoce postavených „přátel“, než na opravdové přátelství či lásku od jedinců se sociálně nižším postavením. Všichni jistě dobře znáte příběhy o chudých, ale dobrosrdečných, poctivých a krásných služebných (či jiných žen v poddaném postavení), do nichž se jejich bohatý a společensky uznávaný zaměstnavatel zamiluje. Následuje svatba a šťastný život až do smrti. Takovýto konec příběhu je akceptovatelný a věrohodný v případě pohádky *O Popelce*, ale v reálném světě většinou nepřijde, ač by si to někteří přáli.

Důkazem tohoto tvrzení může být příběh služebné Marii z francouzského snímku *Madam služebná*⁶⁵, který ač původem z pláten kin, ukazuje tuto smutnou realitu v jasném světle. Služka Maria je kvůli pověrčivosti své paní, která nesnese u stolu třináct míst, přizvána do společnosti velice bohatých a současně také povrchních lidí. Paní domu vydá příkaz o mlčenlivosti ohledně Mariina původu a hodlá ji před hosty vydávat za dlouholetou známou z ciziny. Plány jí však překazí její nevlastní syn, který jednomu z vlivných hostů namluví, že je Maria ve skutečnosti španělská hraběnka. Tento host se do Marii okamžitě zamiluje a jelikož i ona k němu cítí jisté sympatie, začne se mezi nimi rozvíjet silné a láskyplné pouto. To a mnohé další však Mariina paní nedokáže snést a milenci své služebné prozradí pravdu o jejím společenském původu. Ač Maria při jednom z rozhovorů svým společníkům na večírku říká, že lidé mají rádi šťastné konce, sama se toho svého bohužel nedočká. Možná proto, že se její partner zamiloval do někoho, kým nebyla (španělská hraběnka). Spíše však kvůli jeho ješitnosti a dbaní na povrchní názory dalších členů vysoké společnosti, které mu neumožnily

⁶⁵ *Madam služebná* [Madame] [film]. Režie Amanda STEHRS. Francie, 2017.

se přenést přes to, kým jeho milovaná Maria skutečně je (služebná). Příběh služebné Marii jsem zde uvedla také proto, aby vytvořil plynulý přechod k tématu další části této kapitoly. Tím bude vztah pána a sluhy z pohledu literárního, tedy z perspektivy, pomocí níž nám tuto dvojici představuje autor.

Nejprve se však alespoň na chvíli zastavme u literárních postav a jejich výzkumu obecně. Jako první představím dva hlavní způsoby, pomocí nichž literární postavy zkoumají literární vědci a teoretici. Alfou a omegou veškerého zkoumání literárních postav je jejich dělení na entity určované výhradně textem a entity, které jistou formou odkazují na své protějšky z řad skutečných lidí z masa a kostí.⁶⁶ Tato dělení podrobněji zkoumají dva systémy: sémiotický a mimetický.

První „přístup chápe literární postavu jakožto textový fenomén, a jako takový druh fenoménu ji i zkoumá (za použití lingvistických, logických a obecně sémiotických nástrojů)“.⁶⁷ Naopak přístup mimetický „nahlíží literární postavu jako entitu, která vykazuje zásadní podobnosti se svými reálně žijícími protějšky, a používá pro její průzkum nástroje z oblasti estetiky, filozofie či psychologie“.⁶⁸ K těmto dvěma základním přístupům se poté dále připojuje proces komparace. Při tomto postupu se badatelé snaží u konkrétních literárních postav odhalit např. to, zda se jedná o figuru hlavní či vedlejší, propracovanou či méně detailně utvořenou postavu, jak realisticky na čtenáře působí atd. Všechny poznatky zjištěné pomocí procesu komparace poté dále slouží např. k vzniku typologie literárních postav.⁶⁹ Tak lze kupříkladu odhalit, že hlavní postava námi čteného románu má vlastnostmi či chováním velmi blízko ke klasickému typu českého Honzy, který působí převážně v pohádkách pro děti.

Některé postavy však mohou být podobné klasickým literárním typům také díky svému vzhledu.⁷⁰ Například se může jednat o staré žebráky či válečné veterány, které spisovatel vzhledově stylizoval podobným způsobem jako Victor Hugo svého hrbáče Quasimoda.

Dle výzkumu české literární teoretičky a spisovatelky Daniely Hodrové můžeme v rámci typologie postav určovat dva následující typy – tzv. *postava-definice* a *postava-hypotéza*.⁷¹

⁶⁶ FOŘT, Bohumil. *Literární postava: Vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2008. ISBN 978-80-85778-61-8, s. 8–9.

⁶⁷ Tamtéž, 57.

⁶⁸ Tamtéž.

⁶⁹ Tamtéž, s. 14–15.

⁷⁰ Tamtéž, s. 66–67.

⁷¹ FOŘT, Bohumil. *Literární postava: Vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2008. ISBN 978-80-85778-61-8, s. 76.

Při řazení konkrétních postav k jednomu z těchto typů je důležitá především skutečnost, zda byl jejich významový vývoj ukončen, či nikoli. Jedná se tedy v podstatě o to, zda nám o dané postavě bylo řečeno vše, či kvůli neúplné charakteristice musíme sledovat myšlenkové pochody a veškeré počínání této osoby, abychom si její kompletní obraz dotvořili sami. „*Postavy-definice jsou tak ‚jasné‘ bez ohledu, kolik toho o nich víme, neobsahují nic nezjevného (bud’to jimi samými či vypravěčem), jsou bez tajemství, zatímco postavy hypotézy jsou neurčené a neurčité, vždy existuje něco, o čem víme, že o nich nevíme.*“⁷²

Pro zařazení postavy k určitému literárnímu typu či pro její komplexní poznání obecně mohou dopomoci také poznatky získané prostřednictvím tzv. přímé definice a nepřímé prezentace. První z uvedených pojmů si můžeme vyložit jednoduše tak, že čtenářům postavu přibližuje většinou stručně a jasně (např.: Náš Honza stále jen leží na peci, je totiž hrozně líný.). Nepřímá prezentace oproti tomu čtenáři odkrývá vlastnosti postavy postupně pomocí jejích činů, ze kterých si musí konkrétní charakteristiky sám dekodovat. Autor čtenáře k pochopení dané literární postavy navádí pomocí kladení důrazu na její určité součásti. Kromě již zmíněného jednání bychom měli v rámci nepřímé prezentace postavy pozorně sledovat také její vzhled, který nám často prozradí mnohé.⁷³ V případě mnou zkoumaných postav bude vzezření důležitou součástí charakteristiky především u domácího skřítky Dobbyho a služebné/princezny Popelky.

Významnou roli hrají při rozboru postavy také její promluvy, a to jak po stránce stylistické (tedy jakým způsobem se postava vyjadřuje – zdrobněle, výhradně spisovně atp.), tak i obsahové.⁷⁴ Posledním zde zmíněným bodem z široké skupiny oblastí, které by měl čtenář na postavě pro její lepší pochopení sledovat, je samozřejmě jméno dané postavy.⁷⁵ Z pojmenování se dá totiž většinou vyčíst mnohé, po vzoru latinského rčení *nomen omen* např. důležité vlastnosti postavy (bude patrné např. u postavy Truffaldina) či také významnost postavy v rámci celého příběhu (možno vidět na případu sluhy Saturnina – jeho pán není v příběhu jmenován vůbec, zato po sluhovi je román nazvaný). Na závěr této části pojednávající o některých metodách výzkumu literárních postav si představme ještě jednu důležitou myšlenku Tzvetana Todorova, kterou ve své publikaci *Literární postava (Vývoj a aspekty naratologických*

⁷² Tamtéž.

⁷³ Tamtéž, s. 63–66.

⁷⁴ Tamtéž, s. 68–70.

⁷⁵ Tamtéž, s. 72–74.

zkoumání) uvádí Bohumil Fořt. Dle Todorova je totiž zapotřebí dělit postavy v knihách na narativní postavy a charaktery. Narativní postava je dle jeho teorie „segmentem zobrazovaného prostorově-časového univerza, nic víc; postavy se objevují, jakmile nějaká referenční jazyková forma [...] v textu poukáže na antropomorfní bytosti. Postava jako taková nemá žádný obsah: někdo je identifikován, aniž by byl popsán. [...] Jakmile se však objeví psychologický determinismus, transformuje se postava na charakter, tj. jedná jistým způsobem“.⁷⁶

Na Todorovova slova můžeme navázat ideou o samostatném životě literárních postav, které se v literárně-teoretickém světě rovněž dostává značné pozornosti. Skutečnost, že postavy popisované na stranách knih nemohou ožít⁷⁷, je nám všem jasná. Ovšem ty z nás, kteří věří v to, že si literární postavy žijí alespoň částečně vlastním životem, mohou podpořit právě postavy z kultovních knih. Ty se totiž stávají skutečnými právě díky svým čtenářům, kteří je prostřednictvím vlastní osoby přenášejí do reálného života. Činí tak například používáním nejslavnějších replik těchto postav (tzv. hlášek) v běžné konverzaci, přirovnávají jednání svých přátel v určitých situacích ke způsobu, jakým se zachovali kultovní hrdinové, sami uznávají hodnoty zastávané těmito postavami atp. Na „reálném životě“ literárních postav mají svůj podíl také další oblasti umění a samozřejmě média. V mnohých případech jsou totiž známé literární postavy součástí televizních reklam (nebo je zde na ně alespoň naráženo) a režiséři je udržují při životě formou filmových a divadelních adaptací. V literární teorii částečně podporuje tezi o reálném životě literárních postav právě výše zmiňovaný mimetický systém, který tyto postavy zkoumá podobným způsobem, jakým jsou charakterizováni skuteční lidé.

Existuje ovšem oblast tvůrčí lidské činnosti, jež primárně usiluje o maximální realnost na papíru zrozených postav, a touto oblastí je scénaristika. Syd Field, autor knihy *Jak napsat dobrý scénář (Základy scénaristiky)*, tuto myšlenku ve své publikaci potvrzuje: „*Co bychom měli my, čtenáři nebo diváci, ve vztahu k vašim postavám cítit? Vaší povinností coby scénaristy je vytvářet skutečné lidi ve skutečných situacích.*“⁷⁸ I v případě scénaristické profese však tvůrčí proces začíná tím, že si tvůrce musí zmapovat, čím vším vlastně postava je, aby ji pak mohl

⁷⁶ TODOROV, Tzvetan. *Poetika prózy*. Praha: TRIÁDA, 2000. ISBN 80-86138-27-5, s. 294–295.

⁷⁷ Tedy není to možné ve skutečném životě, ale např. ve fantasy snímku *Husí kůže* (režie: Rob Letterman; 2005) se tak díky magickému inkoustu skutečně stalo a postavy unikly z knihy ven.

⁷⁸ FIELD, Syd. *Jak napsat dobrý scénář: Základy scénaristiky*. Praha: Rybka Publishers, 2007. ISBN 80-87067-65-7, s. 49.

stvořit co nejvíce uvěřitelnou. Podle Fielda je dramatická postava děj, perspektiva, postoj, osobnost, odkrývání a identifikace.⁷⁹ Zaměřme se nyní konkrétně alespoň na trojici děj, perspektiva a identifikace. Nejen za muže, ale i za literární postavu by měly mluvit především činy a ne slova, proto tedy spojení postava = děj.⁸⁰ Aby se postavy stvořené scenáristou co nejvíce podobaly skutečným lidem, musí být jejich součástí něco, co je zároveň od všech ostatních postav–lidí odlišuje. A tím něčím je právě perspektiva. Ačkoli všichni lidé žijí ve stejném světě, každý člověk na něj nahlíží odlišně, má jiný úhel pohledu, což jej činí zcela jedinečným.⁸¹ O identifikaci, tedy posledním zde zmíněném faktoru tvořícím dramatickou postavu, Field říká: „*Faktor poznání, (podobného člověka já znám) je tím největším komplimentem, jakého se autorovi může dostat.*“⁸² Já pouze doplním, že dle mého názoru je i základním kamenem úspěchu ve snaze díla stát se kultovním.

Před přechodem k praktické části práce je třeba zdolat ještě poslední důležitý úkol v podobě představení sluhy a jeho vztahu k pánovi, a to konkrétně očima spisovatele. Ačkoli si již léta tzv. píši do šuplíku, nebudu zde oním autorem, ale pouze zprostředkovatelem konkrétních poznatků, které jsem v literárních a audiovizuálních dílech s touto tematikou vyzozorovala. Začneme tedy s popisem a charakteristikou typického literárního sluhy od bodu, který obvykle hodnotíme hned na první dojem. Tímto bodem je vzhled.

Klasický knižní sluha je obvykle oděn do perfektně padnoucího obleku, doplněného o společenské boty, kravatu či motýlka a případně také kapesní hodinky. Z kapitoly pojednávající o otrocích a sluzích víme, že takovýto oděv měli sluhové pouze v bohatých měšťanských domácnostech či v sídlech šlechty a panovníka. Nám zde však nejde o fakta, ale o skutečnost takovou, jakou ji čtenářům předvádějí literáti. Jak praví jedno z lidových moudr – „*svět chce být klamán*“. Autoři se při tvorbě vzhledu výše popsaného sluhy pravděpodobně inspirovali u skutečných sluhů z Velké Británie, kde zaměstnavatelé vždy dbali na seriózní vzhled i chování svých zaměstnanců.

Ideální sluha z literárního textu je obvykle starší (mohli bychom mu tipovat od 45 let výše), což vypovídá o skutečnosti, že má ve svém povolání již určité zkušenosti, je moudrý a vykonává zadané rozkazy s rozvahou a precizně. Nezáleží na tom, zda je postavy malé a silné

⁷⁹ FIELD, Syd. *Jak napsat dobrý scénář: Základy scenáristiky*. Praha: Rybka Publishers, 2007. ISBN 80-87067-65-7, s. 45–50.

⁸⁰ Tamtéž, s. 50.

⁸¹ Tamtéž, s. 45–46.

⁸² Tamtéž, 50.

či naopak vysoké a štíhlé, vždy mu jeho oděv perfektně padne a v bohatě vyzdobeném sídle svého pána tak působí požadovaným reprezentativním dojmem. Jak ještě bude řečeno v případě rozboru postavy domácího skřítky Dobbyho, i správný lidský sluha by měl být takový, o kterém ani nebudete vědět, že v domácnosti je. Tím rozumíme, že sluha vždy stihne perfektně poklidit, obstarat za svého pána nutné každodenní pochůzky (např. návštěva pošty), obsluhovat jej při všech jídlech dne, a kromě jiného být také vždy velmi vnímavým společníkem, pokud si to ovšem jeho pán bude přát. Jinak se sluha v hlavních místnostech, kde jeho pán např. přijímá návštěvy, příliš nezdržuje a hledí si své práce tam, kde je ho právě potřeba. Záměrně na sebe neupozorňuje hlasitým projevem či emocionálními výstupy, naopak se straní všech nedůležitých (s prací nesouvisejících) kratochvílí a pozorně čeká na přivolání, které je nejčastěji provedeno pomocí zazvonění na malý zvoneček.

Pokud se v příběhu objeví služebná, platí o jejím vzhledu a vlastnostech v podstatě již výše řečené. V jejím případě se však oblek mění v povětšinou černé šaty či halenku a sukni, doplněné o bílou zástěru a čelenku. Zásadně se však liší její předpokládaný věk. Pokud se totiž nejedná o služebnou-chůvu, tak je služka prezentována jako poměrně mladá (cca 20 let). Tuto volbu spisovatelů bychom mohli opodstatnit úvahou, že se u dívek předpokládá dobrá znalost domácích prací již v útlém věku. Služebné často pomáhají svým madam s oblékáním, a proto musí být samy vždy připraveny již v brzkých ranních hodinách.

Ráda bych k této charakteristice uvedla nějaký konkrétní příklad, ale kromě pohádek tak lze učinit jen velmi těžko. Tito typičtí a ideální sluhové totiž obvykle spadají do první ze čtyř kategorií, které nyní popíši. Do této kategorie zařazují především příběhy, ve kterých se buď sluhové a služebné vůbec neobjevují (není jich tam totiž pro žádný účel zapotřebí), či jsme s jejich existencí obeznámeni jen velice stručně, jelikož jejich role nemá ve vyprávění nijak zásadní charakter (např.: „Čaj budeme servírovat asi za půl hodiny, právě jsem totiž služebnou poslala pro šaty do čistírny.“). Takoví sluhové se v divákově/čtenářově vědomí rychle smísí a vytvoří mlhavý a značně nečitelný obraz nedůležitého sluhy, který je z paměti brzy vymazán úplně.

Do druhé kategorie můžeme řadit takové sluhy, o jejichž soukromém životě se sice z příběhu nedozvíme téměř nic, ale přesto již zastávají roli o něco významnější. V takovém případě je sice pán sluhovi nadřazen, ale protože je s jeho službami spokojen, chová se k němu seriózně, ohleduplně a někdy i přátelsky. Takové vztahy jsou nejčastěji prezentovány na dvojici mladý pán – starý sluha, kdy služebník poskytuje svému pánovi cenné

radý a zaujímá k němu částečně otcovské postavení. Jejich vzájemný vztah je však stále podřízen zastávaným společenským rolím, a proto si od sebe zároveň udržují jistý odstup. Jako ilustrace pro tuto kategorii může posloužit dvojice komorníka Rolanda a barona Archibalda Prášila z populárního snímku *Když Burian prášil*⁸³.

Třetí kategorii zastupují klasický, nikterak výstřední pán a sluha, jenž by se dal stručně charakterizovat jako nemehlo a „ňouma“. V takových případech musí pán část povinností svého sluhy zastat sám, neboť ten způsobuje spíše katastrofy, než že by zadané příkazy vykonal řádně a ku prospěchu svého pána. Takového sluha však povětšinou zachraňuje jeho v jádru dobré srdce a fakt, že pánovi nejrůznější nehody nezpůsobuje úmyslně. Pokud ovšem nastane opravdová krize, dokáže se tento sluha přece jen vybičovat a skutečně svému pánovi pomoci. Jako příklad takovéto dvojice můžeme uvést rytíře Godefroye a jeho sluha Jacquouilla z francouzského komediálního filmu *Návštěvníci*⁸⁴.

Do čtvrté kategorie poté spadají dvojice, které si vyměnily charakteristiky popsané v předchozí kategorii. V takových případech bývá milým nemotorou pán a jeho sluha je prototypem akčního a velmi schopného člověka, a proto svého pána postrkuje vpřed. V některých případech je tomu tak proto, že je pán značně stydlivý a k některým (byť značně banálním) činům se prostě neodváží. Jindy to může být způsobeno skutečnou vyšší inteligencí konkrétního sluhy a jeho přirozenou schopností chovat se ve společnosti tzv. na úrovni, ačkoli pochází z jejího okraje. Tento princip bývá často využíván v pohádkách, kde se za účelem získání princezny ruky takový služebník vydává např. při nebezpečných úkolech za svého pána, aby mu pomohl dobýt princezno srdce. Z literární klasiky je do této kategorie možné zařadit román *Důmyslný rytíř don Quijote de la Mancha*⁸⁵ a jeho ústřední hrdinskou dvojici, Dona Quijota a jeho sluha Sancho Panzu.

Do pomyslné páté kategorie poté můžeme zařadit právě kultovní postavy sluhů, jež jsou předmětem zkoumání v praktické části této bakalářské práce. Jejich obecnou charakteristiku zde v tuto chvíli z pochopitelných důvodů uvádět nebudu, ale několik slov na jejich adresu přece jen říci mohu. Saturnin, Truffaldino, Niles, Švejk, Dobby a Popelka jsou sluhy, kteří si z každé z výše uvedených kategorií vzali určitou část, ale přesto je ani do jedné z nich

⁸³ *Když Burian prášil* [film]. Režie Martin FRIČ. Československo, 1940.

Pozn.: V roce 1940 film uveden pod názvem *Baron Prášil*.

⁸⁴ *Návštěvníci* [film]. Režie Jean-Marie POIRÉ. Francie, 1992.

⁸⁵ CERVANTES SAAVEDRA, Miguel de. *Důmyslný rytíř don Quijote de la Mancha*. Praha: Vyšehrad, 1952.

nemůžeme naprosto jednoznačně zařadit. Způsobuje to jedinečnost a originalita, kterou se autorům podařilo do jejich postav vložit, a která se i po několika letech (v některých případech po několika desetiletích) projevuje v reakcích čtenářů a diváků. Jaké konkrétní vlastnosti a činy jim k tomu dopomohly, se v následující části budu snažit podrobným rozbořem objasnit. Mým hlavním cílem je, abyste si vy, čtenáři této práce, po jejím dočtení znovu přeřrali filmovou/divadelní adaptaci alespoň jednoho ze zkoumaných děl, či po letech znovu sáhli do své domácí knihovny po jeho tištěné verzi. Tak totiž pomůžete dokázat, že tato šestice sluhů nosí svůj přívlastek kultovní oprávněně.

5 Dobby

Postavu domácího skřítky Dobbyho znají miliony čtenářů po celém světě díky sedmidílné sérii příběhů o čaroději Harrym Potterovi (*Harry Potter a Kámen mudrců*, *Harry Potter a Tajemná komnata*, *Harry Potter a vězeň z Azkabanu*, *Harry Potter a Ohnivý pohár*, *Harry Potter a Fénixův řád*, *Harry Potter a princ dvojí krve*, *Harry Potter a relikvie smrti*)⁸⁶, jež pochází z pera britské autorky Joanne Kathleen Rowlingové. Označení kultovní literární dílo si tato série získala díky velmi působivé výstavbě magického světa, filmovému zpracování všech sedmi knih, a především zásluhou výjimečných postav, které pomáhají příběh o světě plném magie utvářet. Pro většinu čtenářů a diváků zůstává nejoblíbenější postavou tohoto fantasy příběhu samozřejmě nadaný čaroděj Harry Potter. „Chlapec, který přežil“, jak se Harrymu také přezdívá, však není pro tuto práci vhodným objektem výzkumu, neboť v mudlovském (nekouzelnickém) ani čarodějném společenství nezastává služebné postavení.⁸⁷

Postavou, která zadaným kritériím výzkumu odpovídá a jež si rovněž mezi čtenáři a diváky vytvořila početnou skupinu fanoušků, je právě domácí skřítek Dobby. K pochopení Dobbyho nevšednosti je ovšem zapotřebí nejprve připomenout několik základních faktů. Jako domácí skřítek je označována kouzelná bytost, jež žije společně s kouzelníky, skřety a kouzelnými zvířaty (např. draky či jednorožci) v magickém světě a má speciální schopnosti, které se u kouzelníků lidského původu nevyskytují (např. možnost přemísťovat se v prostorách bradavické školy čar a kouzel). Přestože mají domácí skřítkové některé velice mocné vlastnosti, byla jim v rámci kouzelnického společenství přisouzena pozice značně podřadná. Skřítkové jsou totiž již po staletí v otroctví kouzelníků a musí plnit všechny jejich rozkazy.

Podobné postavení zaujímají v příběhu o Harrym Potterovi také skřeti, neboť jsou rovněž nuceni se kouzelníkům podřizovat. Skřeti se ovšem od domácích skřítků značně odlišují, a to především povahou a vnímáním svého místa ve společnosti. Často totiž bývají zákeřní, zlí a myslí především na své pohodlí. Přestože jsou v hierarchii kouzelnického světa na vyšším

⁸⁶ROWLING, J. K. *Harry Potter a Kámen mudrců*. Praha: Albatros, 2008. ISBN 978-80-00-02223-9.;
ROWLING, J. K. *Harry Potter a Tajemná komnata*. Praha: Albatros, 2008. ISBN 978-80-00-02223-9.;
ROWLING, J. K. *Harry Potter a vězeň z Azkabanu*. Praha: Albatros, 2008. ISBN 978-80-00-02223-9.;
ROWLING, J. K. *Harry Potter a Ohnivý pohár*. Praha: Albatros, 2008. ISBN 978-80-00-02223-9.;
ROWLING, J. K. *Harry Potter a Fénixův řád*. Praha: Albatros, 2008. ISBN 978-80-00-02249-9.;
ROWLING, J. K. *Harry Potter a princ dvojí krve*. Praha: Albatros, 2008. ISBN 978-80-00-02249-9.;
ROWLING, J. K. *Harry Potter a relikvie smrti*. Praha: Albatros, 2008. ISBN 978-80-00-02249-9.

⁸⁷ Především v prvním díle této sedmidílné kouzelnické ságy však je možné Harryho v podřízeném postavení vidět, neboť jeho příbuzní Dursleyovi s ním jinak než jako se sluhou (spíše otrokem) nezacházejí.

stupni než domácí skřítkové (což dokazuje např. skutečnost, že skřeti vedou jednu z nejvýznamnějších institucí kouzelnického světa – banku Gringottových)⁸⁸, posuzují své nižší postavení v rámci společenského žebříčku s mnohem větší zatrpklostí. Skřeti jsou velmi hrdým druhem a často se proto povyšují nad ostatní kouzelné tvory, což dokazuje odpověď skřeta Griphooka v následujícím dialogu: „*Co po vás chtěli?*“ *zajímal se Ted. ,Práci, která se neslučuje s důstojností mé rasy,*“ *odpověděl skřet a jeho hlas tentokrát zazněl drsněji a méně lidsky. ,Nejsem domácí skřítek.*“⁸⁹

Zmínku o skřetech zde uvádím nejen pro porovnání s chováním domácích skřítků, ale také pro lepší ozřejnění vztahů mezi kouzelníky a „nižšími“ magickými bytostmi. Poměry mezi těmito skupinami jsou totiž značně poznamenány mnohými rozbroji, které v průběhu let vznikaly především kvůli zákonu následujícího znění: „*Žádné stvoření, jež není lidského původu, nesmí u sebe mít ani používat hůlku.*“⁹⁰ Někteří čarodějové se tak kvůli tomuto privilegii nad ostatní kouzelné tvory povyšovali, chovali se k nim přezíravě a s neobvyklou krutostí. Stejným způsobem přistupovali také k domácím skřítkům, kteří v kouzelnických rodinách zastávali roli domácího otroka.

Nejhůře se k nim jejich pánové chovali v době, kdy lord Voldemort poprvé získal moc nad kouzelnickým společenstvím. Pro tohoto černokněžníka byli totiž skřítkové zcela přebytnými a nedůležitými tvory, které lze bez sebemenších výčitek svědomí likvidovat a není jim třeba projevovat pražádný soucit. Dalo by se říci, že lord Voldemort vnímal skřítky jako věci bez života, o něž se slušným kouzelníkům nepřísluší zajímat, natož s nimi zacházet s jistou vstřícností. V průběhu let se vztah mezi kouzelníky (pány) a domácími skřítky (otroky – sluhy) o mnoho zlepšil, ale platnost určitých nepsaných zákonů nebyla nikdy prolomena.⁹¹

Domácí skřítkové si však ve většině případů na službu kouzelnickým rodinám tak zvykli, že se jim jaksi „zakořenila“ do vlastní povahy a začala je těšit. Obvykle ji také pojali za své

⁸⁸ Přestože J. K. Rowlingová stvořila fantastický kouzelný svět, jehož zákonitosti jsou velmi podrobně promyšleny, lze i v jeho struktuře nalézt jisté nesrovnalosti. Jednou z nich je právě vedení v podstatě nejvýznamnější instituce kouzelnického světa (nebereme-li v úvahu Ministerstvo kouzel) bytostmi, jež nejsou lidského původu a ve společenském řádu zaujímají vůči kouzelníkům podřazené postavení. Zvláště s přihlédnutím k povaze skřetů by se kouzelníci měli jmenování těchto tvorů do podobných funkcí spíše vyvarovat. Dle mého názoru však J. K. Rowlingová přiřadila skřetům toto povolání právě proto, že jsou v legendách a pohádkách často spojováni se střežením, či vlastněním, nejrůznějších pokladů a bohatstvím obecně.

⁸⁹ ROWLING, J. K. *Harry Potter a relikvie smrti*. Praha: Albatros, 2008. ISBN 978-80-00-02249-9, s. 252.

⁹⁰ ROWLING, J. K. *Harry Potter a Ohnivý pohár*. Praha: Albatros, 2008. ISBN 978-80-00-02223-9, s. 108.

⁹¹ ROWLING, J. K. *Harry Potter a Tajemná komnata*. Praha: Albatros, 2008. ISBN 978-80-00-02223-9, s. 154.

životní poslání, a proto neváhali splnit jakýkoliv rozkaz svého pána, neboť jedině pak byli spokojeni sami se sebou.

Některé rody domácích skřítků jsou již po staletí spojeny s konkrétními rody kouzelníků a čarodějek (např. rod skřítků Krátury s prastarou a váženou rodinou Blacků), a proto jsou zvyklí poslouchat je na slovo přesně. Přímý rozkaz svého pána tak skřítkové vnímají jako nejvyšší zákon a vynakládají veškeré úsilí, aby jej vyplnili k zadavatelově naprosté spokojenosti. Pokud však skřítek příkaz splnit odmítne či nesplní zadaný požadavek dle kouzelníkových představ, zostuzuje rodinu, u které slouží, a musí být pro to potrestán. Kouzelníci si v takovýchto případech vymýšlejí velmi kruté tresty a nijak nešetří užíváním nadávek a výhrůžek. Domácí skřítkové si za léta služby takovýmto kouzelníkům zvykli nejen bez hlesu snášet kruté tresty od svých pánů, ale i trestat sami sebe, byť jen za špatnou myšlenku týkající se jejich chlebovárců.

Mezi základní povinnosti domácích skřítků patří také zachovávat rodinná tajemství⁹² a dbát na ochranu dobrého jména a cti daného rodu. Nejvyšším trestem je proto pro většinu domácích skřítků, s výjimkou Dobbyho, propuštění ze služby v kouzelnické rodině. Tento trest je možné provést jedině tak, že pán daruje skřítkovi libovolný kus oděvu, čehož se kouzelníci obvykle snaží vyvarovat, neboť by tak přišli o svého sluhu – otroka. Nechávací tedy skřítky chodit v nejroztodivnějších kusech starých hadrů (např. roztrhané utěrky, ubrousky na čajníky atp.), což u ostatních kouzelníků ještě více posiluje dojem, že je se skřítky možné zacházet jako s bytostmi lidem otrocky podřízenými. Většina domácích skřítků však ani po svobodě netouží a snaží se vyvarovat činů, které by mohly jejich pána vést k výše uvedenému kroku (tedy k jejich propuštění ze služby). Kouzelníci se ovšem jinak o své domácí skřítky či jejich práva příliš nestarají. Výraznou výjimkou je v rámci příběhu o kouzelnickém učni Harrym jeho nejlepší kamarádka Hermiona Grangerová. Tato mladá čarodějka, která pochází z mudlovské rodiny, založí v bradavické škole spolek ve zkratce nazývaný *SPOŽÚS*, tedy *Společnost pro podporu občanské a životní úrovně skřítků*.⁹³

⁹² Tuto povinnost do krajnosti dodržuje např. domácí skřítko Winky, s jejímž příběhem čtenáře autorka seznamuje v díle s názvem *Harry Potter a Ohnivý pohár*.

⁹³ Čarodějové z mudlovských rodin jsou totiž čistokrevnými kouzelníky často vnímáni podobně jako domácí skřítkové. Je na ně nahlíženo jako na podřadné jedince, kteří patří na okraj kouzelnické komunity, nebo ještě lépe úplně mimo ni. Možná i z tohoto důvodu má Hermiona k Dobbymu a ostatním skřítkům tak blízký vztah. Název organizace poprvé uveden v díle *Harry Potter a Ohnivý pohár*. ROWLING, J. K. *Harry Potter a Ohnivý pohár*. Praha: Albatros, 2008. ISBN 978-80-00-02223-9, s. 179.

V této dobrovolnické organizaci bojuje Hermiona a několik málo dalších členů za práva domácích skřítků, zlepšení jejich postavení ve společnosti, a především za jejich svobodu. *SPOŽÚS* je však organizací značně kontroverzní. Většina mladých kouzelníků a čarodějek totiž stejně jako jejich rodiče vnímá posluhování skřítků za samozřejmé a do organizace, jež bojuje za propuštění těchto tvorů na svobodu, se tudíž nehodlají zapojovat. Ovšem ani skřítkové samotní, za něž Hermiona tak horlivě bojuje, příliš nestojí o pomoc podobného druhu. Představa, že by byli svobodnými bytostmi, mohli dělat cokoli je napadne – např. dostávat za svoji práci zapláceno –, je uráží a v některých také vzbuzuje hrůzu. Stejně jako se ne všichni skřítkci bojí svobody, jak bude možné zjistit v Dobbyho případě, tak ne všichni kouzelníci a čarodějky se k těmto magickým stvořením chovají s respektem. Tito kouzelníci sice nebojují s takovou razancí jako Hermiona Grangerová, ale jejich činnost rovněž přináší skřítkům ochranu a o něco vstřícnější zacházení od ostatních kouzelníků. Jako příklad uveďme samotného Harryho Pottera, který si utvořil silné citové pouto právě se skřítkem Dobbym, či ředitele čarodějné školy Albusa Brumbála, jenž dává přibližně stovce domácích skřítků práci přímo na bradavickém hradě. Z takto velkého počtu domácích skřítků jsou však v příbězích o Harrym konkrétně jmenováni pouze čtyři: skřítkové Dobby a Krátura a skřítky Winky a Hokey.

Winky, první z jmenovaných skřítek, je stejně jako Dobby propuštěna na svobodu. Celou tuto situaci však snáší mnohem hůře. Byla totiž rodině svých pánů z vlastního přesvědčení naprosto oddaná a kvůli nepravdivému obvinění z manipulování s hůlkou byla nucena se od této rodiny odloučit. S nastalou situací se nedokázala vyrovnat a začala chřadnout a pít. Ani osud Hokey není o mnoho optimističtější. Lord Voldemort jí totiž vymazal paměť a zavraždil její paní. Při vyšetřování však padlo podezření právě na Hokey, která si nebyla schopna vzpomenout, co se tehdy přesně stalo, ale věděla, že své paní něco nasypala do pítí.

Posledním ze skřítků, kterého je před rozbořem postavy Dobbyho nutné alespoň stručně představit, je Krátura. Tento sluha starobylé a vážené rodiny Blacků je Dobbyho pravým opakem. Po většinu času nenávidí Harryho Pottera (který se navíc po smrti Siriuse Blacka stane jeho pánem), krvežrádce a mudlovské šmejdy. Takovou ideu totiž vyznávali předchozí členové rodu Blacků, a proto i on bojuje za nadvládu čistokrevných kouzelníků. J. K. Rowlingová i tvůrci filmových adaptací vytvořili Kráturu tak, aby se od Dobbyho výrazně odlišoval i svým vzhledem. Kráturova kůže tak vyhlíží velice staře a vytahaně, hlavu má úplně bez vlasů a šedé

oči mu podlévá krev.⁹⁴ Na postavě Krátury je rovněž velmi dobře viditelné, jak se domácí skřítkové v citové rovině podobají lidem – kouzelníkům. Sirius Black, Kráturův dřívější pán, nenáviděl svoji rodinu za to, že uznávala nadvládu čistokrevných kouzelníků a nesnášel i Kráturu, který mu jeho příbuzné připomínal. Proto se také ke skřítkovi choval jako k někomu, kdo si nezaslouží citlivé a ohleduplné zacházení či lásku. To se však negativně projevilo v utváření Kráturovy osobnosti a on zůstal zatrpklý a zlý až do doby, kdy mu Harry a jeho přátelé darovali medailonek z majetku jeho někdejšího pána Reguluse Blacka.

Po tomto okamžiku se Krátura zcela proměnil, začal se o sebe znovu starat (např. chodit v čistém oblečení), byl na Harryho mnohem milejší a dopřával mu do té doby nevídanou péči (např. vařil vynikající večeře). Ke vzhledu a vlastnostem domácích skřítků, skřetů a dalších jim příbuzných stvoření je možné se dočíst více např. v publikaci *Škola čarodějů: Průvodce magickým světem Harryho Pottera*.⁹⁵ Publikace se zaměřuje např. na osvětlení existence bytostí z kouzelnického světa stvořeného J. K. Rowlingovou, a to především za pomoci uvádění legend a pověstí, které se vyprávějí v různých zemích světa.

Jak již bylo zmíněno v teoretické části práce – vzhled je jednou z nejdůležitějších složek, které literární postavu utváří. Domácí skřítek Dobby zpočátku nevystupuje podle skřítkových zvyklostí nijak extravagantně, neboť chodí jako všichni ostatní oblečen v čemsi, co vypadá jako zašlý a ušmudlaný povlak na polštář. Stavbou těla rovněž zapadá bez problému mezi další skřítky, jelikož má stejně jako oni „*ohromné netopyří uši a vypoulené zelené oči, veliké jako tenisové míče*“.⁹⁶ Dobbyho poněkud groteskní vzhled poté dotváří protáhlý nos a pištivý hlásek. Skutečnost, že Dobby chodíval oděný do roztrhaného povlaku na polštář⁹⁷ jen dokazuje v předchozí části textu uvedené tvrzení, že sluha je vždy oděn v šatech stylově jednodušších a na pořízení finančně méně náročných než jeho pán. V případě Dobbyho je tomu stejně jako u lidského otroka ten nejhorší kus látky, který byl v domácnosti nalezen. Nedomnívám se, že by Dobby kvůli svému vzhledu trpěl závažnými komplexy, ale přesto není možné opomenout skutečnost, že skřítek po propuštění na svobodu začal o svůj vzhled více dbát a za vydělané peníze si kupoval pěkné oblečení (tedy alespoň dle jeho vkusu).

⁹⁴ ROWLING, J. K. *Harry Potter a Fénixův řád*. Praha: Albatros, 2008. ISBN 978-80-00-02249-9, s. 104.

⁹⁵ KRONZEK, Allan Zola a Elizabeth KRONZEK. *Škola čarodějů: průvodce magickým světem Harryho Pottera*. Praha: Rybka Publishers, 2002. ISBN 80-86182-59-2/80-242-0743-5.

⁹⁶ ROWLING, J. K. *Harry Potter a Tajemná komnata*. Praha: Albatros, 2008. ISBN 978-80-00-02223-9, s. 16.

⁹⁷ Tamtéž.

Dobbyho nejoblíbenější částí oděvu byly ponožky, neboť právě díky nim se dostal na svobodu. Této skutečnosti bude v kapitole o Dobbym věnována pozornost ještě později.

Dobby je tvorem pracovitým, ochotným a za své životní poslání považuje pomoc svým přátelům a dobrým lidem obecně. Za největší ikonu a autoritu kouzelnického světa považuje Dobby mladého čaroděje Harryho Pottera. Tuto skutečnost dokládá např. následující ukázka z druhého dílu kouzelnické ságy, ve kterém se také s domácím skřítkem poprvé setkáváme: „*„Dobby už slyšel o vaší slávě, pane, ale o vaší dobrotě neměl tušení...“ [...] „Dobby se doslechl,“ pronesl chraplavě, „že je to jen pár týdnů, co se Harry Potter už podruhé utkal s Pánem zla... a znovu unikl.“ Harry přikývl a v Dobbyho očích se náhle zaleskly slzy. „Ach, pane,“ zajíkal se a utíral si obličej cípem špinavého povlaku, který měl na sobě. „Harry Potter je tak statečný a odvážný! Čelil v životě už tolika nebezpečím! Dobby ovšem přišel Harryho Pottera chránit, přišel ho varovat, i když si za to bude muset přivřít uši do dvířek u trouby...“*“⁹⁸ Dobby Harryho obdivuje především proto, že jako miminko přežil útok lorda Voldemorta, který se poté velice oslabený na dlouhou dobu stáhl do ústraní. V tu dobu se tak výrazně zlepšily vztahy mezi kouzelníky a domácími skřítky.

Staré způsoby však přetrvaly v rodině Malfoyových, kde musel Dobby sloužit. Tato rodina skládající se ze tří členů – Luciuse, Narcisy a Draca, se v dobách největší slávy lorda Voldemorta těšila jeho přízni a ochraně a ve společnosti ostatních kouzelníků se příliš netajila tím, že stojí na straně zla a černé magie. Po Voldemortově pádu byli Malfoyovi nuceni se z veřejného života poněkud stáhnout a možná i proto si svoji zlost vybíjeli na svém domácím skřítkovi. Dobby byl již za dlouhá léta své služby u Malfoyových navyklý na nejrůznější typy trestů, výhrůžek (často týkajících se jeho smrti) a také se naučil trestat sám, pokud např. jen pomyslel na své pány tzv. ve špatném světle. Na Dobbyho obranu je však zapotřebí připomenout, že Malfoyovi byli skutečně zlí a podlí, tudíž si skřítek nevymýšlel žádné sprosté lži. I přes naprosto nepřiměřené trestání si však Dobby počínal v souladu s povinností domácího skřítky uctívat svého pána a jeho rodinu, a choval se např. takto: „*Domáci skřítek ztuhl hrůzou; pak popadl džbán s vodou na Harryho nočním stolku, udeřil se jím do hlavy a skácel se na zem. Vteřinu nato se vyškrábal zpět na postel a šilhal a mumlal: „Ten neřád Dobby, to je ten nejhorší neřád ze všech...“*“⁹⁹ Tato scéna se vztahuje k situaci, ve které domácí skřítek ukázal svoji

⁹⁸ ROWLING, J. K. *Harry Potter a Tajemná komnata*. Praha: Albatros, 2008. ISBN 978-80-00-02223-9, s. 18–19.

⁹⁹ Tamtéž, s. 154.

statečnost a ochotu riskovat pro záchranu svého hrdiny, neboť utekl z domu svých pánů a přišel Harryho Pottera varovat před strašnými událostmi, za nimiž měli stát právě členové rodiny Malfoyových.

Dobby sice v tuto chvíli hrubě porušil závazky vůči svým pánům, ale zároveň se zachoval jako opravdový hrdina, který nedbá na nebezpečí (v jeho případě propuštění ze služby či smrt) a rozhodne se bojovat za to, co je správné, a pomoci těm, kteří mají dobré srdce a čestné úmysly.

Harry Potter považuje Dobbyho za přítele a sobě rovného, což skřítkovi vždy vháni slzy do očí, neboť na takové jednání od svých pánů není vůbec zvyklý. Harry také vidí to, jak se skřítek trápí, a proto se mu rozhodne pomoci na svobodu. Malou lstí přiměje Luciuse Malfoye, aby Dobbymu hodil ponožku a daroval tak skřítkovi svobodu, po které tak dlouho touží.

Dobby, na rozdíl od většiny ostatních domácích skřítků, ke kterým se ovšem jejich pánové nechovají tak hrozně, se z nově nabyté svobody těší a užívá si ji. Jediné, co zpočátku kalí jeho radost, je skutečnost, že téměř dva roky nemůže zavadit o novou práci. To je způsobeno především požadavkem platby za vykonanou práci, což většina kouzelníků zcela odmítá akceptovat.¹⁰⁰ Jistý podíl na Dobbyho neúspěchu ovšem má mít i skutečnost, že většina kouzelníků vnímá jeho odchod od Malfoyových jako podlou zradu. Dobby se tímto činem skutečně provinil vůči dodržovaným pravidlům, ale vzhledem k důvodům, jež skřítko k odchodu vedly (viz tyranské zacházení Malfoyových), bych jej nesoudila až tak přísně.

Naštěstí ale Dobbymu vyjde vstříc ředitel bradavické školy Albus Brumbál, který je ochoten mu za práci na hradě platit, a ještě mu nabídne volné dny. Je ovšem důležité si uvědomit, že Dobby nechce být svobodný v tom slova smyslu, že už by nikdy nechtěl někomu sloužit, a naopak chtěl v kouzelnickém společenství zastávat vyšší pozici. Dobby se spíše touží odpoutat od pánů, kteří s ním zacházejí velmi krutým způsobem, a pomáhat někomu, kdo si to skutečně zaslouží. Proto si také skřítek stanoví pomyslné hranice vlastní svobody, jak dokládá následující ukázka: „*„A profesor Brumbál řekl, že Dobby bude dostávat plat, pane, když si to přeje! Takže Dobby je teď svobodný skřítek, pane, a dostává galeon týdně a jeden den v měsíci má volno!‘* „*To není zrovna moc!‘* ozvala se Hermiona pohoršeně [...]. „*Totíž, profesor Brumbál nabízel Dobbymu deset galeonů týdně a volné soboty i neděle,‘* řekl Dobby a maličko se zachvěl, jako by mu pouhé pomýšlení na takové bohatství a tolik

¹⁰⁰ ROWLING, J. K. *Harry Potter a Ohnivý pohár*. Praha: Albatros, 2008. ISBN 978-80-00-02223-9, s. 81–82.

volného času nahánělo strach, „Dobby to s ním ale usmlouval slečno... Dobby je rád svobodný, slečno, jenže tolik svobodný zase být nechce, záleží mu víc na práci než na penězích.“¹⁰¹ Jediné, co tedy následně Dobbymu kazí jeho vytouženou svobodu, je skutečnost, že se ještě úplně nedokáže odpoutat od Malfoyových a kdykoliv o nich špatně mluví, tak má stále silné nutkání se začít trestat.

Jak již bylo výše řečeno, Harry Potter se choval k Dobbymu vždy velmi srdečně, zasadil se o jeho propuštění na svobodu a Dobby si k němu vytvořil skutečně vřelý vztah. Vzájemně si např. dávali dárky, což byl u ostatních kouzelníků a jejich domácích skřítků jev v podstatě nevídaný. Dobby byl také pro Harryho oporou v mnoha těžkých chvílích, a dokonce mu byl pro jeho činy¹⁰² natolik oddán, že za něj neváhal nasadit život: „,Harrymu Potterovi nesmíte ublížit!‘ vypískl. ‚Zabij ho, Cissy!‘ zavřeštěla Belatrix, do toho zaznělo další prásk a také Narcisina hůlka vylétla do vzduchu a dopadla na opačnou stranu místnosti. ‚Ty špinavá malá opice!‘ rozkřikla se Belatrix. ‚Jak se opovažuješ vyrazit čarodějce hůlku z ruky, jak se opovažuješ postavit se svým pánům?‘ ‚Dobby nemá žádného pána!‘ zapištěl skřítek. ‚Dobby je svobodný skřítek a Dobby přišel, aby zachránil Harryho Pottera a jeho přátele!‘“¹⁰³

Právě v posledních chvílích skřítkova života se ukazuje, jak hluboká náklonost mezi skřítkem a čarodějem Harrym skutečně byla. Výše uvedená ukázka popisuje situaci, kdy Dobbyho dělí od smrti jen několik málo vteřin, ve kterých jeho směrem letí nůž vržený Belatrix Lestrangleovou. Tato scéna zakončuje Dobbyho životní pouť symbolicky právě na místě, kde ji začínal – v domě rodiny Malfoyových. Dobby sice skoná až na pláži u Lasturové vily, ale v sídle svých dřívějších trýznitelů provede svůj poslední hrdinský čin, kterým je přemístění Harryho Pottera a jeho přátel do bezpečí. Právě na písčité pláži se mu poté Harryho rozhodne vykopat hrob, a to vlastnoručně a bez použití jakýchkoli kouzel.

Tímto činem prokazuje Dobbymu skutečnou úctu a lásku, neboť běžný kouzelník by se s něčím takovým kvůli domácímu skřítkovi nikdy neobtěžoval. Ačkoli se Dobby stal svobodným a nepodléhal rozkazům žádného pána, Harryho přání a prosby vyplnil vždy rád a s nadšením. Harry na tuto skutečnost nezapomněl ani ve chvíli, kdy svého drahého přítele

¹⁰¹ ROWLING, J. K. *Harry Potter a Ohnivý pohár*. Praha: Albatros, 2008. ISBN 978-80-00-02223-9, s. 300.

¹⁰² Viz Harryho souboje s lordem Voldemortem a snaha chránit slabší jedince kouzelnického společenství.

¹⁰³ ROWLING, J. K. *Harry Potter a relikvie smrti*. Praha: Albatros, 2008. ISBN 978-80-00-02249-9, s. 400.

ztratil, a proto mu jako poděkování vyryl na náhrobní kámen nápis následujícího znění, který by Dobbyho dozajista potěšil: „ZDE LEŽÍ DOBBY SVOBODNÝ SKŘÍTEK“.¹⁰⁴

5.1 Filmové ztvárnění Dobbyho postavy

Ve filmových zpracováních příběhů o Harrym Potterovi, kterých bylo oproti knižním předlohám celkem osm, bohužel Dobby nedostal tolik prostoru, kolik by vzhledem k výjimečnosti jeho charakteru bylo zapotřebí. V literární podobě se totiž s Dobbym setkáváme v již zmiňovaném druhém díle (*Harry Potter a Tajemná komnata*) a dále v díle 4. (*Harry Potter a Ohnivý pohár*), 5. (*Harry Potter a Fénixův řád*), 6. (*Harry Potter a princ dvojí krve*) a 7. (*Harry Potter a relikvie smrti*). Na filmovém plátně bylo oproti tomu možné Dobbyho vidět pouze dvakrát, a to v adaptaci druhého dílu¹⁰⁵ a první poloviny dílu sedmého.¹⁰⁶

Uznávám, že scénáristé po dohodě s autorkou knih převedli příběhy kouzelníků do filmové podoby tak, jak nejlépe to bylo možné, ale osobně bych Dobbyho přítomnost uvítala ve filmech dle vzoru, který utvořily knižní předlohy. Nejvíce jsem Dobbyho postrádala v adaptacích čtvrtého a šestého dílu, kde jeho role vzhledem k pomoci Harrymu při důležitých událostech nebyla podle mého názoru tak úplně zanedbatelná. Nechci tím ovšem říci, že by se filmoví tvůrci při „oživování“ skřítky Dobbyho příliš nesnažili. Přesně se drželi literární předlohy při tvorbě jeho vzhledu a ani jeho vlastnosti či zásadní promluvy nebyly podrobeny přílišným úpravám. Některé rysy přidané Dobbymu právě týmem filmových tvůrců naopak ještě zvýraznily jeho charakteristické znaky. Kupříkladu jeho kostru navrhli značně shrbenou, aby se v celé jeho postavě jasně odrážely dlouhé roky plné krutostí, které zažíval ve službě u rodiny Malfoyových.¹⁰⁷ Z těchto důvodů považuji literárního i filmového Dobbyho za charaktery rovnocenné, které se vzájemně doplňují a zvyšují popularitu této postavy napříč spektrem knižních i filmových fanoušků.

¹⁰⁴ ROWLING, J. K. *Harry Potter a relikvie smrti*. Praha: Albatros, 2008. ISBN 978-80-00-02249-9, s. 406.

¹⁰⁵ *Harry Potter a Tajemná komnata* [Harry Potter and the Chamber of Secrets] [film]. Režie Chris COLUMBUS. USA/Velká Británie, 2002.

¹⁰⁶ *Harry Potter a relikvie smrti – část 1* [Harry Potter and the Deathly Hallows – Part 1] [film]. Režie David YATES. USA/Velká Británie, 2010.

¹⁰⁷ REVENSON, Jody. *Bestiář Harryho Pottera*. Praha: Slovart, 2015. ISBN 978-80-7391-981-8, s. 124. V této publikaci se od str. 119 nachází kapitola *Služebné bytosti*, kde se čtenáři mohou dozvědět více také o skřetech, poštovních sovách či trojhlavém psu Chloupkovi.

Domácí skřítkové žili v otroctví kouzelníků po dlouhá staletí a museli jim věrně sloužit po celý svůj život. Přestože se doba změnila a kouzelníci se přestali ke skřítkům chovat s hrubostí pravých otrokářů, Dobby a rodina, u které sloužil, jako by zůstali uvězněni v časech dávno minulých. Jak již ukázaly poznatky uvedené v průběhu této kapitoly, Malfoyovi byli Dobbymu skutečně špatnými pány. Nelze jim sice odeprít právo na úkolování vlastního domácího skřítko, když se taková zvyklost v kouzelnickém světě drží již po staletí, ale rozhodně není možné obhajovat způsob, jakým s Dobbym zacházeli. V tuto chvíli mějme na mysli především nejroztodivnější tresty a výhrůžky, kterými skřítko častovali. Jejich zloba však nebyla vůči Dobbymu nikterak oprávněná, neboť plnil své úkoly vždy k jejich spokojenosti. Postoj, který Malfoyovi k domácím skřítkovi zaujímal byl vystavěn jen a pouze na jejich životní ideologii, již představovala vláda čistokrevných kouzelnických rodů a potlačení všeho, co k tomuto stavu nenáleželo (mudlové, kouzelné bytosti nemající lidský původ atd.). Proto se nad Dobbyho povyšovali více, než bylo v rámci hierarchizace kouzelnické společnosti obvyklé, a nevýslovně jím pohrdali. Po skřítkově odchodu se však ukázalo, že pro ně nebyl tak nedůležitý, jak se dříve navenek tvářili. Přišli totiž o svého poskoka, který pro ně vždycky všechno vykonal, a proto při každém dalším setkání se skřítkem čišela z jejich očí zlost a snažili se na Dobbyho nejen slovně zaútočit. Nedokázali totiž přenést před srdce to, že tvor nelidského původu a nízkého společenského postavení se s nimi nyní baví jako se sobě rovnými a odmítá plnit jejich příkazy.

Jak již bylo řečeno výše, v Dobbyho dalším – svobodném – životě se poté objevili ještě dva (v příběhu velmi důležití) muži, kterým Dobby dobrovolně a s radostí říkal „pane“. O obou z nich jsem se v této kapitole již zmiňovala, upřesněme si proto již jen krátce jejich vztah k Dobbymu z pohledu pán a sluha. Albus Brumbál, nadaný čaroděj a vážený ředitel bradavické školy, ve své podstatě nebyl Dobbyho pánem jakožto vlastníkem, ale spíše velice vstřícným zaměstnavatelem. Dobbymu totiž nabídl nejen azyl, když nemohl dva roky sehnat práci, ale také skřítkem požadovaný plat, a navíc ještě volné dny. Tehdy také došlo k pomyslnému přesunu Dobbyho z pozice otroka do role sluhy. Posledním čarodějem, který mohl svobodnému Dobbymu udílet příkazy, byl sám Harry Potter. Ani on však nebyl skřítkovým „pánem“, ale spíše velice dobrým přítelem, od kterého Dobby nepřijímal rozkazy, nýbrž se snažil vyhovět všem jeho skromným přáním a prosbám o pomoc.

Dobby sice většinu času tráví mimo pomyslnou hlavní scénu příběhu, ale již fakt, že autorka při tvorbě magického světa svého příběhu do detailů popsala jeho vzhled, povahu,

schopnosti a životní poměry, dává čtenáři tušit, že skřítek je postavou značné důležitosti. Vždyť to byl právě on, kdo např. ve druhém díle kouzelnické ságy varoval hlavního hrdinu před chystaným nebezpečím a snažil se jej chránit či kdo mu ve čtvrtém díle pomáhal se splněním úkolu v *Turnaji tří kouzelníků*. Skoro bezhlavý Nick, duch nebelvírských, říká ve čtvrtém díle Hermioně Grangerové: „*Dobrý domácí skřítek se přece pozná podle toho, že o něm vůbec nevíš.*“¹⁰⁸ Možná i proto Dobbyho J. K. Rowlingová většinu času nechala čekat v ústraní, aby pak o to více vynikly jeho vlastnosti a činy, a skřítek získal po právu označení kultovní postava literárního díla.

¹⁰⁸ ROWLING, J. K. *Harry Potter a Ohnivý pohár*. Praha: Albatros, 2008. ISBN 978-80-00-02223-9, s. 147.

6 Popelka

Autorství pohádky o Popelce se nejčastěji připisuje bratrům Grimmovým. Nesmíme ovšem zapomínat na to, že tito bratři pohádky především sbírali, drobně upravovali a vydávali.

Pohádka o Popelce vznikla především jako produkt lidové slovesnosti, který byl dětským posluchačům z různých koutů světa vyprávěn s několika více či méně zásadními odlišnostmi, jež do sebe zahrnovaly základní principy kultury daného státu. Hlavní motiv, který dal za vznik dnes známým verzím tohoto příběhu, pochází dle historiků z Číny, kde se přibližně od 9. až 10. století n. l.¹⁰⁹ praktikovalo svazování ženských chodidel. Poněkud krutá tradice, při níž se dívkám od útlého věku stahovala chodila, měla za cíl zajistit dívce vyšší šanci na sňatek se společensky uznávaným a dobře zajištěným partnerem. Droboučká nožka dospělých žen byla totiž pro čínské muže velmi sexuálně přitažlivá, a proto se takové partnerky staly ve společnosti žádanými. Z tohoto procesu tak mohli lidové vypravěči nejpravděpodobněji odvodit zápletku s malým střevíčkem, jenž padl pouze té nejkrásnější dívce, tedy takové, která měla nejmenší nožku.

Ať už se jednotlivé verze pohádky o Popelce liší ve složení rodiny, v níž dívka žije (vlastní otec, nevlastní matka a její dcery či pouze macecha a její dcery atd.), v počtu a druhu Popelčiných pomocníků (mluvící žába, holubi, víla kmotřička atd.) či v místě setkání s budoucím chotěm (královský ples, kostel atd.), základní princip je všem verzím společný. Ve všech typech tohoto příběhu se totiž vyskytuje chudá a dobrosrdečná dívka, jež je svým okolím (přesněji členy své rodiny) nedobrovolně pasována do role rodinné služky (v některých chvílích spíše otrokyně) a nedostává se jí ničeho než zesměšňování a ústrků. Společným rysem všech těchto příběhů je ovšem naštěstí také to, že Popelka po vykonání tvrdé práce a překonání nejrůznějších nepřízní osudu a překážek vytvářených sestrou (sestrami) či matkou (macechou) nakonec dosáhne zaslouženého štěstí, které je čtenářům a divákům prezentováno v podobě svatby a idylického života s krásným princem. Tak to alespoň dávají tušit variace věty „A žili šťastně až do smrti.“, které uzavírají nejen Popelčin pohádkový příběh.

¹⁰⁹ Na jednotném datu se zdroje zabývající se touto tematikou neshodují. K 9. století se přiklání např. článek National Geographic Česko, 10. století naopak uvádí John F. Fairbank ve své knize Dějiny Číny.

REDAKCE. Mučení dívek v Číně. Tradice ovazování nohou zničila zdraví 50 generací žen [online]. *National Geographic Česko* [cit. 01. 04. 2019]. Dostupné z: <https://www.national-geographic.cz/clanky/muceni-divek-v-cine-tradice-ovazovani-nohou-znicila-zdravi-50-generacim-zen.html>

FAIRBANK, John F. *Dějiny Číny* [online]. Praha: Lidové noviny, 1998. [cit. 01. 04. 2019]. ISBN 80-7106-249-9, s. 295–300. Dostupné z: http://cesty.in/lib/exe/fetch.php?media=d_jiny-_iny.pdf

Než přejdeme k analýze verzí, které českým čtenářům představila Božena Němcová, je třeba se alespoň stručně zaměřit na rozbor jména *Popelka*. Téměř každé dítě, které tuto pohádku od svých rodičů či prarodičů slýchává, je následně schopno rozklíčovat, že dívka nosí takové jméno především proto, že k jejím povinnostem při poklizení v domě patří také obstarávání ohniště, v němž po vyhasnutí poslední jiskřičky zůstane popel. Přestože je dívka velice krásná, při práci s popelem se často umaže, a jelikož nemá v povaze přehnané kráslení jako nevlastní sestry, její okem viditelná krása se ztrácí pod šmouhami od popela a obnošenými šaty. Pro ostatní členy rodiny se tak Popelka jednoduše stává terčem posměšků zaměřujících se na dívčin vzhled a posluhováním přisouzené podřízené postavení v rodině.

Většina dětí ani rodičů po tomto stručném rozboru již dále nepátrá po hlubších souvislostech, které zde představují povětšinou již zapomenuté významy s popelem související. Jak ve své publikaci *Děti a svět pohádek*¹¹⁰ uvádí Michal Černoušek, v minulosti se s popelem nespojovala pouze negativa, jak by mohlo vyplývat z Popelčina příběhu. První ze zapomenutých významů naopak příkládá obstarávání ohniště důležitost téměř posvátnou. „*Dlouhá léta, přinejmenším od počátků civilizovaného života v Evropě, byl popel, vznikající hořením ohně v krbu, symbolem mateřského obstarávání základních životních potřeb. [...] Ve starém Římě byly vestálky, dívky ve věku od 6 do 10 let, strážkyněmi krbu, v němž se udržoval oheň dubovým dřívím, prastarým posvátným stromem. [...] Starost o takový oheň bylo veliké vyznamenání, velká pocta, důležitý úkol. Proto také mohly vestálky, po ukončení svého výjimečného poslání, uzavírat velmi prestižní sňatky, a podobně jako Popelka v pohádce, vystoupit značně vysoko po společenském žebříčku. Taková dívka – ‚popelka-vestálka‘ – zaručovala panenskou nevinnost, čistotu a záruku do budoucna. Tyto vlastnosti byly s funkcí ochrany krbu a posvátného ohně propojeny dohromady.*“¹¹¹ Jak bude možné si všimnout v následujícím rozboru verzí zachycených B. Němcovou, Popelka taková skutečně je – tedy je nevinná, i přes své zašpiněné oblečení čistá, a pracovitost, spolehlivost ani dobré srdce jí rozhodně neschází. Druhým nezáměrně přehlíženým významem, jenž se s popelem pojí a bude zde v krátkosti představen, je spojení popela a lidského zármutku či truchlení. Toto konstatování potvrzuje vedle Michala Černouška dále např. Udo Becker, který ve svém

¹¹⁰ČERNOUŠEK, Michal. *Děti a svět pohádek*. Praha: Albatros, 1990. ISBN 80-00-00060-1.

Kapitola Popelka (s. 37–70) může být dle mého názoru přínosná nejen pro literární výzkumníky, ale i pro psychology, pedagogy či samotné rodiče, kteří tak mohou lépe rozklíčovat, co jejich děti v pohádce o Popelce vidí.

¹¹¹ Tamtéž, s. 63.

Slovníku symbolů u hesla popel uvádí mimo jiné to, že „posypat si hlavu popelem a válet se v něm bylo u Řeků, Egypťanů, Židů, Arabů a – někdy ještě dnes – u primitivních kmenů výrazem smutku“.¹¹² Tento druhý význam se ovšem u Popelky neprojevuje tak explicitně (fyzicky na sebe popel nesype), ale čtenáři si jej ve většině verzí pohádky mohou spojit s Popelčíným truchlením po zesnulé pravé mamince.¹¹³

Na začátku této kapitoly již bylo řečeno, že mnoho zemí světa má určitou vlastní verzi pohádky o Popelce, jež se oproti těm ostatním v některých aspektech více či méně liší. Takové rozdíly jsou ovšem patrné i ve verzích od Boženy Němcové, jejíž literární zachycení Popelčina příběhu je středem zájmu této kapitoly, neboť posloužilo jako předloha při tvorbě scénáře pro film *Tři oříšky pro Popelku*.¹¹⁴ Božena Němcová sesbírala a zredigovala pro české čtenáře celkem dvě verze. První z nich je třeba ve sbírkách pohádek hledat pod názvem *O Popelce*¹¹⁵.

V tomto vyprávění žije Popelka v domě se svým otcem, matkou a dvěma staršími sestrami – Kasalou a Adlinou. Popelčiny sestry jsou zde líčeny jako krásné, avšak velice líné, a proto veškerou péči o domácnost musí zastat Popelka sama. Rodiče již delší dobu zaopatření všech tří dcer značně finančně vyčerpává, a proto otec přijde s nápadem zavést je do lesa, aby se dále o sebe postaraly samy (zde je možné vidět jistou podobnost s příběhem o Jeníčkovi a Mařence). Popelka večerní rozmluvu rodičů zaslechne a hned ráno se běží do vesnice poradit s moudrou tetkou. Žena Popelce poradí, jak si má značit cestu zpět, ale žádá po ní, aby svým sestram s návratem nepomáhala. Když je však otec v lese zanechá, Popelka nemá to srdce v něm sestry nechat a vrátí se i s nimi. Stejná situace se opakuje ještě dvakrát. Napotřetí však již dívky cestu domů nenajdou a vydají se proto do zámku, který Popelka uvidí v dálce právě ve chvíli, kdy se z koruny stromů snaží najít cestu zpět k rodičům. Zámek ale patří páru lidojedů, kteří nemají s lidmi žádné slitování. Aby si sestry zachránily život, nabídnou se jim tedy do služby. Po čase náročného posluhování se dívky usnesou, že by mohly lidojedy sprovodit ze světa a stát se tak novými paními zámku. Když tak ovšem udělají,

¹¹² BECKER, Udo. *Slovník symbolů*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-612-8, str. 226.

¹¹³ ČERNOUŠEK, Michal. *Děti a svět pohádek*. Praha: Albatros, 1990. ISBN 80-00-00060-1, s. 64.

Pozn. autorky práce: Popelka však může truchlit také po otci, jak je vidět např. ve filmovém zpracování příběhu od režiséra Václava Vorlíčka.

¹¹⁴ *Tři oříšky pro Popelku* [film]. Režie Václav Vorlíček. Československo/Německá demokratická republika, 1973.

¹¹⁵ CHALOUPEK, Otakar. *Padesát pohádek východočeských autorů*. Hradec Králové: Kruh, 1981.

Pohádka *O Popelce* na str. 49–63.

začne pro Popelku vše fungovat tak, jako když bydlely u rodičů. Nevraživost Kasaly a Adliny však ještě vzroste, když je Popelka požádá o zapůjčení šatů, aby se také mohla jít podívat na královský ples ve městě, jež se nachází nedaleko jejich nového zámku. Jelikož je středem pozornosti tohoto rozboru spíše druhá z variant, jež Božena Němcová vydala, zaměříme se v příběhu *O Popelce* již jen na skutečně zásadní momenty. Celkem třikrát se zde objevuje motiv magického čísla 3. Tolikrát jsou totiž dívky zavedeny otcem do lesa, právě tři truhlice objeví Popelka ve sklepení zámku lidojedů a třikrát se Kasala s Adlinou (a přestrojenou Popelkou) vydají do města na královský ples.

Jako v mnoha dalších podobách Popelčina příběhu i zde ztratí kráska při odchodu z plesu svůj střevíc, tentokrát protože princ nechal namazat schody pryskyřicí, aby se mu neznámou krasavici podařilo při odchodu zadržet. Jelikož mu ovšem jeho plán nevyjde, začne střevíček zkoušet všem dívkám ve městě, aby našel tu pravou. Popelka nejprve váhá, ale láska k princovi její nejistotu přemůže, a tak se nakonec do města vydá také. Střevíček jí při zkoušení padne jako ulitý, a proto na královském hradě začnou znít šťastnému páru svatební zvony.

Kromě krásného bělouše, který je společně s truhlicemi ukryt v podzemí a vždy dopraví Popelku na ples, se v této verzi příběhu neobjevují žádná magická zvířata, jež by Popelce nějak práci ulehčila či jí dopomohla ke štěstí. Celkově bych tuto verzi oblíbené pohádky hodnotila jako spíše ponurou a částečně drastickou, neboť vlastní rodiče chtějí své děti zanechat na pospas osudu v temném lese, vyskytují se zde lidojedi (které se sestrám po čase podaří přemoci – zavraždí je!) a Popelčiny nevlastní sestry jsou za své chování potrestány zohyděním (černé kočky ve sklepení hradu jim podrápou krásné obličejy). Popelka však přes veškeré útrapy a zlo, které na ní její rodina páchá, zůstává ke všem (především ke svým podlým sestrám) milá, dobrotivá a laskavá. Její povaha se tedy zakoušenou bolestí a křivdami nijak nemění.

Druhým příběhem, který scénárista František Pavlíček¹¹⁶ využil při tvorbě scénáře pro film *Tři oříšky pro Popelku*, je pohádka *O třech sestrách*¹¹⁷, jež rovněž pochází z pera Boženy Němcové. V tomto vyprávění vystupuje Popelka pod jménem Anuška a žije v domku s otcem, matkou a dvěma staršími sestrami jménem Baruška a Dorotka. Starší dívky jsou namyšlené a líné a matka místo chválení pracovité Anušky stále jen pochlebuje jejím sestrám.

¹¹⁶ V titulcích k filmu je však uvedena Bohumila Zelenková, neboť režim zakázal Pavlíčkovi tvořit.

Tři oříšky pro Popelku [online]. filmovyprehled.cz [cit. 28.05.2019]. Dostupné z: <http://www.filmovyprehled.cz/cs/film/396983/tri-orisky-pro-popelku>

¹¹⁷ NĚMCOVÁ, Božena. *Báchorky*. Vydání 2. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958.

Pohádka *O třech sestrách* na s. 75–85.

Jediným, kdo se Anušky v rodině občas zastane, je její otec.¹¹⁸ Když se jednoho dne vydává na cestu do města, kde se právě koná trh, ptá se všech členek domácnosti, co jim má pěkného přivést. Baruška a Dorotka si samozřejmě naporoučí mnoho drahých a krásných věcí a potom se Anušce smějí, když uslyší následující rozhovor: „*„A co mám tobě přinést?“ ptal se otec Anušky, která snídání na stůl nesla. „Já mnoho nežádám, tatičku; co vám na cestě o klobouk zavadí, to mi přinese.“*“¹¹⁹ Tatínek na Anuščino skromné přání téměř zapomene, ale naštěstí cestou zpátky zavadí v lese o lísku a utrhne z ní pro dceru tři oříšky. Anuška je za darované oříšky otci velmi vděčná a schová si je pod blůzku, aby je nikde neztratila. Večer, když nabírá vodu, jí však oříšky spadnou do studny a Anuška začne bědovat. V tu chvíli se ale objeví malá žabička a pomůže Anušce oříšky vylovit. Je to také ona, kdo dívce prozradí tajemství skrývající se v oříšcích. Anuška však nechce žabičce věřit, a když sestry s rodiči odejdou do kostela, začne smutnit nad tím, že také nemůže jít s nimi, protože by se jí lidé smáli kvůli jejím šatům.

Pak jí ale přemůže zvědavost a rozloupne jeden z oříšků. Celá užaslá nad krásou šatů, které se ve skořápce skrývaly, se rychle převlékne a utíká do kostela. Tam z ní lidé nemohou spustit oči a stejně tak místní mladý kníže. Po skončení mše se však Anuška s nikým nedává do řeči, ale utíká domů, aby byla převlečena a připravena, až se její sestry s rodiči vrátí. Baruška s Dorotkou, které si na mladého knížete také myslí, vyprávějí Anušce o krásné neznámé, na níž mohl kníže oči nechat. Anuška však praví, že když seděla venku na hrušce, tak krásnou paní viděla. Sestry to popudí natolik, že nechají hrušku pokácet. Příští neděli se v kostele a následně v Anuščině domě odehraje podobná scéna. Třetí neděli je však kníže připraven nenechat neznámou utéct a rozkáže posypat po jejím příchodu cestu chvojí, aby ji to při útěku zdrželo. I tentokrát se však Anušce povede utéct, ale ztratí ve chvoji svůj krásný střevíček. Stejně jako v příběhu *O Popelce*, následuje i nyní pout' knížete po vesnických staveních spojená se zkoušením droboučkého střevíčku všem mladým dívkám.

V této verzi Popelčina příběhu vystupuje v tuto chvíli více do popředí matka, která nejprve Barušce kus paty uřízne a vydává ji za krásku z kostela. Když psík knížeti prozradí, že si domů nevezde svoji pravou nevěstu, vrací se kníže zpět. Matka se vymlouvá na stydlivost budoucí pánovy nevěsty a slibuje, že tentokrát už ji přivede. Kníže si však neodvází nikoho jiného než Dorotku s uříznutým palcem, který jí předtím bránil v hladkém obutí

¹¹⁸ Zde je možné vidět paralelu se situací Nastěnky z filmu *Mrazík*.

Mrazík [Morozko] [film]. Režie Alexandr ROU. Sovětský svaz, 1964.

¹¹⁹ NĚMCOVÁ, Božena. *Báchorky*. Vydání 2. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958, s. 76.

Anuščina střevisku. Psík však knížeti znovu hlásí, že neodvází tu pravou nevěstu, a proto se kočár podruhé vrací do Anuščina domu, a kníže žádá svoji skutečnou nevěstu. Matka mu však tvrdí, že již není v domě nikoho jiného než služebnictva. Otec po chvíli překoná strach z manželčina hněvu a řekne knížeti o Anušce. Když se kníže s Anuškou konečně setkají a odjedou spolu na zámek, vrhnou se sestry s matkou na otce a žádají po něm stejné kouzelné oříšky, jaké věnoval Anušce.

I v závěru této pohádky však čeká na zlé sestry trest. Otec jim sice přiveze oříšky ze stejné lísky, ale místo krásných šatů vyskočí na Barušku s Dorotkou hadi a uškrtí je. Konec tohoto příběhu je ještě o něco drastičtější než v případě předchozím, právě dětským čtenářům však může o to jasněji ukazovat, že žádné zlo nezůstane bez trestu.

Zkrácené děje obou pohádek jsem zde uvedla především z toho důvodu, že při následující analýze Popelčina charakteru v kultovním filmu *Tři oříšky pro Popelku* bude mnohem snadnější dekodovat, které motivy filmoví tvůrci přidali nově a které převzali z těchto dvou příběhů, popřípadě jak tyto motivy upravili. Před přechodem k rozboru této filmové verze Popelčina příběhu je však třeba věnovat pozornost ještě vztahu pán a sluha v literárním zpodobnění této pohádky.

V literárních předlohách Boženy Němcové je Popelka vždy tou třetí, tedy nejmladší ze sester. Z této skutečnosti lze poměrně snadno vydedukovat, že si na ni její starší sestry snáze dovolí především proto, že si vzhledem ke svému vyššímu věku připadají nadřazeně. Využívají tedy možnosti rozdělovat úkoly, kterou jinak disponují především jejich rodiče. Starší sestry také považují domácí práce za něco ponižujícího a zbytečného, u čeho by se mohly pouze zapotit a umazat, což se absolutně neshoduje s jejich vizí pohodlného a krásného života v přepychu. Přenechávají tedy veškeré domácí povinnosti Popelce, která se pod jejich tlakem a tlakem rodičů většinou nezmůže k odporu, neboť drzost a lenost nepatří mezi její povahové rysy. Zároveň jsou Popelčiny sestry plně zaměstnány pomýšlením na vdavky a krásnění svého vzhledu, který by jim měl pomoci zaujmout krásného a bohatého nápadníka, a tak naprosto pomíjejí skutečnost, že také Popelka dospívá v mladou dámu. Nad možností, že i ona by pomýšlela na šťastné soužití s někým, kdo by ji nadevše miloval, Popelčiny sestry neuvažují ani v nejmenším, neboť jsou to dle vlastního názoru (a názoru jejich matky) v rodině jen a pouze ony, které jsou pro tento způsob života připraveny.

Budeme-li i nadále stavět do středu našeho zájmu dvě výše zmíněné verze Popelčina příběhu zachycené Boženou Němcovou, najdeme v nich několik podpůrných argumentů

pro předchozí uvedená tvrzení. V příběhu *O Popelce* jsou čtenářům Popelčini rodiče prezentováni jako chudí lidé, kteří veškeré vydělané peníze dávají za výživu a zaopatření svých dcer, přesněji řečeno svých dvou starších dcer. Popelčiny sestry zde navíc nejsou nuceny k žádné pomoci v domácnosti, a proto je v podstatě jediným pracujícím členem rodiny právě Popelka, ze které se tak stává služka ve vlastním domě. Skutečnost, že Popelku takto týrá vlastní matka a sourozenci, je ve většině verzí příběhu zmírňována obsazením role agresora postavou nevlastní matky a sester. Děje se tomu tak především z toho důvodu, že nejmenší čtenáři/posluchači pohádky o Popelce vidí v jejím příběhu spíše než vyprávění o služce (jež zde upřednostňuji já) příběh o rivalitě sourozenců.¹²⁰ Pro jejich psychiku je tedy mnohem snesitelnější, vnímají-li útrapy, jež musí Popelka od svých příbuzných snášet, jako zlo pocházející zvenku (tedy od Popelčiny macechy a nevlastních sester).

Ve variantě *O třech sestrách* je princip vzniku Popelčina podřízeného postavení v rodině v podstatě stejný. Všichni členové domácnosti si totiž natolik zvykli na Anuščinu (Popelčinu) dobrotu a pracovitost, že z ní postupem času udělali děvečku a v rodném domě jí začali rozkazovat. Nejspíše se tedy nyní nabízí otázka, proč se Popelka nikdy nevzepřela a nepokusila se svoji roli v rodině změnit. Odpovědí je právě Popelčina milá a dobrosrdečná povaha a také skutečnost, že se nebojí práce, protože ji nepovažuje za něco podřadného a pro slušného člověka nevhodného.

Přestože Popelka vykonává zadané práce vždy nejlépe jak dovede, často je za svoji činnost odměněna pouze výčitkami. Tento stav může být zapříčiněn také tím, že se nevlastní dcery (a tím pádem i jejich matka) cítí Popelkou nepřímě ohroženy.¹²¹ Ve skrytu duše si totiž dobře uvědomují, že když si smyje šmouhy od popela a převlékne se do čistých šatů, mohl by se leckterý nápadník otočit také za ní. To ovšem sestry ani matka nehodlají nechat dopustit, a proto Popelku slovně sráží jaksi preventivně, aby ještě více podryly její sebedůvěru. Vadí jim tedy přítomnost Popelky vůbec, ale dávají si dobrý pozor na překročení únosných hranic trestání, neboť nechtějí ztratit svoji služku.

Popelka vše snáší celkem důstojně, zpravidla si na nic nestěžuje a snaží se ničím z toho, co jí rodina provádí, netrápit. Jediné, co ovšem nedokáže přemoci, je lítost a smutek, které ji přepadají pokaždé, když macecha či některá ze sester vyřknou na její adresu poznámku tohoto typu: „*Ona nepotřebuje docela nic, ta smolnožka, ozvaly se sestry, pro ni je režná*

¹²⁰ ČERNOUŠEK, Michal. *Děti a svět pohádek*. Praha: Albatros, 1990. ISBN 80-00-00060-1, s. 38–40.

¹²¹ Opět se zde nabízí srovnání se vztahem Marfuši a Nastěnky.

sukně dobrá dost!“¹²² Popelka je tak stavěna do role dívky, která si libuje ve špíně, vůbec se nestará o svůj vzhled (nepotřebuje se tedy nikomu líbit v krásných šatech) a je příliš prostá, než aby byla hodna navštívit společnost šlechty. Popelčina pomyslná vzpoura přichází až s pomocí magických tří oříšků (či truhlic atp.), které jí dodají odvahu porušit matčiny příkazy a vypravit se za zábavou na královský ples (či jako ve verzi *O třech sestřích* na nedělní mši do kostela). V tuto chvíli se zároveň začínají trhat imaginární pouta, která nutí Popelku zastávat ve vlastní rodině roli služky. Definitivně se pak Popelka od svých útrap a nepřejících sester (a matky) odpoutává ve chvíli, kdy si ji krásný princ/kníže odveze na zámek a pojme ji za manželku. Sňatkem s princem navíc Popelka postoupí na vyšší místo v rámci hierarchie společnosti, a to i přes skutečnost, že pochází z velice prostých poměrů.

6.1 Film *Tři oříšky pro Popelku*

V pohádkovém filmu *Tři oříšky pro Popelku*, jehož premiéra se konala roku 1973, se na rozdíl od literárních předloh Boženy Němcové objevuje macecha, a ta určuje Popelčinu roli v domě velice jasně: „*Tak abys věděla, ty časy minuly, kdy s tebou otec jezdil po lesích, učil tě strílet kuší a vyvádět samé blázniviny, jako bys byla kluk! Ted' jsem tady paní já a ty jsi děvečka, nic víc!*“¹²³

Hned v prvních minutách snímku se tak dozvídáme, že Popelka již není v domě považována za člena rodiny, ale za podřadnou služku. Toto postavení jí macecha přisoudila po smrti otce, který se k vlastní Popelce choval stejně hezky jako k vyženěné Doře, což se maceše příliš nezamlouvalo. Viděla totiž jako samozřejmost, že bude všechnu svoji pozornost a lásku věnovat dceři nové (tedy její). Co ovšem macechu popuzovalo ještě víc, bylo to, že otec učil Popelku např. jízdě na koni a mnoha dalším dovednostem, které spadaly spíše k mužským kompetencím.

Literární Popelky od Boženy Němcové jsou sice trpělivé a v podstatě si na nic nestěžují, ale jsou čtenáři předkládány spíše jako ženy křehké, které se věcmi z mužského světa nijak nezabývají. Filmová Popelka v podání Libuše Šafránkové je však divákovi prezentována jako silná a emancipovaná dívka (např. jezdila s otcem na lov do lesů), která si od macechy a nevlastní sestry nenechá všechno líbit, jak ukazuje následující rozhovor: „*Na mou věru,*

¹²² NĚMCOVÁ, Božena. *Báchorky*. Vydání 2. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958, s. 76.

¹²³ *Tři oříšky pro Popelku* [film]. Režie Václav Vorlíček. Československo/Německá demokratická republika, 1973, 00:07:03 – 00:07:17.

nevím, jestli jsi tak nešikovná, nebo to děláš naschvál... No jo, to mi nechal tvůj nebožtík táta dědictví. No, jaký otec, taková... – Tatínka nechte na pokoji! Nechal vám celý statek, lesy a mlejn.“¹²⁴

Přestože v literárních verzích B. Němcové znepríjemňují Popelce život především její sestry, zde tuto roli zastává hlavně její macecha. Po sebemenší výměně názorů, ale většinou spíše jen tak pro „ponaučení“, ukládá Popelce nesmyslné a pracné tresty typu přebírání hrachu naspaného do džberu s popelem. Stejně jako v knižních předlohách se ani zde nevyskytuje příliš zvířecích pomocníků. Za jediného takového by se dala považovat Popelčina sova Rozárka, která střeží dívčiny poklady (povětšinou drobnosti zděděné po mamince). Důležitou roli však mezi vystupujícími zvířaty hraje v tomto snímku kůň Jurášek¹²⁵, kterého dostala Popelka darem od tatínka, a jenž ji na svém hřbetě donese na ples v královském zámku či je jejím věrným partnerem pro utajené projížďky po lesích. Když je Popelce smutno a trápí se kvůli jedovatým poznámkám od macechy a nevlastní sestry, setkání s Juráškem či Rozárkou ji vždy rozveselí. Největším pomocníkem je však pro Popelku při vykonávání trestů uložených macechou hejno holoubků, kteří vždy pečlivě přeberou, co macecha sesypala dohromady, a Popelka se tak může např. přichystat na královský ples. V literárních předlohách pro tento film se však holubi (kteří by Popelce pomáhali) nevyskytují. Je tedy možné soudit, že se tvůrci v tomto případě inspirovali verzí Popelčina příběhu zachycenou bratry Grimmovými.¹²⁶

V podstatě jediným lidským přítelem je pro filmovou Popelku čeledín Vincek (v podání Vladimíra Menšíka), který dívce částečně nahrazuje otce. Je to také on, kdo Popelce přiveze z města tři lískové oříšky, jež mu cestou zavadily o čepici. I zde však filmoví tvůrci přeměňují některé původní literární zákonitosti. Oříšky totiž Vinckovi nezavadí o čepici náhodou. Sestřelí je na něj sám princ, který tak nevědomky udělá první krok na cestě ke svému štěstí s Popelkou po boku.

Rovněž vztah prince s Popelkou je v tomto snímku zčásti pozměněn. Řečeno současnou mluvou – Popelka s princem flirtuje. Důkazem pro toto tvrzení může být např. jejich rozhovor na plesu: „*Tak mi alespoň naznačte, kdo jste. – Proč to chcete vědět? – Protože jsem si právě*

¹²⁴ *Tři oříšky pro Popelku* [film]. Režie Václav Vorlíček. Československo/Německá demokratická republika, 1973, 00:06:38 – 00:06:53.

¹²⁵ Filmaři vybrali do role Juráška bělouše, což je možné spojovat s motivem bílého koně, kterého Popelka ve verzi *O Popelce* našla v hradním sklepení.

¹²⁶ GRIMM, Jacob a Wilhelm GRIMM. *Německé pohádky*. Praha: Státní nakl. krás. lit. a um., 1961.

ted' vybral nevěstu a nevím, kdo to je. – Tiše, princí, poslouchají nás! – Ať si poslouchají. Vyvolám to třeba na celý svět, že se mi štěstím točí hlava, že jsem se zamiloval a že budu mít svatbu. – Na něco jste přitom zapomněl! – Na co? – Zeptat se nevěsty, jestli by vás chtěla. – Vy byste mi dala košem?! – To by byla ale troufalost, co? “¹²⁷

Motiv magického čísla 3 se i zde objevuje v rámci počtu setkání Popelky a prince. Oproti knižním předlohám se však tato dvojice neseťkává třikrát na stejném místě (viz ples nebo kostel). Poprvé se setkají v lese – Popelka v umouněných šatech zabrání princí ulovit srnku. Následuje honička sněhovými závějemi a následné princovo označení Popelky za malou holku a pískle¹²⁸. Podruhé se princ s Popelkou seťkává opět v lese, ale tentokrát při příležitosti oficiálního honu, do kterého se v převleku za mladého myslivce Popelka zapojí. Při třetím seťkání již má Popelka na sobě plesové šaty z druhého oříšku a princ se do ní okamžitě zamiluje. Když se princ s Popelkou seťkává naposledy, děje se tak stejně jako v literárních předlohách při zkoušení střevíčku. Ani filmoví tvůrci však nedali princí Popelku úplně „zadarmo“. Macecha totiž Popelku sváže a zamkne na půdě. Následně přestrojí svoji Doru do Popelčiných šatů a snaží se princí namluvit, že je to jeho skutečná nevěsta. Nedovolí však, aby dívka ukázala tvář či zkusila střevíc – to vše může udělat až po navlečení zásnubního prstenu. Princ však na zkoušce střevíce trvá, a proto mu jej macecha vezme a snaží se společně s Dorou ujet. Jejich spřežení se však splaší a Dora i s macechou spadne do ledové vody v rybníce. Tak jsou za svoje intriky a hrubé chování k Popelce potrestány. Princ se snaží svou domnělou milou zachránit, ale v tu chvíli pozná, že to není dívka, do které se na plese zamiloval.

Naštěstí se objevuje sova Rozárka, která prince navede za Popelkou zpět do stavení. Tam už přijíždí princí naproti Popelka ve svatebních šatech a nechává si od svého budoucího manžela nasadit ztracený střevíček. Než si však princ odveze Popelku na zámek, musí odpovědět na tři hádanky, které mu zadala na plese. Když uhodne, že malou umouněnou holku („*Tváře umouněné od popela, ale kominík to není.*“), švarným myslivcem („*Klobouk s peřím, luk a kamizola, ale myslivec to není.*“) i krásnou princeznou („*Šaty s vlečkou stříbrem*

¹²⁷ *Tři oříšky pro Popelku* [film]. Režie Václav VORLÍČEK. Československo/Německá demokratická republika, 1973, 1:03:36 – 1:04:10.

¹²⁸ *Tři oříšky pro Popelku* [film]. Režie Václav VORLÍČEK. Československo/Německá demokratická republika, 1973.

vyšívané, ale princezna to není, jasný pane.“) byla právě Popelka, již nic nebrání tomu, aby se s ní oženil a žili spolu šťastně na královském zámku.¹²⁹

Popelka tedy i v tomto filmovém zpracování dosáhne po životě plném útrap a těžké práce svého vytouženého štěstí. Přestože většinu času zastává Popelka v literárních předlohách i výše analyzovaném filmovém zpracování podřízené postavení služky, je v příběhu postavou jednoznačně hlavní. Jejím prostřednictvím totiž sledujeme příběh děvčete, které se od těžké a špinavé práce dostane k blahobytu a štěstí (na společenský vrchol). Nejdůležitější je zde ovšem skutečnost, že je to právě Popelčina povaha, která zajišťuje dosažení vytouženého štěstí. Pokud bychom totiž chtěli vyprávět její příběh s jinou hlavní hrdinkou – např. se sestrou Dorou, nebylo by to možné. Dora ani macecha totiž nemají dobré srdce, nejsou ochotné tvrdě pracovat, spřádají intriky a nemyslí na nikoho jiného než na sebe. Proto jsou také potrestány a Popelka, která představuje jejich pravý opak, se dočká pravé lásky a štěstí.

Proč je ovšem film *Tři oříšky pro Popelku* a jeho podání Popelky tak populární? Zaměříme-li se nejprve na tamější zpodobnění vztahu pán a sluha, je třeba zdůraznit Popelčinu velkou vnitřní sílu, která jí pomáhá překonávat mnohá příkoří, jež jí způsobují její paní (tedy macecha a sestra Dora). Samozřejmě, že se svým údělem trápí a časté jízlivé poznámky jejích poručnic jí způsobují bolest, ale snaží se navenek zůstat silná, aby jim nedávala příležitost k dalšímu trápení. Svoje povinnosti navíc vykonává vždy řádně a snaží se pomoci i ostatním služebníkům. Jako člověk je Popelka v podání Libuše Šafránkové velice dobrosrdečná, ochotná a mnohem průbojnější než její předchůdkyně v roli Popelek (jakou byla např. Eva Hrušková ve snímku *Popelka* z roku 1969)¹³⁰. Tato průbojnost a emancipace role Popelky zajišťuje dle mého názoru snímku *Tři oříšky pro Popelku* onen kultovní status nejen mezi ztvárněními Popelčina příběhu obecně, ale i na poli filmových pohádek vůbec. Dozajista k tomu napomáhají také aspekty jako famózní výprava, netradiční časové zasazení natáčení (období zimy), hudba skladatele Karla Svobody, zpěv Karla Gotta a mnoho dalšího.

S tímto snímkem ovšem netráví Vánoce jen většina českých diváků, neboť „Tři oříšky“ jsou značně populární také v Německu, Norsku či Španělsku. Němečtí diváci mají k filmu vedle

¹²⁹ *Tři oříšky pro Popelku* [film]. Režie Václav VORLÍČEK. Československo/Německá demokratická republika, 1973.

¹³⁰ *Popelka* [film]. Režie Vlasta JANEČKOVÁ. Československo, 1969.

těch českých nejbliže, neboť se na jeho vzniku podílely německé filmové štáby, točilo se v tamějších lokalitách a ve snímku bylo obsazeno i několik německých herců (např. macecha – herečka Carola Braunbock). Norsko naopak prostřednictvím Norské národní knihovny přispělo na zrestaurování snímku¹³¹ a tamější diváci si film oblíbili natolik, že když jej v roce 2007 norská televize přislíbila vysílat na Vánoce a svůj slib nakonec nedodržela, „do Nového roku televizi zaplavily dopisy diváků, že dokud ji neodvysílají, nebudou platit poplatky“.¹³²

¹³¹ *Tři oříšky pro Popelku* [online]. filmovyprehled.cz [cit. 28.05.2019]. Dostupné z: <http://www.filmovyprehled.cz/cs/film/396983/tri-orisky-pro-popelku>

¹³² ANGERMANNOVÁ, Andrea. Natočte remake Popelky s německými herci, nabídli Vorlíčkovi. Odmítl. [online]. iDNES.cz [cit. 28. 05. 2019]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/usti/zpravy/rozhovor-s-reziserem-vorlickem-o-popelce.A121222_1869995_usti-zpravy_alh

7 Švejk

Mezi dobrým vojákem Švejkem a jeho literárním otcem Jaroslavem Haškem je na stránkách *Osudů dobrého vojáka Švejka za světové války*¹³³ vidět skutečně silné pouto. Je tomu tak jistě i proto, že Hašek vložil do postavy Josefa Švejka mnohé ze svého vlastního života. Hrůzy a peripetie 1. světové války prožíval spisovatel v uniformě rakouské armády přímo na frontě, stal se válečným zajatcem či se stejně jako dobrý voják Švejk ocitl v psychiatrické léčbě.¹³⁴

Ponechejme však tato většinou obecně známá fakta stranou a zaměřme se na to, co již většina čtenářů zapomněla, či ku své vlastní škodě ani nikdy nevěděla. Josef Švejk nebyl vždy takový, jakého jej lze vidět v díle *Osudy dobrého vojáka Švejka*. Než se publikace dostala na pulty knihkupectví, vytvořil Jaroslav Hašek ještě dvě variace tohoto dobrého vojáka, které můžeme zkoumat v souborech *Dobrý voják Švejk před válkou a jiné historky*¹³⁵ a *Dobrý voják Švejk v zajetí*.¹³⁶ V prvním ze jmenovaných souborů je na Švejkovi nejvíce patrná jeho prostota, již i populárně naučné publikace pojmenovávají přímo blbost.

Toto tvrzení podporuje ve své knize *Haškův Švejk*¹³⁷ také literární kritik Přemysl Blažiček. Švejkova nižší inteligence je ovšem v dalších příbězích již prezentována mnohem mírněji a odlišnou formou. Tento hlavní rys prvního Švejka je velmi dobře viditelný v povídkách *Dobrý voják Švejk opatřuje mešní víno* a *Dobrý voják Švejk se učí zacházet se střelnou bavlou*.¹³⁸ V první z uvedených povídek totiž Švejk doslovně uposlechl příkaz svého nadřízeného – „Zítř ráno půjdeš do města pro víno z Dolních Rakous z Vöslavy.“¹³⁹ – a místo do obchodu se pro mešní víno vydal vlakem do rozkazem určeného města.

¹³³ HAŠEK, Jaroslav. *OSUDY DOBRÉHO VOJÁKA ŠVEJKA za světové války*. 3.vydání. Praha: PRÁCE, 1955. V rámci této kapitoly budu při jmenování díla užívat druhý používaný název *Osudy dobrého vojáka Švejka* či kvůli úspoře prostoru pro další text pouze zástupný výraz *Osudy*.

¹³⁴ NIKOLSKIJ, Sergej. *V Haškových stopách za Josefem Švejkem*. České Budějovice: Společnost pro kulturní dějiny ve spolupráci s Novou tiskárnou Pelhřimov, 2012. ISBN 978-80-904446-8-3, s. 13, 27.

¹³⁵ HAŠEK, Jaroslav. *Neznámé osudy dobrého vojáka Švejka: Švejk před Švejkem*. Výbor uspořádal Jindřich BEŠTA. Praha: Práce, 1983, s. 13–184.

Prvně vydáno roku 1911.

¹³⁶ TAMTÉŽ, s. 185–314.

Původně vydáno 1917.

¹³⁷ BLAŽIČEK, Přemysl. *Haškův Švejk*. Praha: Československý spisovatel, 1991. ISBN 80-202-0294-3.

Konkrétně lze podpůrné argumenty k uvedené myšlence a mnohé další poznatky o Švejkovi naleznout v kapitole *Postava Švejka*, která začíná na s. 187.

¹³⁸ Obě jsou součástí již citovaného souboru *Dobrý voják Švejk a jiné historky*.

¹³⁹ HAŠEK, Jaroslav. *Neznámé osudy dobrého vojáka Švejka: Švejk před Švejkem*. Výbor uspořádal Jindřich BEŠTA. Praha: Práce, 1983, s. 25.

Ve druhé z povídek se Švejkova prostota ještě stupňuje. Děje se tak konkrétně ve chvíli, kdy Švejk pamětlivý dodržování předpisů při setkání s vojenskými nadřízenými (zde konkrétně salutování a podání hlášení) zapomíná na základní pravidla bezpečnosti a odkládá právě pokuřovanou dýmku do sudu se střelnou bavlnou. Nejen tuto katastrofu však Švejk jako zázrakem přežije a ani skutečnost, že se před chvílí díval smrti do tváře, jej nevyvede z pro jeho osobu příznačného klidu. Ten v podobných chvílích vystupuje na povrch např. prostřednictvím Švejkova veselého zpěvu.

V další trojici povídek ze souboru *Dobrý voják Švejk před válkou a jiné historky* se projevuje pro dobrého vojáka Švejka (tedy jeho současnou i tehdejší podobu) typická snaha sloužit císaři pánu za všech okolností. Švejk se své okolí snaží o potřebě tohoto konání přesvědčit nejen svými činy, ale také slovně, a to nejčastěji za pomoci provolání následující podoby: „*Já budu sloužit císaři pánu do posledního vzdechu.*“¹⁴⁰

Popisu druhého stádia vývoje postavy Josefa Švejka a jeho závěrečné podoby se ve své publikaci *V Haškových stopách za Josefem Švejkem*, konkrétně v kapitole *Tři stádia vývoje postavy*¹⁴¹, věnuje také Sergej Nikolskij, jehož myšlenky mi byly oporou pro tvorbu následujícího odstavce.

Druhá ze Švejkových podob se vztahuje k novele *Dobrý voják Švejk v zajetí*, ve které se čtenáři mohou setkat s některými postavami či momenty, jež se později objeví i v *Osudech*. Hašek zde poprvé představuje např. scénu v psychiatrické léčebně, Švejkovu krádež psa či jeho jízdu na invalidním vozíku při nástupu na vojnu.¹⁴² V jednotlivých částech novely se již rovněž rýsují další z typických Švejkových vlastností, jakými jsou např. přehnaná vytrvalost (viz příběh o doručení milostného psaníčka paní Kákonyiové a Švejkovo čekání na odpověď) či snaha chovat se a jednat vážně, jež se vždy obrátí proti Švejkovi a rozesměje jeho okolí. Tuto skutečnost ilustruje např. moment z první kapitoly díla *Dobrý voják Švejk v zajetí*: „*Výkřiky Švejkovy o císaři pánu, třebas by obžalovaný se snažil dáti jim opačný, seriózní význam, vyvolaly všeobecný smích diváků, čímž Švejk spáchal zločin proti veřejnému pokoji a pořádku.*“¹⁴³

¹⁴⁰ HAŠEK, Jaroslav. *Neznámé osudy dobrého vojáka Švejka: Švejk před Švejkem*. Výbor uspořádal Jindřich BEŠTA. Praha: Práce, 1983, s. 32.

¹⁴¹ NIKOLSKIJ, Sergej. *V Haškových stopách za Josefem Švejkem*. České Budějovice: Společnost pro kulturní dějiny ve spolupráci s Novou tiskárnou Pelhřimov, 2012. ISBN 978-80-904446-8-3, s. 105–108.

¹⁴² Tamtéž, s. 105.

¹⁴³ HAŠEK, Jaroslav. *Neznámé osudy dobrého vojáka Švejka: Švejk před Švejkem*. Výbor uspořádal Jindřich BEŠTA. Praha: Práce, 1983, s. 193.

Třetí, závěrečnou, podobu dobrého vojáka Josefa Švejka představuje čtenářům právě román *Osudy dobrého vojáka Švejka*. Toto brilantní, avšak bohužel kvůli Haškově smrti nedokončené, dílo seznamuje čtenáře s literárním hrdinou Josefem Švejkem ve chvíli, kdy rakousko-uherská monarchie ztrácí svého následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este. První promluva uvedená v románu sice nepochází ze Švejkových úst, ale v českém kulturním prostředí se stala doslova kultovní: „, *Tak nám zabili Ferdinanda*, ‘¹⁴⁴ říká služebná paní Müllerová Josefu Švejkovi.

Odpověď, které se posluhovačce na toto oznámení dostane, sice již není tak slavná, ale dokonale ilustruje dvě z hlavních Švejkových charakteristik. „, *Kerýho Ferdinanda, paní Müllerová?*‘ otázal se Švejk, *nepřestávaje si masírovat kolena, ,já znám dva Ferdinandy. Jednoho, ten je sluhou u drogisty Průši a vypil mu tam jednou omylem láhev nějakého mazání na vlasy, a potom znám ještě Ferdinanda Kokošku, co sbírá ty psi hovínka. Vobou není žádná škoda.*‘¹⁴⁵ Již zmiňovaná duševní prostota Švejkova projevuje se v předchozí promluvě především jako nedbalost společenského kontextu. Kdyby totiž paní Müllerová přišla s touto zprávou za kýmkoli jiným, okamžitě by si na základě dobové situace vybavil rakouského následníka trůnu. Švejkovi, ač rovněž známému politické situace v zemi, se však při vyslovení jména Ferdinand okamžitě vybaví dva naprosto neznámí a pro panovnické kruhy nedůležití muži. V této promluvě lze rovněž pozorovat Švejkovu mnohomluvnost, která často dohání jeho okolí k šilenství.

Josef Švejk je rovněž člověkem veskrze upřímným, jak dokazuje např. následující ukázka zachycující rozhovor uvězněného Švejka a jednoho z jeho spolutrpiteľů: „, *Co jsem to udělal?*‘ bědoval, *,já mám zničenou pověst.*‘ , *To máte,*‘ řekl Švejk s upřímností jemu vrozenou, *,po tom, co se stalo, musíte mít zničenou pověst na celý život, poněvadž až to budou číst v novinách, ještě vaši známí k tomu něco přidají. To se tak vždycky dělá, ale z toho si nic nedělejte.*‘¹⁴⁶

Se Švejkovou ryzí upřímností se dále pojí také jeho naprostá bezprostřednost, která ovšem většinou přivádí do neštěstí nejen Švejka, ale i jeho široké okolí, viz následující ukázka: „, *Vy myslíte, že to císař pán takhle nechá bejt? To ho málo znáte. Vojna s Turky musí být. Zabili jste mně strejčka, tak tady máte přes držku. Válka jest jistá.*‘¹⁴⁷ Právě po této

¹⁴⁴ HAŠEK, Jaroslav. *OSUDY DOBRÉHO VOJÁKA ŠVEJKA za světové války*. 3. vydání. Praha: PRÁCE, 1955, s. 41.

¹⁴⁵ Tamtéž.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 76.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 49.

Švejkově prorocké promluvě se totiž odhalí tajný policista Bretschneider a odvede jej k výslechu na policejní ředitelství. Mezi Švejkovy charakteristické znaky dále patří také schopnost improvizovat a účelově lhát, aby se mu podařilo vyplnit nadřízeným zadaný příkaz. Ani tato Švejkova snaha však většinou nevede k dobrému konci, jak dokazuje např. příhoda se sháněním peněz pro zadluženého polního kuráta Katze. Švejk totiž namluví pánům, u kterých peníze shání, že kurát musí platit alimenty. Peníze sice získá u všech dotázaných (a dokonce i více než požaduje), ale diskredituje svého pána v očích místních významných vojenských činitelů.

Jiným případem je ovšem Švejkovo lhaní v momentech, kdy se řídí svou přirozenou snahou každému dle jeho přání vyhovět či pomoci. V takových chvílích je totiž jeho počínání motivováno výhradně dobrými úmysly, a proto jej snad ani není možné soudit, i když Švejkovo okolí značně popuzuje. Vzorovým příkladem pro tuto Švejkovu vlastnost je např. scéna zachycující jeho dialog s ošetřujícím lékařem po návštěvě baronky von Botzenheim ve vojenské nemocnici: „*Vy znáte paní baronku?*“ „*Je to moje nevlastní matka,*“ odpověděl klidně Švejk, „*v outlém věku mne pohodila a teď mne zas našla...*“ *A dr. Grünstein řekl stručně: „Potom dejte Švejkovi ještě klystýr.“*¹⁴⁸

Ze znaků, podle kterých si čtenáři vybaví postavu dobrého vojáka Švejka, je zapotřebí ještě zmínit jeho zálibu v prodeji nečistokrevných a kradených psů. Tato Švejkova libůstka je v příběhu důležitá především proto, že jsou kvůli ní Švejk i jeho pán nadporučík Lukáš poslání na frontu. K této skutečnosti se však v kapitole vyjádřím ještě později.

Zásadní otázka, která trápí čtenáře i odborníky na literaturu již desítky let, se týká samotné Švejkovy podstaty. Vyobrazil Hašek na stránkách románu *Osudy dobrého vojáka Švejka* naivního prostáčka, který vlastně náhodou způsobuje nepříjemnosti nejen svým nadřízeným, ale i celému Rakousku-Uhersku? Či nám na více než šesti stovkách stran představuje příběhy geniálního muže ukrývajícího se pod maskou idiota? Odpovědět na tyto otázky se již snažilo mnoho literátů, vědců i studentů píšících své závěrečné práce. Proto se já sama k tomu problému vyjádřím pouze velice stručně, neboť cílem této kapitoly není analyzovat Švejka jako činitele rozvracejícího rakousko-uherskou monarchii či bojovníka proti nesmyslnosti války, ale jako prostého sluhu. Nejprve bych proto ráda uvedla slova Švejkovy posluhovačky paní

¹⁴⁸ HAŠEK, Jaroslav. *OSUDY DOBRÉHO VOJÁKA ŠVEJKA za světové války*. 3.vydání. Praha: PRÁCE, 1955, s. 105.

Müllerové: „*Říkali, že jste ztracenej, poněvadž jste rafinovanej.*“¹⁴⁹ Právě rafinovanost, hra s realitou a pravdou, a z toho následně pramenící neutuchající nejistota čtenáře, jsou dle mého názoru podstatou postavy Josefa Švejka, kterou do ní neméně důmyslně vtělil její stvořitel Jaroslav Hašek. Když jsem se se Švejkovými příběhy setkala poprvé, mnohokrát jsem se opravdu srdečně zasmála, mnohokrát jsem si však také říkala, jestli může být někdo skutečně tak prostý a bezprostřední jako se nesčetněkrát prezentoval Švejk.

Některé příhody tohoto dobrého vojáka (viz např. Švejkovo snažení o přivedení kuráta Katze do střízlivého stavu) však ukazují Švejka jako člověka s naprosto jasnou myslí. Právě z těchto důvodů jsem tedy většinou skončila se svými úvahami o pravé povaze Švejka tam, kde mne (a mnoho dalších čtenářů) chtěl nejspíše Jaroslav Hašek mít – ve stavu naprosté nejistoty. Čtenáře, kteří by se o tomto způsobu nahlížení na Švejka chtěli dozvědět více, mohu odkázat na zde již zmiňovanou knihu *V Haškových stopách za Josefem Švejkem*, kde Sergej Nikolskij podrobně rozvíjí podobnou myšlenku a zdůrazňuje především princip mystifikace, který Jaroslav Hašek při tvorbě románu o Švejkovi uplatnil jako jeden z hlavních tvůrčích principů.¹⁵⁰

Jedno je však dle mého názoru možné tvrdit naprosto jistě – Švejk není zlý. Vždyť jak by mohl konat zlo někdo, z jehož nevinné tváře se na svět dívají dvě dobrácké oči vyzařující teplo a něhu a svým srdečným a měkkým úsměvem potlačuje v lidech hněv (tedy alespoň většinou).¹⁵¹ Jaký je ovšem Švejk sluha? V jeho případě je třeba nejprve připomenout určitou definici vytvořenou Jaroslavem Haškem. Josef Švejk totiž není běžným sluhou rodinným či osobním, ale zastává funkci sluhu vojenského, konkrétně důstojnického.

Tento typ sluhu definoval Hašek v příbězích o Švejkovi dokonce dvakrát. Poprvé tak učinil v novele *Dobry voják Švejk v zajetí*, kde tohoto sluhu představil pomocí výtahu z knihy *Pflichten der k. k. Offiziersdiener (Povinnosti c. k. důstojnických sluhů)*.¹⁵² Autorem této publikace měl být důstojnický sluha popsán „*jako člověk úzce spjatý s osudem*

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 83.

¹⁵⁰ NIKOLSKIJ, Sergej. *V Haškových stopách za Josefem Švejkem*. České Budějovice: Společnost pro kulturní dějiny ve spolupráci s Novou tiskárnou Pelhřimov, 2012. ISBN 978-80-904446-8-3, s. 59–70.

Jedná se o kapitolu *Komická mystifikace jako forma vyprávění*.

¹⁵¹ HAŠEK, Jaroslav. *OSUDY DOBRÉHO VOJÁKA ŠVEJKA za světové války*. 3. vydání. Praha: PRÁCE, 1955, s. 127. Podobná charakteristika Švejkova vzhledu je v knize uváděna velmi často. Někdy jej tento vzhled před hněvem nadřizených uchrání, jindy je tímto způsobem naopak ještě více popudí.

¹⁵² HAŠEK, Jaroslav. *Neznámé osudy dobrého vojáka Švejka: Švejk před Švejkem*. Výbor uspořádal Jindřich BEŠTA. Praha: Práce, 1983, s. 274.

*svého pána, obstarávající mu jeho drobné záležitosti, jako je hledání vši v blůze v poli a doručování zamilovaných psaníček v týlu armády“.*¹⁵³

Hašek však přispěl k tomuto vyjádření pohledem z praxe. Důstojníci sluhové byli dle jeho slov v realitě sice vojenským činitelům podřízeni, avšak pro zbytek roty platili za uznávané a vysoce postavené muže, kteří díky přímému kontaktu s důstojníky znali nejčerstvější informace o dění na frontě a zároveň mohli díky získaným konexím vypomoci řadovým členům svého mužstva.

Přestože většinou působili jako povýšení, téměř všemocní a ostatními šaržemi nedotknutelní hrdinové, dostávali někteří z těchto sluhů od svých pánů za zavřenými dveřmi pořádné výprasky.¹⁵⁴ Ve druhé části kapitoly *Švejk vojenským sluhou u nadporučíka Lukáše*¹⁵⁵ Hašek rozvíjí některé z předchozích myšlenek (viz nadřazenost důstojnických sluhů zbytku roty či privilegia těchto sluhů např. v oblasti nadstandardní vojenské menáže atp.) a posouvá dále vztah sluhy a pána, který byl obvykle vztahem dvou zapřísáhlých nepřátel. Nejpřesněji je tento posun vyjádřen v následujícím úryvku: „*V názorech těch pánů nemá život pucfleka žádné ceny. Je to předmět pouze, v mnohém případě fackovací panák, otrok, služka pro všechno. Není pak divu, že takové postavení vyžaduje od otroka, aby byl vychytralý, lstivý. Jeho postavení na naší planetě možno srovnat jen s utrpením pikolíků za starých dob, vychovávaných k svědomitosti pohlavky a mučením.*“¹⁵⁶ Tento úryvek rovněž dokazuje, že již přežilé způsoby chování společnosti (viz forma otrocké služby popsána v teoretické části práce) se za určitých poměrů mohou vrátit i po desítkách či stovkách let. V tomto případě je jakýmsi spouštěčem či prostředkem oživujícím tyto poměry válka, za které se dějí věci, jež by za klidového stavu země byly naprosto nemyslitelné.

Po analýze povinností a vlastností důstojnického sluhy obecně můžeme nyní přejít k rozboru osobitého způsobu, jakým tuto funkci vykonává Josef Švejk. Zahrneme-li do materiálů určených ke zkoumání kromě *Osudů* také díla *Dobrý voják Švejk před válkou a jiné historky* a *Dobrý voják Švejk v zajetí*, umožní to rozšířit výzkum Švejkova služebného postavení o dva další případy.

¹⁵³ HAŠEK, Jaroslav. *Neznámé osudy dobrého vojáka Švejka: Švejk před Švejkem*. Výbor uspořádal Jindřich BEŠTA. Praha: Práce, 1983, s. 274.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 275–276.

¹⁵⁵ HAŠEK, Jaroslav. *OSUDY DOBRÉHO VOJÁKA ŠVEJKA za světové války*. 3.vydání. Praha: PRÁCE, 1955, s. 186–188.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 187.

Nejprve Švejk zastává pozici sluhy u polního kuráta Augustina Kleinschrodta. Poprvé Jaroslav Hašek čtenáře s osobou armádního duchovního seznamuje ve výše zmiňované povídce *Dobrý voják Švejk opatřuje mešní víno*. V tomto textu si kurát po převelení do jiného města hledá nového sluhu a Švejk se mu zalíbí na první pohled. Vyžádá si jej tedy i přes varovné protesty tamějších vojenských úředníků: „*V kanceláři po dlouhém omlouvání vyjádřil se poddůstojník vojenskému knězi, že dobrý voják Švejk, ist ein Mistvieh, ale důstojný Kleinschrodt ho přerušil: ‚Ein Mistvieh kann doch gutes Herz haben,‘ k čemuž dobrý voják Švejk pokorně pokýval hlavou. Jeho usměvavá tvář s upřímnými očima kulatila se v koutku a duchovní vojenský pastýř při pohledu na tu dobráckou hlavu nechtěl vidět ani rejstřík trestů dobrého vojáka Švejka.*“¹⁵⁷ Ve službě vychází Švejk se svým nadřízeným více než dobře až do té chvíle, než jej kurát pošle pro mešní víno. Jak již bylo řečeno, Švejk během této pouti způsobí více škody než užítku, a tak duchovní Augustin pozná, že jej poddůstojník varoval oprávněně.

Cesty Švejkovy a Augustinovy se rozcházejí v okamžiku, kdy polní kurát navrhuje Švejkovi, aby se dal superarbitrovat, tedy aby byl prohlédnut odborníky – válečnými i lékařskými – zda je schopen kvůli svému duševnímu stavu narukovat do války. Znovu se postava Švejkova prvního pána objevuje až v sedmé kapitole novely *Dobrý voják Švejk v zajetí*. Jedná se ovšem spíše o zmínku, respektive Švejkovu vzpomínku na kuráta, který mu velmi důrazně kladl na srdce¹⁵⁸, že musí své nadřízené v armádě poslouchat.

Právě na toto doporučení si Švejk vzpomene ve chvíli, kdy nastoupí do služby ke svému druhému pánovi – fenrichovi (praporčíkovi) Dauerlingovi. Dohromady Dauerlinga se Švejkem svede především strach z reakce nadřízeného (majora Wenzla), kterému by fenrich musel přiznat, že poslal Švejka k batalionsraportu kvůli naprosté malichernosti (Švejk nedával pozor při Dauerlingově kázání o špatnosti Čechů). Proto si Švejka, který trvá na svém nástupu k této vojenské jednotce (tedy trvá na vykonání uloženého trestu), vybere za svého sluhu, aby mu v jeho záměrech zabránil. Protože se další příběhy ze soužití Švejka a Dauerlinga

¹⁵⁷ HAŠEK, Jaroslav. *Neznámé osudy dobrého vojáka Švejka: Švejk před Švejkem*. Výbor uspořádal Jindřich BEŠTA. Praha: Práce, 1983, s. 25.

Výraz *Mistvieh* bývá z němčiny do češtiny překládán např. jako potvora, dobytek či bastard. Vzhledem k tomu, že ostatní vojenští činitelé nazývají Švejka právě dobytkem, můžeme kurátovu větu přeložit jako: „I dobytek může mít dobré srdce.“

¹⁵⁸ HAŠEK, Jaroslav. *Neznámé osudy dobrého vojáka Švejka: Švejk před Švejkem*. Výbor uspořádal Jindřich BEŠTA. Praha: Práce, 1983, s. 278.

Konkrétně je tento příkaz formulován následovně: „, *Ty troubo, ty musíš poslouchat a držet hubu, neboť my jsme vrchnost vojenská od pánaboha.* ‘ ‘

shodují s příhodami, které v *Osudech* zažije Švejk s posledním svým pánem nadporučíkem Lukášem (jenž se v novele *Dobrý voják Švejk v zajetí* rovněž vyskytuje, ale zatím bez vazeb na Švejka), je třeba připomenout již pouze dva fakty.

Fenrich Dauerling je jediným Švejkovým pánem, který je čtenáři představován jako vojenský činitel, ze kterého má Švejk strach. Dalo by se ovšem mluvit spíše o hlubokém respektu či nábožné úctě, neboť si Švejk při nástupu do služby vybaví hrůzné pověsti kolující o Dauerlingovi a vzpomene si rovněž na výše uvedený příkaz kuráta Kleinschrodta. Jeho duševní rozpoložení na začátku služby proto nejlépe charakterizuje následující úryvek: „*Když tedy prvně čistil Dauerlingovy boty, bral je do ruky s posvátnou hrůzou. Dauerling mu připadal jako nějaký prostředník mezi ním a pánembohem. Měl pocit neujasněné posvátné hrůzy, asi jako staří Indiáni, kteří se klaněli hroznýšovi, poněvadž jim tak nakázali jejich kněží kazikové.*“¹⁵⁹

Skutečnost, že Švejk většinou nepůsobí svým pánům (stejně jako monarchii) příliš dobrou službu zde bude ukázána ještě několikrát, v případě Dauerlinga se však jedná o Švejkův pomyslný vrchol. Když se totiž Fenrich dostane na frontu, přes veškerou svoji navenek ukazovanou odvalu dostane strach a chce se jakýmkoli způsobem dostat okamžitě pryč. Požádá tedy Švejka, aby jej postřelil. Švejk se nejprve zdráhá úkol vyplnit, neboť za celý život jej nikdo o něco takového nežádal. Když ale Dauerling zakřičí, že je to rozkaz, Švejk zavře oči a vystřelí. A tak se stane, že svého pána nezraní, ale zcela sprovodí ze světa. Otázkou však v tomto okamžiku zůstává, nakolik je Švejk svým počínáním skutečně vinen, vezmeme-li v úvahu, že jej k tomuto činu Dauerling donutil, přestože na Švejkovi muselo být vidět (kvůli zavřeným očím a odvrácené tváři), že vůbec neví, co dělá. Kdyby v tu chvíli Dauerling rozkaz odvolal, dopadlo by nejspíše vše docela jinak.

Třetím Švejkovým pánem, se kterým se setkáváme již v *Osudech*, je opět vojenský duchovní činitel, a tentokrát jím je polní kurát Katz. Švejk se s polním kurátem setkává při kázání, které Katz přednáší pro vojáky zavřené na garnisonu. Již od počátku se mezi Katzem a Švejkem vytvoří velmi specifický vztah, který je podmíněn především kurátovým bohémským způsobem života.

Jako na většinu předchozích kázání přichází totiž kurát i tentokrát opilý a jeho marná snaha přivést vězně na správnou cestu přiměje Švejka, aby se na chvíli přeměnil v plačícího

¹⁵⁹ HAŠEK, Jaroslav. *Neznámé osudy dobrého vojáka Švejka: Švejk před Švejkem*. Výbor uspořádal Jindřich BEŠTA. Praha: Práce, 1983, s. 278.

polepšeného hříšníka a dodal tak Katzově kázání to, co mu chybělo. Katzovi se Švejkova hra zalíbí a vyžádá si jej pro sebe do služby. Jak již bylo řečeno, Katz není příliš klasickým duchovním. Jeho zálibami jsou totiž především večírky, lihoviny, ženy a hra v karty. I když je tedy způsob Švejkova zacházení s kurátem poněkud neobvyklý, v podstatě by se dalo říci, že si jej Katz skutečně zaslouží. Ve slabších chvílích kuráta Katze se tak vztah sluhy a pána proměňuje a Švejk zachází s Katzem takovým způsobem, jakým by vojenští hodnostáři naložili s ním samým, kdyby byl ve značně podroušeném stavu. Takový způsob chování ilustruje např. následující úryvek: „*„Sedneš!“ zakřičel na něho Švejk, když polní kurát chtěl vylézt na sedadlo, nemysli si, že tě nenaučím pořádku.*“¹⁶⁰

Jakmile však Katz vystřízliví, zavládne mezi ním a Švejkem opět klasické rozvržení práv a povinností pána a sluhy. Josef Švejk je poté kurátovi velmi dobrým sluhou. Jeho kvality Katz oceňuje především ve chvílích, kdy jej brání před věřiteli, u nichž si duchovní vypůjčil peníze pro hru v kartách. Vcelku harmonický vztah tohoto pána a sluhy však svou lehkovážností přeruší právě Katz, který při jedné z takových her s nadporučíkem Lukášem Švejka vloží coby zástavu a prohraje ho.

Nadporučík Lukáš je Švejkovi rozhodně přísnějším pánem. Tuto skutečnost zapřičiňuje především nadporučíkův vztah k vojenským sluhům obecně, neboť v minulosti se setkal zejména s takovými, kteří byli zlí, podlí, a navíc trápili jeho zvířecí miláčky (jeden ze sluhů dokonce prodal a nechal utratit jeho stájového pinče). Na svých domácích mazlíčcích – angorské kočce a harckém kanárkovi – si nadporučík velice zakládá. Proto jej velice raní, když se Švejk pokusí kanárka s kočkou lépe seznámit a po tomto pokusu mu zbyde již jen jeden mazlíček. Po většinu společně stráveného času si však Lukáš se Švejkem rozumí a chová se ke sluhovi v podstatě přátelsky. Dokonce využije Švejkových prostých rad, když vymýšlí způsob, jakým by odstranil ze svého bytu již příliš dlouho trvající dámskou návštěvu.

Nadporučíka Lukáše však brzy začne značně obtěžovat Švejkovo neustálé a naprosto zbytečné „žvanění“. Jeho averzi ke sluhovi poté ještě více prohloubí příhoda s ukradeným psem. Právě tato dějová linka a momenty následující jsou v příběhu nadporučíka Lukáše společné s osudy výše popisovaného fenricha Dauerlinga. Ve chvíli, kdy vyjde na povrch, že pes přivedený nadporučíkovi sluhou Švejkem je kradený, a to dokonce jednomu z Lukášových nadřízených, je o dalším konání Lukáše a Švejka rázem rozhodnuto. Za trest jsou

¹⁶⁰ HAŠEK, Jaroslav. *OSUDY DOBRÉHO VOJÁKA ŠVEJKA za světové války*. 3. vydání. Praha: PRÁCE, 1955, s. 138.

posláni do Českých Budějovic k maršbatalionu. Nadporučík, řízen prvotním hněvem, je odhodlán Švejka zabít. V tom mu však (jako již tolikrát) nakonec zabrání Švejkův nevinný a dobrácký výraz v obličejí. Pomineme-li pro tuto chvíli tu část příběhu, kdy se Švejk na cestě do Budějovic ztratí a nadporučík si začne hledat sluhu nového, má tento důstojnický sluha za svého působení u Lukáše na svědomí ještě jednu katastrofu. Švejkovým úkolem je totiž co nejdříve předat nadporučíkovo milostné psaní jedné maďarské dáme – paní Kákonyiové. Švejk však cestou potká svého starého známého Vodičku, zastaví se s ním na kus řeči v hospodě a tajemství svého pána mu prozradí. Vodička poté trvá na tom, že Švejka doprovodí. Kvůli času strávenému povídáním v hospodě však přijdou do bytu paní Kákonyiové právě ve chvíli, kdy tam obědvá její manžel. Následuje ostrá rvačka (vyprovokovaná Vodičkou), do které se na ulici zapojí i náhodní kolemjdoucí.

Pro nadporučíka Lukáše poté z tohoto nepříjemného incidentu vyplynou nejen problémy s nadřízenými, ale také mezinárodní ostuda, neboť celá příhoda (a především jeho jméno) je uveřejněna v několika maďarských periodicích. Přestože Švejk působí Lukášovi svou službou spíše příkoří, zachovává si k němu nadporučík (i přes nespočet pomýšlení na jeho vraždu) v zásadě kladný vztah. Švejkova dobrácká povaha mu totiž nedovoluje, aby na něj zanevřel docela.

Výše uvedené popisy Švejkovy služby u čtyř různých pánů dle mého názoru dokazují, že Švejk je sice pracovitý a ochotný (někdy až příliš), ale na výkon povolání sluhu se vůbec nehodí. Právě jeho přehnaná ochota splnit každý úkol do nejmenšího detailu, snaha dělat svému okolí radost či právě Švejkova charakteristická prostota (ať už skutečná či předstíraná), způsobuje jeho pánům (a někdy i Švejkovi samotnému) vlastně jen problémy. Švejkovým posláním na stránkách knih je proto spíše nenápadně a rafinovaně rozvracet rakouskou monarchii a ukazovat absurditu války jako takové. K těmto účelům mu naopak jeho charakteristické rysy slouží výborně.

K analyzovanému vztahu pán a sluha je v případě Švejka třeba dodat ještě dva důležité detaily. Přestože se se Švejkem setkáváme převážně jako se sluhou, i on zaujímá nadřazené postavení pána. Poprvé je tomu tak v případě vztahu k jeho posluhovačce paní Müllerové. Zde zastává Švejk roli laskavého, ale nekompromisního nadřízeného. Když např. své posluhovačce řekne, že jej odveze k odvodu do války na invalidním vozíku, musí tak dotyčná vykonat, i když by se raději o pána stíženého revmatismem starala v bezpečí domova a do války jej nepustila.

Druhým momentem, od kterého může Švejk udílet rozkazy, a navíc v rámci vojenské jednotky nabývá větší důležitosti, je chvíle, kdy jej povýší na kompanieordonanze.¹⁶¹ Tohoto postupu si Švejk velice váží, ale není zde možné opomenout, že i v této funkci způsobí svému okolí mnoho problémů (viz např. případ se záměnou dílů knihy určené k dešifrování kódů). Paradoxní na tomto Švejkově povýšení jistě je skutečnost, že jej získal díky tomu, že nadporučík Lukáše kryl při poprasku způsobeném milostným dopisem pro paní Kákonyiovou a následnou rvačkou. Jak se Švejk tehdy zachoval ilustruje následující promluva vyšetřujícího plukovníka Schrödera: „*Ten váš Švejk tvrdil při vyšetřování, že prý to není vaše psaní, že psal to sám a když mu bylo předloženo a on vyzván, aby je opsal a byl pozorován jeho rukopis, sežral vaše psaní.*“¹⁶²

7.1 Filmové zpracování

O kultovnosti literárního hrdiny Josefa Švejka vypovídá i počet filmových adaptací jeho příběhů. Všem divákům i čtenářům může v jejich rozlišení pomoci např. *Národní filmový archiv*, který vydává elektronické periodikum o české audiovizuální tvorbě nazvané *Filmový přehled*.¹⁶³ Na webových stránkách tohoto časopisu je možné naleznout informace nejen o třech klíčových zpracováních, která zde proto stručně připomenou i já, ale rovněž i o verzích animovaných či v současnosti plánovaných.

U dobrého vojáka Švejka je ovšem důležité zmínit také jeho kreslenou (ilustrovanou) podobu, která napomohla k proslavení jeho příběhů ještě za Haškova života. Autorem (nejen) Švejkovy tváře, která se na čtenáře dodnes dobrácky usmívá na stranách knižních vydání, byl slavný český ilustrátor a malíř Josef Lada. Úspěch se někdy zrodí zcela nečekaně, a tak tomu bylo právě při spolupráci Lady a Haška na utváření identity doposud neznámého Josefa Švejka. Jaroslav Hašek kreslíře oslovil za účelem vytvoření obálky pro svůj román. Ladovi se však Švejkova osobnost natolik zalíbila, že vytvořil kromě zadané práce navíc hned několik stovek ilustrací.¹⁶⁴ Vzájemné spojení Haškových textů a Ladových kreseb těšilo nejen

¹⁶¹ HAŠEK, Jaroslav. *OSUDY DOBRÉHO VOJÁKA ŠVEJKA za světové války*. 3.vydání. Praha: PRÁCE, 1955, s. 746.

Tento původem německý termín je překládán jako „*vojín doručující příkazy velitele setniny velitelům čet*“.

¹⁶² Tamtéž, s. 380.

¹⁶³ Dobrý voják Švejk [online]. *filmovyprehled.cz* [cit.28.05.2019]. Dostupné z: <http://www.filmovyprehled.cz/cs/film/396264/dobry-vojak-svejk>

¹⁶⁴ Josef Lada [online]. *Česká televize* [cit. 30. 05. 2019]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/lide/josef-lada/>

oba jmenované umělce, kteří sdíleli podobný smysl pro humor, ale i mnoho českých čtenářů. Užití minulého času zde však není na místě, neboť Ladovy ilustrace doplňují většinu knižních vydání *Osudů dobrého vojáka Švejka* i dnes. O umělecké kvalitě a hodnotě Ladových kreseb svědčí také titul *národní umělec*, který byl kreslíři dle mého názoru udělen skutečně právem. O popularitě jeho kreseb k tomuto dílu svědčí také fakt, že i když se v roli Josefa Švejka vystříдалo ve filmových adaptacích více herců, na vzezření každého z nich je patrné, že se snažil co nejvíce přiblížit podobě a duchu postavy, kterou poprvé zživotnil právě ilustrátor Josef Lada.

První audiovizuální zpracování Švejkových příhod natočil roku 1926 režisér Karel Lamac, který příběh rozdělil do dvou částí. V hlavní roli mohli diváci v prvním (*Dobry voják Švejk*) i druhém díle (*Švejk na frontě*) vidět herce Karla Nolla.¹⁶⁵ Podruhé, a tentokrát již v ozvučené verzi, se role Švejka ujal Saša Rašilov ve filmu režiséra Martina Friče, který snímek uvedl v roce 1931 pod názvem *Dobry voják Švejk*.¹⁶⁶ Dozajista nejpoblárnější filmovou adaptací se však staly snímky *Dobry voják Švejk* (1956) a *Poslušně hlásím* (1957), ve kterých režisér Karel Steklý představil v hlavní roli dobrého vojáka herce Rudolfa Hrušínského.¹⁶⁷

Právě Rudolf Hrušínský se totiž téměř identicky podobá Švejkovi stvořenému ilustrátorem Josefem Ladou a svým hereckým výkonem ve snímku ještě pozvedává brilantní literární předlohu Jaroslava Haška. Filmové zpracování Karla Steklého je plné uznávaných filmových hvězd, které zde po boku R. Hrušínského rovněž dokazují své kvality. Za všechny jmenujme alespoň Miloše Kopeckého v roli feldkuráta Katze, Josefa Hlinomazecoby hospodského Palivce či Jaroslava Marvana, jenž se v druhém díle objeví jako putimský strážmistr. Steklého snímky sice zachycují ty nejdůležitější momenty ze Švejkova příběhu (začátek války, nástup na vojnu atp.), ale bohužel se v nich nedostává prostoru všem čtyřem Švejkovým pánům. Tento (pro cíl mého výzkumu) nedostatečný záběr je však odůvodněn verzí literární předlohy. Filmy *Dobry voják Švejk* a *Poslušně hlásím* se totiž odehrávají na základě knihy *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*, v níž se již autor o Kleinschrodtovi

¹⁶⁵ Dobry voják Švejk [online]. *filmovyprehled.cz* [cit. 28.05.2019]. Dostupné z: <http://www.filmovyprehled.cz/cs/film/395365/dobry-vojak-svejk>

Zde je možné dohledat informace o obou dílech.

¹⁶⁶ Dobry voják Švejk [online]. *filmovyprehled.cz* [cit. 28.05.2019]. Dostupné z: <http://www.filmovyprehled.cz/cs/film/395549/dobry-vojak-svejk>

¹⁶⁷ KŘIPAC, Jan. Dobry voják Švejk [online]. *filmovyprehled.cz* [cit. 30. 05. 2019]. Dostupné z: <http://www.filmovyprehled.cz/cs/revue/detail/dobry-vojak-svejk>

ani Dauerlingovi nezmiňuje. Tuto skutečnost však mohu za svoji osobu režisérovi prominout, neboť zachytil všechny ostatní hlavní rysy literárního díla, a navíc zvolil do role Josefa Švejka nezapomenutelného Rudolfa Hrušínského. Byl to totiž právě on, kdo napomohl rozvoji kultu dobrého vojáka Švejka, a to např. svým nenapodobitelným podáním legendární věty: „*Pane obrlajtnant, to bude něco nádherného, když voba padnem spolu za císaře pána a jeho rodinu.*“¹⁶⁸

Švejk je bezesporu velkou (nejen) literární osobností. Z původní prosté formy života na stránkách časopisů a knih přešla jeho sláva na filmová plátna a následně se ikona jménem Josef Švejk stala součástí české kultury. Lidé čtou i po desítkách let se stejnou chutí jeho příhody,¹⁶⁹ citují jeho promluvy či se se Švejkem srovnávají. Není právě ztotožnění reálných lidí s osobností smyšlené postavy snem každého spisovatele? Pro mne osobně to tak skutečně je. Právě to, že literární postava a dílo, ze kterého pochází, i po desítkách let v lidech něco vyvolávají – v případě Švejka radost a smích – v mém vnímání značí jejich kultovnost.

¹⁶⁸ *Dobrý voják Švejk* [film]. Režie Karel STEKLÝ. Československo, 1956.

¹⁶⁹ To dokazuje např. skutečnost, že se kniha *Osudy dobrého vojáka Švejka* umístila na 10. místě v anketě *Knih mého srdce*.

Knih mého srdce [online]. *Česká televize* [cit. 30. 05. 2019]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10214215895-kniha-meho-srdce/>

8 Saturnin

Mnoho českých čtenářů si coby ideálního sluhu vybaví právě legendárního Saturnina. O jeho oblíbenosti v českých domácnostech svědčí i fakt, že stejnojmenný román zvítězil roku 2009 v celonárodní anketě *Knih mého srdce*.¹⁷⁰

Základem pro kultovní román *Saturnin*¹⁷¹ se stala povídka *Můj sluha Saturnin*, která byla otištěna roku 1940 v *Lidových novinách*.¹⁷² Spisovatel Zdeněk Jirotka, autor zmíněného literárního počínu, si však následně uvědomil, že postava Saturnina je natolik silná a čtenářsky líbivá, že by byla škoda její potenciál po jedné povídce zanechat ladem a zklamat tak navnaděné čtenáře. Pustil se tedy do psaní a o dva roky později¹⁷³ již spatřil světlo světa román pojmenovaný po svém hlavním hrdinovi. Tento drobný, avšak zcela zásadní detail nejen na počátku této kapitoly, ale i v celém románu již dopředu určuje, kdo ve dvojici pán – sluha zaujímá nadřazené postavení. Skutečnost, že zatímco sluhovo jméno se objevuje v románovém titulu, Saturninův pán je v knize autorem ponechán jako postava beze jména, totiž pomáhá pozornému čtenáři určit, která z postav zaujímá ve vzájemném vztahu dominantnější pozici. Jméno vypravěči nepřirazuje ani Miroslav Macek v knize *Saturnin se vrací*¹⁷⁴, jež představuje oficiální pokračování Jirotkova románu, a proto byla taktéž využita k analýze sluhu Saturnina. Tvůrci filmové¹⁷⁵ a seriálové¹⁷⁶ adaptace románu však postavu pána – vypravěče konkretizovali jako Jiřího Oulického. Pro snadnější orientaci v následujícím rozboru vztahu Saturnina a jeho pána budu proto i já používat tohoto smyšleného vypravěčova jména.

Jiří Oulický, pražský úředník ve středních letech, žije poklidný až stereotypní život bez závažnějších problémů a překážek. Díky korektnímu a příjemně uhlazenému vystupování jej lze považovat za muže takřka ideálního, či alespoň za skutečného džentlmena.

¹⁷⁰ *Knih mého srdce* [online]. *Česká televize* [cit. 30. 05. 2019]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10214215895-kniha-meho-srdce/>

¹⁷¹ JIROTKA, Zdeněk. *Saturnin*. Vydání patnácté, v nakladatelství Šulc a spol. druhé. Praha: Šulc a spol., 2000. ISBN 80-7244-025-X.

¹⁷² OPELÍK, Jiří. Zdeněk Jirotka [online]. *Slovník české literatury* [cit. 28. 05. 2019]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1247&hl=Zden%C4%9Bk+Jirotka>

¹⁷³ HUBIČKA, Jiří. Zdeněk Jirotka – vzpomínka na skvělého vypravěče [online]. *Archiv rozhlasu* [cit. 28. 05. 2019]. Dostupné z: https://www.rozhlas.cz/archiv/portrety/_zprava/1000368

¹⁷⁴ MACEK, Miroslav. *Saturnin se vrací*. Praha: NAKLADATELSTVÍ XYZ, 2017. ISBN 978-80-7505-836-2.

¹⁷⁵ *Saturnin* [film]. Režie Jiří Věřčák. Česká republika, 1994.

¹⁷⁶ *Saturnin* [televizní seriál]. Režie Jiří VĚRČÁK. Česko, 1994.

Jiří vždy preferuje klidné řešení sporů, pohodový večer strávený v měkké lenošce s dobrou knihou a vůbec všechno to, z čeho klid přímo sálá, a proto to někteří lidé nazývají nudným či fádním. Jiří však po dobrodružství či nebezpečí nikdy netoužil a možná také proto mu chybí zdravá soutěživost a dravost, kterou by mohl uplatnit např. při namlouvání dámy svého srdce – slečny Barbory Terebové. Na druhou stranu ovšem není možné tvrdit, že by Jiří byl člověkem bez smyslu pro humor a bez pochopení pro konspiraci (zvláště pokud se jedná o spiknutí proti tetě Kateřině). Takový muž by totiž nemohl po více méně úspěšném překonání všech Saturninových zákulisních her zhodnotit jeho službu následujícími slovy: *„Ostatně nebylo to nijak zvlášť nepříjemné, a dokonce myslím, že to stálo za to. Vyrostl jsem sice dávno z chlapeckých snů o dobrodružstvích a mám rád klidný a střízlivý život, ale myslím, že sprcha neobvyklých událostí nemůže nikomu škodit.“*¹⁷⁷

Ačkoli by se mnohým mohlo zdát (především tak situaci vnímá již zmiňovaná teta Kateřina), že najímání sluhy je v Jiřího případě nápadem docela hloupým, připomeňme, že to byl právě Saturnin, kdo Jiřímu částečně pomohl překonat jeho nesmělost a díky tomu také získat srdce slečny Barbory. O Saturninově nevšedním jednání se měl Jiří možnost přesvědčit dávno před sluhovým nástupem k němu do služby, a to prostřednictvím novinového článku, ve kterém redaktor informoval čtenáře o kuriózním případě vloupání do vily, kde právě Saturnin sloužil.

Nejlépe Saturninovo zcela neobvyklé počínání zachycuje následující úryvek: *„Vyrušený lupič se pokusil zastrašit p. Saturnina ostře nabitým revolverem. Pan Saturnin mu zbraň vyrazil z ruky a vyhodil ji oknem do zahrady [...] Potom pronesl p. Saturnin delší řeč, ve které se snažil vyložit lupiči, že boj dvou nestejně vyzbrojených soupeřů není fér. Přinutil ho, aby si vzal ze stěny zbraň, kterou lupič popisuje jako tyč a kouli na řetěze, a sám si vzal také takovou. Po jakýchsi zmatených formalitách došlo k boji, ve kterém byl lupič zraněn. Zajímavé je, že zraněný nevyklučuje možnost, že si tržnou ránu na hlavě způsobil sám.“*¹⁷⁸ Na tuto příhodu si však Jiří při přijímání Saturnina do svých služeb bohužel, či spíše bohudík, nevzpomněl.

Sluha Saturnin je člověkem poctivým, spolehlivým, vysoce inteligentním a všestranně vzdělaným. Díky poslední z uvedených charakteristik se tak může zapojit do diskuze na zcela

¹⁷⁷ JIROTKA, Zdeněk. *Saturnin*. Vydání patnácté, v nakladatelství Šulc a spol. druhé. Praha: Šulc a spol., 2000. ISBN 80-7244-025-X, s. 9.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 11. Celé znění článku uvedeno v knize na stranách 10 a 11.

libovolné téma, neboť je vždy schopen přispět hodnotným argumentem. S touto skutečností souvisí i fakt, že je Saturnin také prakticky vzdělán v mnoha rozmanitých oborech lidské činnosti, čímž dokáže Jiřího neustále překvapovat. Částečně je to však také způsobeno tím, jak prostě své znalosti a dovednosti prezentuje. Za všechny takové případy jmenujme alespoň Saturninovu snahu naučit pána tajům tenisové hry, aby pro příště neutrpěl tak markantní porážku při zápasu se slečnou Barborou. Pánův údiv nad Saturninovými dovednostmi, který postupem času přechází v rezignované přijímání nových informací bez jakékoli reakce, výborně ilustruje právě filmová verze výše popsaného tenisového tréninku: „*Proboha Saturnine, kde jste se naučil tenisové hře? – Nějaký čas jsem pobýval v Nice jako trenér jisté dámy. – Vůbec by mě nepřekvapilo, kdybych se dozvěděl, že jste mistrem světa v plavání pod ledem.*“¹⁷⁹

Saturnin také disponuje vysokou mírou empatie, jelikož vždy dokáže vycítit, kdy je ten pravý čas stáhnout se do pozice tichého služebníka, či se naopak aktivně zapojit do dění ve společnosti. Díky serióznímu vystupování, vybrané mluvě a vždy perfektně čistému a upravenému oblečení (povětšinou klasickému černému obleku) působí Saturnin noblesně v každé situaci a napomáhá tak k vytváření dobrého jména svého pána. Navíc je Saturnin služebníkem loajálním a ochotným splnit všechna pánova přání (čím netradičtější, tím lepší – viz později popsaná přísaha o pomstě Miloušovi), a proto představuje ideálního sluhu, o kterém si většina pánů může nechat jen zdát.

Přestože dokáže Saturnin vystupovat velice vážně a korektně, nechybí mu bohatá fantazie a smysl pro humor, který je v knihách líčen jako typicky anglicky suchý. Právě tyto atributy Saturninovy osobnosti společně s jeho vášní pro prožívání dobrodružství a vytváření nesmyslných situací výstižně shrnuje motto, které si sluha zapsal do tzv. palubního deníku: „*Narodil jsem se, abych byl šťastný, ne normální.*“¹⁸⁰ Saturninovu zálibu ve všem nevšedním a vzrušujícím komentuje podobným způsobem i jeho pán Jiří, který se tak zároveň vyjadřuje k pověsti dobrodruha, kterou mu sluha vybudoval: „*Marně jsem přemýšlel, proč to Saturnin dělá. Nejdříve jsem se domníval, že má jakousi chorobnou touhu, aby se stal*

¹⁷⁹ *Saturnin* [film]. Režie Jiří Věřčák. Česká republika, 1994.

¹⁸⁰ MACEK, Miroslav. *Saturnin se vrací*. Praha: NAKLADATELSTVÍ XYZ, 2017. ISBN 978-80-7505-836-2, s. 216.

*sluhou nějakého dobrodruha džentlmena, a že z nouze si mou prozaickou osobnost opráďá nimbem hrdiny. Později jsem dospěl k přesvědčení, že se tím prostě baví.*¹⁸¹

Dalo by se říci, že se Saturnin díky tomuto životnímu postoji ve svém podřízeném postavení sluhy necítí nijak diskomfortně, naopak jej vnímá jako příležitost, která mu denně nabízí desítky podnětů k tomu, aby sobě i podobně naladěným lidem ve svém okolí (Jiřího dědeček či dr. Vlach) udělal život veselejším. S touto snahou souvisí i Saturninův poněkud zvláštní způsob vyjadřování, který lze nejlépe ukázat na situaci, v níž sluha hlásí svému pánovi příjezd všemi neoblíbené tety Kateřiny: „*Právě jsem se rozhodl, že vstanu, když se ozvalo diskrétní zaklepání a Saturnin vstoupil. Přál mi dobrého jitra, pravil, že ranní ptáče dál doskáče, mladí ležáci staří žebráci, a oznámil mi, že venku je pěkně, ale nechval dne před večerem, nevíme dne ani hodiny a kam čert nemůže, nastrčí bábu.*“¹⁸² Tímto způsobem tedy Saturnin svému pánovi oznámil, co bylo jeho povinností (informování o příjezdu dalšího hosta do dědečkova domu), a zároveň nepřímo vyjádřil svůj názor na tuto nově příchozí osobu (především ironickým užitím přísloví, jejichž pronášení bylo typické právě pro mluvu tety Kateřiny), který s ním jeho pán zcela sdílí.

Saturnin je také skutečným mistrem ve schopnosti uvádět své okolí v naprostý úžas, který je zapříčiněn především kontrastem mezi jeho obvyklým seriózním vystupováním a náhlými ztřeštěnými činy. Mezi nejznámější situace tohoto druhu patří (jistě i díky filmovému ztvárnění Jitky Molavcové a Oldřicha Víznera) scéna popisující Saturninův odchod z posledního místa. Přestože je tento moment v literárním podání zpracován pouze jako krátká vsuvka zprostředkovaná Jiřím Oulickým, nepozbývá nic ze schopnosti vyjádřit Saturninovu zálibu v absurdních situacích. Který jiný sluha by se totiž odvážil hodit svou zaměstnavatelku, byť značně nepříjemnou, do kašny v parku, a zakončit tento svůj přehnaně dramatický výstup naprosto nesouvisejícím oznámením o prostřené jídelní tabuli?

Jak zde již bylo zmíněno, Saturnin si velmi dobře rozumí s dr. Vlachem a Jiřího dědečkem, kteří s ním sdílejí nadšení pro dobrodružství a mystifikaci svého okolí. Právě tito dva muži, na rozdíl od tety Kateřiny, považují Saturnina za člověka sobě rovnocenného, díky jeho rafinovanosti někdy i za osobu jejich společnosti nadřazenou. Za účelem vlastního rozptýlení a rozveselení s ním proto dědeček založí *Kancelář pro uvádění románových příběhů*

¹⁸¹ JIROTKA, Zdeněk. *Saturnin*. Vydání patnácté, v nakladatelství Šulc a spol. druhé. Praha: Šulc a spol., 2000. ISBN 80-7244-025-X, s. 16.

¹⁸² JIROTKA, Zdeněk. *Saturnin*. Vydání patnácté, v nakladatelství Šulc a spol. druhé. Praha: Šulc a spol., 2000. ISBN 80-7244-025-X., s. 49.

na pravou míru¹⁸³ či ještě za přispění dr. Vlacha sehraje po úrazu nohy na své okolí (především na neodbytnou tetu Kateřinu) stav dočasného zatmění myslí. Podobné hry a intriky jsou v Saturninově životě na denním pořádku, neboť pod uhlazenou maskou Dr. Jekylla se skrývá poťouchlý a rafinovaný mistr Hyde. Přestože si to jeho pán málokdy uvědomuje, projevuje se u Saturnina převážně ona „odvrácená tvář“, jejíž myšlenky a činy jsou zaobaleny do sluhova seriózního vystupování. Na tomto místě je však třeba zdůraznit, že sluha Saturnin není zlý, ale jak již bylo řečeno, absurdními situacemi se baví.

Saturnin se za každých okolností snaží vyhovět všem (i nevysloveným) přáním svého pána. Proto např. při večerních posezeních na terase dědečkova domu rozestavuje lehátka vždy tak, aby jeho pán a slečna Barbora seděli vedle sebe či velmi humorným způsobem (který je však pro danou dvojici značně potupný) přiměje tetu Kateřinu a Milouše odejít z pánova příbytku na lodi. V plnění pánových příkazů se však téměř vždy projevuje Saturninova touha po vytváření dobrodružství a absurdních momentů, jež je sluha schopen udělat z činnosti naprosto banální (filmová scéna zachycující Saturnina jedoucího na speciálně upraveném bicyklu za účelem rozsvícení elektrické lampy v lodním příbytku). K realizaci většiny těchto ztreštěných nápadů využívá Saturnin lidi ve svém nejbližším okolí, a to včetně svého pána, a jako pomyslný loutkář dle vlastního rozmaru tahá za nitky, tiše skryt za divadelní oponou.

Pravý stav věcí tak nevědomky odhaluje v jednom ze svých teatrálních proslovů teta Kateřina, když zvolá: „*Jenom abychom jednou my nesloužili Saturninovi!*“¹⁸⁴ Převážnou většinu svého kreativního úsilí směřuje Saturnin na osoby, které nejsou sympatické jeho pánovi. Pravděpodobně největší averzi (samozřejmě hned po tetě Kateřině) má Jiří, a tedy i Saturnin, k přehnaně suverénnímu svůdci žen Miloušovi. Jejich vzájemné antipatie trvají již od výše zmiňované Miloušovy návštěvy na Jiřího lodi, kde i přes Saturninovo předchozí varování nehodlal uhasit svou cigaretu, a proto proti němu sluha zakročil poněkud rázněji (tedy alespoň na vkus Miloušovy matky). Z tohoto důvodu bylo pro Saturnina opravdovým potěšením, když se mu Jiří rozhodl uložit „*rozkaz poněkud neobvyklého druhu*“¹⁸⁵, což byla věc, po které celý život toužil. Pod tímto nařízením si čtenáři i diváci

¹⁸³ JIROTKA, Zdeněk. *Saturnin*. Vydání patnácté, v nakladatelství Šulc a spol. druhé. Praha: Šulc a spol., 2000. ISBN 80-7244-025-X., s. 201.

¹⁸⁴ *Saturnin* [film]. Režie Jiří Věřčák. Česká republika, 1994, 01:09:41.

¹⁸⁵ JIROTKA, Zdeněk. *Saturnin*. Vydání patnácté, v nakladatelství Šulc a spol. druhé. Praha: Šulc a spol., 2000. ISBN 80-7244-025-X., s. 67.

filmové a seriálové adaptace románu jistě vybaví onu památnou přísahu o pronásledování a trestání Milouše za společensky nevhodná slova, jež tento pronesl na adresu slečny Barbory.

Zde je nutné poznamenat, že při plnění tohoto neobvyklého rozkazu se v rámci vymyšlení originálních trestů Saturnin skutečně překonával. Kupříkladu složil Miloušovo lehátko na terase způsobem, že se rozložilo okamžitě po mladíkově dosednutí (a to hned několikrát po sobě), v návaznosti na smyšlený dědečkův rozkaz poslal Milouše sbírat červy jako návnadu pro rybolov v bouří rozvodněné řece či mladému donchuánovi velice svérázným způsobem začal hasit strniště pod nosem, které Milouš do té doby směle nazýval knírkem. Saturnin je také nadšeným účastníkem a iniciátorem vášnivých diskuzí, které často přecházejí v hádky tzv. na život a na smrt. „*Saturnin se ovšem nikdy nehádá, ale obyčejně k tomu dá popud*“¹⁸⁶.

Pokud by měl být vztah Jiřího a Saturnina jako pána a sluhy určitým způsobem shrnut, nabízela by se přídavná jména jako neobvyklý, zvláštní či atypický. Částečně sice zapadá do čtvrté a zčásti také druhé kategorie, jež byly definovány v teoretické části práce¹⁸⁷, na druhou stranu se z nich ovšem vymyká právě kvůli Saturninově stylu života a jeho přístupu k plnění pánových rozkazů. Dalo by se však očekávat něco klasického či snad střídmeho od člověka, jehož dr. Vlach ve své teorii o kavárně, člověku a míse koblih zařadil do třetí kategorie? Lidé jako Saturnin, tedy ti, „*kteří představují koblih svištících vzduchem láká natolik, že vstanou a uskuteční ji*“¹⁸⁸, jsou dobrodruzi tělem i duší, a proto si v jejich společnosti nemůžete být jisti ani tím, že se ráno probudíte ve stejné posteli, do které jste večer s poklidnou myslí ulehli.

V případě Jiřího Oulického to dokonce byl jeho útulný a poklidný byt, ze kterého jej Saturnin bez předchozího dovolení přestěhoval na loď. Tento krok však byl pouhým zakončením Saturninova sofistického plánu, jak ze svého pána udělat hrdinu. Motivací pro tuto sluhovu snahu byla již zmiňovaná touha po dobrodružství a zábavě a dále také záměr pozvednout Jiřího charakter v očích slečny Barbory. Nebyl by to však Saturnin, aby na cestě za vyšším dobrem nezpůsobil svému pánovi mnoho krušných chvil.

¹⁸⁶ JIROTKA, Zdeněk. *Saturnin*. Vydání patnácté, v nakladatelství Šulc a spol. druhé. Praha: Šulc a spol., 2000. ISBN 80-7244-025-X., s. 138.

¹⁸⁷ Viz podkapitola 2.6.

¹⁸⁸ JIROTKA, Zdeněk. *Saturnin*. Vydání patnácté, v nakladatelství Šulc a spol. druhé. Praha: Šulc a spol., 2000. ISBN 80-7244-025-X., s. 8.

Drobné nepříjemnosti v Jiřího životě započaly v okamžiku, kdy jej Saturnin začal oslovovat tituly jako „*sir, Jeho Milost, sáhí nebo blahorodí*“¹⁸⁹, a stupňovaly se kvůli dobrodružným historkám, které Saturnin potají vykládal všem Jiřího známým. V knižním pokračování Saturninových příběhů nazvaném *Saturnin se vrací* zajde sluha ještě dál a ze svého pána kromě dobrodruha a lovce šelem díky smyšleným pověstem stvoří navíc nadaného malíře. Výsledkem tohoto jeho úsilí je poté oznámení v místních novinách, které hlásá, „*že známý sportovec a lovec šelem se uvolil po návratu z nebezpečné výpravy pouštěmi a pralesy uspořádat na podzim výstavu ze svých malířských úlovků*“.¹⁹⁰

Přestože je Jiří Saturninem často kamsi manipulován a postrkován, při celkové bilanci nad společně prožitým časem jej hodnotí jako sluhu věrného, spolehlivého a přátelského. Přiznává také, že obdivuje jeho předvídavost a vševědounost (viz cesta ze srubu dr. Vlacha a Saturninův prozíravý nápad zabalit deky pro případ nutnosti přespání pod širým nebem). V některých chvílích Jiřího rovněž ohromuje Saturninovo čistě logické uvažování, vůči němuž jsou jinak velmi výřeční jedinci jednoduše bezradní (např. teta Kateřina v situaci, kdy ji Saturnin poučuje o stěžňové plachtě).

Přestože se sluhovi v tomto případě podařilo v pánově životě změnit mnohé, touhu po klidném životě se mu z jeho mysli přece jen vypudit nepovedlo. To také dokazuje následující úryvek, který zachycuje Jiřího myšlenky při cestě z dovolené, po jejímž uplynutí zanechal sluhu Saturnina na čas v dědečkových službách: „*Uvědomoval jsem si, že se v poslední době událo jen velmi málo věcí, za kterými nevězel můj potřeštěný sluha, a pociťoval jsem skoro s ulehčením, že se vracím do Prahy bez něho.*“¹⁹¹

8.1 Literární pokračování a audiovizuální adaptace původního díla

Dílo, jež navazuje na román *Saturnin* a pochází z pera politika a spisovatele Miroslava Macka, spatřilo světlo světa pod názvem *Saturnin se vrací* teprve před dvěma lety, tedy v roce 2017. S pocitem napjatého očekávání jsem si stejně jako mnoho dalších českých čtenářů knihu ihned po vydání zakoupila. Zaprvé jsem tak učinila proto, že považuji Saturnina za svého nejoblíbenějšího sluhu ze zkoumané šestice. Druhým důvodem pro koupi a četbu této publikace

¹⁸⁹ JIROTKA, Zdeněk. *Saturnin*. Vydání patnácté, v nakladatelství Šulc a spol. druhé. Praha: Šulc a spol., 2000. ISBN 80-7244-025-X, s. 15.

¹⁹⁰ MACEK, Miroslav. *Saturnin se vrací*. Praha: NAKLADATELSTVÍ XYZ, 2017. ISBN 978-80-7505-836-2, s. 33.

¹⁹¹ JIROTKA, Zdeněk. *Saturnin*. Vydání patnácté, v nakladatelství Šulc a spol. druhé. Praha: Šulc a spol., 2000. ISBN 80-7244-025-X, s. 192.

byla možnost pomocí zcela nových příběhů poznat sluhu Saturnina detailněji či z jiného úhlu pohledu. Protože se jedná o knihu, jež vznikla pod supervizí dědiců¹⁹² spisovatele Zdeňka Jirotky, nabízí se při jejím zhodnocení jako první bod srovnání s původním Jirotkovým románem ze 40. let. Přestože čtenáři nové příhody sluhu Saturnina očekávali s nadšením, dle mého soudu si tyto příběhy zatím rozhodně nezískaly kultovní status, jakým se pyšní Jirotkova předloha. Zdali se tak stane, ukáže teprve čas. Prozatím však mohu knihu hodnotit jako celkem zdařilou, avšak nijak výjimečnou.

Ač bylo na obálce knihy uvedeno, že se jedná o *pokračování* a programový ředitel nakladatelství XYZ Petr Tychtl v úvodním slově lákal čtenáře na to, jak to se Saturninem, „ale i slečnou Barborou, doktorem Vlachem, tetou Kateřinou, dědečkem i Miloušem bylo dál...“¹⁹³, k uskutečnění zásadních proměn u většiny postav (především u sluhu Saturnina) ovšem nedošlo. Dle mého názoru byl patrný jistý progres pouze u postavy Milouše, kterého láska a práce změnily téměř k nepoznání, a jeho matky, tety Kateřiny, již nový choť František (i s jejími příslovími) dokázal velmi rychle zkrotit. Ve vztahu vypravěče a slečny Barbory či vypravěče a sluhu Saturnina však mnoho zásadních posunů patrně nebylo.

Jedinou výraznější změnou (a to bohužel k horšímu), kterou jsem na postavě vypravěče zpozorovala, byla zvýšená míra nedůvtipnosti při odhalování Saturninových zákulisních her a také mnohem více zdůrazňovaný vypravěčův údiv nad Saturninovými schopnostmi a předchozími zaměstnáními. Autor také často přímo (např. znovu zmíněný automobilový výlet dědečka a Saturnina či historka o hození předchozí Saturninovy zaměstnavatelky do kašny v parku) i nepřímo (např. modifikace teorie dr. Vlacha o kavárně, člověku a míse koblih na teorii o kostelu, ženitbě a způsobu vyřčení slůvka „ANO“¹⁹⁴) navazuje na momenty z prvního románu, což s postupně přibývajícím frekvencí působí na čtenáře spíše negativně. Tento jev mi vadil především z toho důvodu, že jsem od pokračování románu *Saturnin* čekala především nové situace a plynutím času pozměněné vztahy mezi některými postavami (tedy především vypravěče a slečny Barbory). Rozhodně tím však nechci říci, že by se panu Mackovi jeho literární počín nějak zásadně nezdařil, neboť se v něm najde i mnoho kvalitních a vtipných momentů. K těm, které jsem si při četbě oblíbila, patří např. Saturninův výcvik

¹⁹² MACEK, Miroslav. *Saturnin se vrací*. Praha: NAKLADATELSTVÍ XYZ, 2017. ISBN 978-80-7505-836-2, s. 6.

¹⁹³ Tamtéž, s. 5.

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 9.

leonbergera Nera¹⁹⁵, Saturninova rada tetě Kateřině, která zaujmout dámy na plovárně¹⁹⁶ či Saturninova „pomoc“ Miloušovi před znemožněním na golfovém turnaji.¹⁹⁷ Větou, která se jistě uchytí u mnoha žen již unavených každoročními drastickými přípravami na plavkovou sezónu, je poté promluva tety Kateřiny, která prohlásila, „že má sice nějaké to kilo navíc, ale jedno hezčí než druhé a abychom brali v patrnost, že v letošní sezóně není v módě hubnout do plavek, ale lehce přibrat do nafukovacího kruhu“.¹⁹⁸

O tom, zda by Zdeněk Jirotka napsal pokračování podobnou formou jako Miroslav Macek (a zda by se do jeho psaní vůbec pustil!), či by se vydal cestou zcela jinou, se zde nebudu rozepisovat, neboť se to již bohužel nikdy nedozvíme, a proto bych raději plané spekulace ponechala stranou. Celkově bych tedy knihu *Saturnin se vrací* zhodnotila jako čtenářsky přijatelnou, avšak prozatím s nejistou vidinou na zařazení ke kultovním titulům.

V mnohých případech se následná audiovizuální zpracování slavných literárních děl částečně, a někdy i zcela, odlišují od textu, z něž vychází. V případě filmu a seriálu, nazvaných dle literární předlohy shodně *Saturnin*, se tak ovšem děje jen minimálně, a možná i proto se oběma verzím podařilo zachovat kouzlo a humor původního Jirotkova románu. Díky pokornému přístupu filmových tvůrců dokázaly obě adaptace do detailu zachytit atmosféru Jirotkou líčené doby (1. republiky) a prostřednictvím mistrovských hereckých výkonů vdechnout život všem humorným situacím, jež čtenářům kniha předkládá.

Za své kvality vděčí filmové i seriálové zpracování románu především sedmi hercům – Oldřichu Víznerovi (Saturnin), Ondřeji Havelkovi (Jiří Oulický), Milanu Lasicovi (dr. Vlach), Lubomíru Lipskému (Jiřího dědeček), Lucii Zedníčkové (slečna Barbora), Janě Synkové (teta Kateřina) a Petru Vackovi (Kateřinin syn Milouš). Saturninovu povahu Oldřich Vízner skvěle demonstruje např. v již zmiňovaných scénách zachycujících hašení Miloušova knírku či hození nepříjemné zaměstnatelky do kašny v parku. Vynikající komické momenty zkomponované filmovými tvůrci Oldřich Vízner svým exaktním hereckým projevem ještě povyšuje. Takové situace představují např. rozhovor Saturnina s mužem na nemocniční vrátnici či předvedení bojovného vystrkování brady vpřed, o němž se dle *Kanceláře pro uvádění románových příběhu na pravou míru* autoři ve svých dílech často zmiňují.

¹⁹⁵ MACEK, Miroslav. *Saturnin se vrací*. Praha: NAKLADATELSTVÍ XYZ, 2017. ISBN 978-80-7505-836-2, s. 104–111.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 48.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 112–121.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 48.

I další protagonisté z hlavní skupiny herců dělají precizním způsobem ztvárnění čest původním literárním postavám. Pro ilustraci připomeňme alespoň scénu Petra Vacka coby svůdníka žen Milouše a jeho snahu sednout si na lehátko, aniž by se rozložilo, či příslovími prodchnutou lamentaci Jany Synkové – tety Kateřiny, již ostatní obyvatelé dědečkova domu vnímají jako pouhou ozvěnu za několika zavřenými dveřmi v místnostech, jimiž Kateřina v tu chvíli právě rázně prochází.

Seriál, který byl pro formu televizního vysílání rozdělen do čtyř dílů, se oproti filmové verzi liší především zařazením některých dalších scén z původního románového textu, a to např. nebezpečné automobilové jízdy Saturnina a dědečka či Saturninova ranního cvičení na lodní palubě. Obě audiovizuální adaptace románu se mezi diváky těší značné oblibě, což dokazuje např. řada ocenění, jež film nasbíral na filmovém festivalu v Novém Městě nad Metují či v Plzni¹⁹⁹, či skutečnost, že filmovou verzi vysílala Česká televize (televizní stanice, jež stojí za vznikem obou adaptací) od roku 2002 již třináctkrát²⁰⁰ a seriálovou verzi si mohli diváci vychutnat naposledy v září minulého roku.²⁰¹ Nejen z těchto důvodů, ale i díky poznatkům uvedeným v předchozí analýze věřím, že kult svérázného sluhu Saturnina bude v české společnosti živ ještě minimálně další desítky let.

8.2 Komparace Saturnina se sluhou Jeevesem

Skutečnost, že je postava sluhu Saturnina přes své společensky podřízené postavení v příběhu hlavní postavou, je patrná nejen z výše uvedeného rozboru, ale především již z titulu, který Zdeněk Jirotka románu o sluhovi dal. Že je toto pojmenování opodstatněné dle mého názoru Saturnin v příběhu dokazuje velice často.

Typově shodným sluhou, jehož jméno rovněž figuruje v názvu díla, je osobní sluha Jeeves. Jeho postava sice není součástí praktického výzkumu této práce, v souvislosti se Saturninem by o něm však několik slov řečeno být mělo. Tohoto svérázného sluhu přivedl na svět uznávaný britský spisovatel Sir Pelham Grenville Wodehouse. Pro porovnání se sluhou Saturninem jsem vybrala jednu z prvních Wodehouseových knih zaměřujících se na vztah pána a sluhu nazvanou

¹⁹⁹ *Saturnin* [online]. filmovyprehled.cz [cit. 28. 05. 2019]. Dostupné z: <http://www.filmovyprehled.cz/cs/film/8254/saturnin>

²⁰⁰ *Saturnin* (všechna vysílání pořadu v archivu) [online]. Česká televize [cit. 30. 05. 2019]. Dostupné z: [https://www.ceskatelevize.cz/tv-program/hledani/?filtr\[IDEC\]=29435792203&filtr\[obdobi\]=archiv](https://www.ceskatelevize.cz/tv-program/hledani/?filtr[IDEC]=29435792203&filtr[obdobi]=archiv)

²⁰¹ *Saturnin* (přehled dílů) [online]. Česká televize [cit. 30. 05. 2019]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/879375-saturnin/dily/vysilani/>

*Případů se ujímá Jeeves.*²⁰² Oba sluhové jsou si chováním i vystupováním značně podobní. Na první pohled je odlišuje snad jen barva vlasů, neboť Saturnin je Jiřím popsán jako „*hezký světlavý člověk*“²⁰³ a Wooster Jeevese představuje coby „*tmavovlasého uctivého mužského*“.²⁰⁴ Stejně jako Saturnin je i Jeeves svým pánem považován za velice vzdělaného a schopného člověka, který se stejnou grácií zvládne řídit chod domácnosti jako dělat osobního poradce řediteli nadnárodní firmy. Když Jeeves připraví svému budoucímu pánovi skutečně povzbuzující nápoj proti kocovině, je jím okamžitě přijat, neboť i přes nepříjemné dozvuky včerejšího večírku je Bertiemu Woosterovi „*jasné, že tenhle chlápek je jeden z těch všemůžu, jaké by měla mít každá domácnost*“.²⁰⁵

Jeeves stejně jako Saturnin pomáhá svému pánovi, ale i jeho známým, z nejrůznějších problémů. Vždy je to také on, kdo má v zásobě promyšlený plán, jak obrátit situaci ve prospěch zájmů svého pána (o kterých ví někdy lépe než on sám – viz případ zrušení Woosterova zasnoubení s lady Florou). Zároveň si však podle Saturninova způsobu se svým pánem hraje a obratně jím manipuluje. V tomto bodě se však obě dvojice dle mého názoru zásadním způsobem odlišují. Saturnina vidím jako distingovaného sluhu, který je přes všechny své hry a legrácky Jiřimu spíše přítelem než soupeřem či hrozbou.

Jeeves mi oproti tomu připadá jako značně suverénní osobnost, která se nebojí jasně pronést kritický názor na svého zaměstnavatele a jež vůbec veškeré své činy vykonává o mnoho přímější cestou. V případě Saturnina je však dle mého názoru právě jeho tajemnost, skrytá rafinovanost a skutečnost, že bizarní plány uskutečňuje převážně nepozorován, podmínkou pro následnou realizaci komických situací. Přestože si Jiří uvědomuje, že jej Saturnin značným způsobem ovlivňuje a směřuje k vykonání něčeho, nač by nikdy v životě nepomyslel, snaží se potrhlym nápadům svého sluhu vzdorovat, případně se s ním spojit proti společnému nepříteli (tzn. tetě Kateřině či Miloušovi).

I když mají Jeeves a jeho pán mezi sebou vztah značně podobný, Bertie ke sluhově jednání zaujímá poněkud rezignovanější postoj, což dokazuje také následující ukázka: „*Trochu jsem zaváhal. Měl jsem pocit, že se tomu maníkovi dostávám do spárů, a jestli teď ustoupím, že to se mnou může dopadnout jako s chudákem Aubreym*

²⁰² WODEHOUSE, P. G. *Případů se ujímá Jeeves*. Praha: Mladá fronta, 1983.

²⁰³ JIROTKA, Zdeněk. *Saturnin*. Vydání patnácté, v nakladatelství Šulc a spol. druhé. Praha: Šulc a spol., 2000. ISBN 80-7244-025-X., s. 15.

²⁰⁴ WODEHOUSE, P. G. *Případů se ujímá Jeeves*. Praha: Mladá fronta, 1983, s. 6.

²⁰⁵ Tamtéž.

Fothergillem; že nebudu vědět, čím jsem. Ale z druhé strany zase, tohle je očividně chlap výjimečně inteligentní a mně se v mnoha směrech uleví, když ho nechám za sebe myslet.“²⁰⁶

Na tomto místě však musím říci, že osobně více preferuji přístup uhlazeného džentlmena Jiřího, který se ze všech sil snaží nenechat se potrhým sluhou Saturninem vyvést z dosud domněle udržované psychické i fyzické rovnováhy.

²⁰⁶ WODEHOUSE, P. G. *Případů se ujímá Jeeves*. Praha: Mladá fronta, 1983, s. 23.

9 Truffaldino

Se sluhou Truffaldinem se většina z nás pravděpodobně poprvé setkala až jako se živou postavou ztělesněnou na pódiu Národního divadla vynikajícím českým komikem Miroslavem Donutilem. Toto tvrzení může být z části podpořeno i skutečností, že představení *Sluha dvou pánů* bylo v tomto svatostánku českého divadla reprízováno celkem šestsetkrát,²⁰⁷ a navíc existují i jeho záznamy dostupné např. na DVD. Popularitě českého divadelního zpracování této italské komedie o třech dějstvích bude však věnována pozornost později.

Nyní je zapotřebí představit toto dílo v jeho literární podobě. Sluha Truffaldino je hlavní postavou již zmiňované komedie *Sluha dvou pánů*, jež vzešla z pera původem benátského spisovatele Carla Goldoniho. Děj této hry je situován do Benátek, a to do doby přibližně 18. století. Tato datace je obvykle uváděna vzhledem k době života autora a jeho inspiraci tehdejšími děním a lidmi.²⁰⁸ Sluha Truffaldino však nevystupuje v dnes běžné podobě komedie, ale v tzv. komedii dell'arte, pro jejíž bližší poznání může být čtenářům užitečná např. publikace *Komedie dell'arte doma i za hranicemi* autora Karla Kratochvíla, jejíž poznatky jsem při psaní následující kapitoly využila i já.²⁰⁹

Tento typ komedie pocházel z uměleckých kruhů Itálie a největšího rozkvětu dosáhl v průběhu 17. století.²¹⁰ K poznávacím rysům komedie dell'arte patřily především masky, pod nimiž vystupující umělci skrývali svoji tvář. Jednotliví herci totiž měli za úkol představovat určité lidské vlastnosti (psychické i fyzické) a charaktery, které přítomnému publiku pomáhaly lépe identifikovat právě obličejové masky. Jelikož se určité typy postav setkávaly na jevišti při přehrávání komedií dell'arte pravidelně, masky a specifické kostýmy umožňovaly divákům předem odhadnout způsob jednání konkrétních postav a jejich roli v příběhu.²¹¹ Dobrá znalost jednotlivých typů postav byla pro tehdejšího diváka důležitá také z toho důvodu, že se komedie dell'arte vyznačovala vysokou mírou improvizace. Herci měli obvykle zadánu jen hlavní

²⁰⁷ KRÁL, Petr a Vojtěch, KOVAL. Národní divadlo po 22 letech stahuje Sluhu dvou pánů [online]. *Radiožurnál* [cit. 28.05.2019]. Dostupné z: <https://radiozurnal.rozhlas.cz/narodni-divadlo-po-22-letech-stahuje-sluhu-dvou-panu-6226926>

²⁰⁸ KRATOCHVÍL, Karel. *Komedie dell'arte doma i za hranicemi: fakta, poznámky, podněty*. Praha: Divadelní ústav, 1973, s. 290.

²⁰⁹ Karel Kratochvíl definuje tento typ dramatu jako „divadlo převážně komediální, provozované profesionálními herci od poloviny 16. do 18. století“.

KRATOCHVÍL, Karel. *Komedie dell'arte doma i za hranicemi: fakta, poznámky, podněty*. Praha: Divadelní ústav, 1973, s. 15.

²¹⁰ Tamtéž, 58.

²¹¹ Tamtéž, s. 64–65.

zápletku hry, několik „záchytných“ bodů²¹² a vše ostatní dotvářeli během samotného představení. Proto si také divadelní režiséři (a autoři komedií především) potrpěli na angažování skutečných improvizčních mistrů.

Méně zkušeným hercům se totiž často stávalo, že se jejich vtipy a snaha o vytvoření komických situací nesetkaly u diváků s úspěchem a z komedie na úrovni se tak velmi rychle stala nedůstojná fraška.²¹³ V hlavní roli sluhy Truffaldina si v tehdejší době Goldoni velmi oblíbil herce a improvizátora Antonia Sacchiho, který se v rolích sluhů – harlekýnů proslavil.²¹⁴ Vraťme se však ještě na okamžik k postavám komedie dell'arte. Ve hře *Sluha dvou pánů* se kromě sluhy objevují z původních charakterů ještě např. starý benátský kupec Pantalone, doktor práv (zde pojmenovaný Lombardi) či hostinský Brighella.²¹⁵ Právě s posledně jmenovaným má současným čtenářům a divákům známý sluha Truffaldino nejvíce společného. Oba tyto typy se totiž vyvinuly z postavy (masky) zanniho, jak se v překladu v tehdejších komediích označoval sluha.²¹⁶ Obecně se v komediích dell'arte vyskytovali sluhové vždy ve dvojici. Ve hrách uváděných v oblasti Benátek a okolí jim za místo původu byla určována chudá horská oblast Bergama. I z tohoto důvodu bylo již od počátků komedie dell'arte zvykem, že oba dva sluhové hovořili za pomoci dialektu, jenž jim umožňoval říci více než postavám „svázaným“ spisovnou mluvou a ve spojení s improvizčním charakterem hry tak napomáhal utvářet komické situace.²¹⁷

Ten z dvojice sluhů, který se vyznačoval vychytralostí a zálibou ve sprádání intrik, byl pojmenováván brighella. Z nosiče či poslíčka se postupem času vypracoval na vcelku váženou pozici kuchaře nebo hostinského.²¹⁸ V podobě, v níž jej divákům představil Goldoni, se však hostinský jménem Brighella povahovými vlastnostmi značně liší od svého historického předobrazu. Rozhodně se o něm totiž nedá říci, že by byl záludný a kvůli zajištění vlastního

²¹² Jednalo se o tzv. scénář.

KRATOCHVÍL, Karel. *Komedie dell'arte doma i za hranicemi: fakta, poznámky, podněty*. Praha: Divadelní ústav, 1973, s. 142–143.

²¹³ Tamtéž, s. 294, 296.

²¹⁴ Tamtéž, s. 94, 96.

²¹⁵ Více informací o těchto postavách lze najít v publikaci: KRATOCHVÍL, *Komedie dell'arte doma i za hranicemi: fakta, poznámky, podněty*. Praha: Divadelní ústav, 1973, s. 65–142.

²¹⁶ Tamtéž, s. 85.

²¹⁷ Tamtéž, s. 86–87.

²¹⁸ GOLDONI, Carlo a Johana, KUDLÁČKOVÁ. *Carlo Goldoni, Sluha dvou pánů: komedie o dvou částech: premiéra v Národním divadle 22. září 1994*. Praha: Národní divadlo, 1994. ISBN 80-901074-6-X, s. 56.

prospěchu intrikoval proti svému okolí. Goldoniho Brighella ve *Sluhovi dvou pánů* naopak platí za klidného dobráka, který rád pomůže svým přátelům (např. slečně Beatrici).

Druhý z nich, hodný prostřáček představující brighellova poskoka, byl nazýván harlekýnem. Kostým tohoto sluhy tvořila „na počátku jeho éry plátěná bílá halena a dlouhé plandavé kalhoty, později vše nepravidelně pošité barevnými záplatami. [...] Na oholené hlavě nosil klobouček se zvednutou střechou a na něm zaječí ocásek, což bylo symbolem bázlivce. [...] U francouzského dvora se jeho kostým stylizuje. Byl už přiléhavý, bez záplat, které byly nahrazeny pravidelnými barevnými trojúhelníky v modré, červené a zelené, olemované žlutým tkalounem. Od konce 17. století je kabát kratší a trojúhelníky se spojily do kosočtverců. [...] Pod břichem byl kabátec přepásán a za pasem se houpala věčně prázdná mošnička a nepostradatelná rekvizita: dřevěný ‚meč‘, harlekýnská plácačka (*batochio*). Plácačka je snad dědictvím po středověkém bláznovi. Harlekýnova obličejová maska byla často dvoudílná, s vousy a bujným obočím, s maličkými očními otvory. Pandolfi [italský filmový režisér – pozn. autorky] se domnívá, na rozdíl od domněnky, že modelem byl africký černoch, že černá obličejová maska je možná docela reálného původu, že totiž nosiči z náměstí a uhlíři z bergamských hor měli obličej umazaný.“²¹⁹

Stejně jako se v průběhu let proměňoval harlekýnův kostým, vyvíjel a měnil se díky jeho představitelům i on sám. Pod pojmem změna si je však nutno v harlekýnově případě představit spíše posun postavy do jejího dalšího vývojového stádia či její rozštěpení na několik specifických postav, jimž jsou však základní harlekýnovy charakteristiky i nadále společné. Mezi tyto vlastnosti patří duševní prostota, roztěkanost a až příliš zdravá chuť k jídlu. Zároveň je však harlekýn sluhou vychytralým, fyzicky mrštným a schopným si zajistit to nejlepší pro vlastní pohodlí.²²⁰

Podobným způsobem proto jednájí také postavy od něj odvozené. „Nejznámější jsou *truffaldino* (zvláště u *Gozziho* a *Goldoniho*), *tabarino*, *gradicello*, *frittellino* aj.“²²¹ Carlo Goldoni se snažil komedii dell'arte reformovat a pozvednout tak její úroveň. Některé její rysy totiž považoval za již přežilé či kvůli špatnému provedení naprosto nefunkční. Tak tomu bylo např. u improvizčních výkonů některých nezkušených či v umění improvizace nepřilíš

²¹⁹ KRATOCHVÍL, Karel. *Komedie dell'arte doma i za hranicemi: fakta, poznámky, podněty*. Praha: Divadelní ústav, 1973, s. 96–97.

²²⁰ Tamtéž, s. 91, 93.

²²¹ Tamtéž, s. 94.

talentovaných herců, kteří se při svých výstupech dostávali až příliš daleko od předem stanovených bodů tématu (hra tak ztrácela svoji původní tematickou celistvost), či užívali pro tvorbu komické situace až vulgární formu hereckého projevu.²²² Goldoni se proto za účelem usměrnění hereckých improvizací (a tím v mnoha případech také pozvednutí celkové úrovně hry) snažil do scénáře²²³ komedie dell'arte zakomponovat více pevných (předem vytvořených) dialogů.²²⁴ Zároveň však soustředil svoji pozornost na samotné postavy a především jejich charakterový vývoj, který chtěl dle vzoru Moliérovoy tvorby, již obdivoval, v reformované komedii dell'arte učinit středem nejen autorova zájmu.²²⁵

Vzhledem k uvedeným Goldoniho záměrům čtenáře dramatu jistě nepřekvapí, že ani sluha Truffaldino není klasickou postavou komedie dell'arte dle výše popsáných počátečních měřítek. Skutečnost, že právě jeho osobě byla ve hře *Sluha dvou pánů* přes předem dané dialogy ponechána velmi vysoká míra improvizace, bude dokázána při pozdější analýze českého divadelního zpracování této hry. Nyní však věnujme pozornost literárnímu zpracování díla, které svým čtenářům o postavě Truffaldina rovněž dokáže poodhalit mnohé.

Osobně jsem se při studiu této postavy setkala se dvěma překladovými verzemi scénáře. První byla součástí *Edice D* v nakladatelství Artur a její překlad vytvořil Jaroslav Pokorný.²²⁶ Druhou verzí, kterou jsem kvůli přímější spojitosti s jevištním provedením zvolila jako výchozí pro svůj výzkum, je scénář hry vydaný Národním divadlem, kde překlad textu provedla Eva Bezděková.²²⁷

Zásadní odlišností týkající se postavy Truffaldina je v těchto dvou vydáních podoba celého sluhova jména. Překladatel Jaroslav Pokorný jej převedl do češtiny jako Truffaldino Gdebizzopopad z Nemagnizzy. Eva Bezděková oproti tomu ponechala sluhovo jméno v podobě bližší italskému originálu, a to ve tvaru Truffaldino Batocchio od Bergama.²²⁸

²²² KRATOCHVÍL, Karel. *Komedie dell'arte doma i za hranicemi: fakta, poznámky, podněty*. Praha: Divadelní ústav, 1973, s. 296.

²²³ „Scénář je v komedii dell'arte stručným záznamem jevištního děje, neboť toto divadlo pracuje (ve svém tvůrčím období) bez autorova dialogizovaného textu.“

KRATOCHVÍL, Karel. *Komedie dell'arte doma i za hranicemi: fakta, poznámky, podněty*. Praha: Divadelní ústav, 1973, s. 142.

²²⁴ Tamtéž, s. 291.

²²⁵ Tamtéž, s.290.

²²⁶ GOLDONI, Carlo. *Sluha dvou pánů*. 2. vyd. Praha: Artur, 2009. Edice D. ISBN 978-80-87128-27-5.

²²⁷ GOLDONI, Carlo a Johana, KUDLÁČKOVÁ. *Carlo Goldoni, Sluha dvou pánů: komedie o dvou částech: premiéra v Národním divadle 22. září 1994*. Praha: Národní divadlo, 1994. ISBN 80-901074-6-X.

²²⁸ Tamtéž, s. 83.

Pokud se na první variantu Truffaldinova jména zaměříme z hlediska české výslovnosti, lze jej interpretovat jako *Truffaldino Kde-by-co-popad z Nemákni-si*. Z takto formulovaného jména je možné sluhu Truffaldina charakterizovat jako člověka, jenž se do tvrdé dřiny příliš nežene, ba naopak by si své pohodlí rád zabezpečil při vydání co nejmenšího (fyzického) úsilí.

I pojmy batocchio a Bergamo z druhé varianty sluhova příjmení pomáhají Truffaldinovu osobnost blíže poznat. Ve výše uvedeném popisu harlekýnova kostýmu se autor zmiňuje o plácače označované batochio, kterou u sebe nosívali středověcí blázni. Právě ta se později stala součástí oděvu sluhy v komedii dell'arte. Z tohoto poznatku je možné soudit, že Truffaldino je člověkem spíše prostého ducha. Dříve chudá italská horská vesnice Bergamo poté odkazuje na jeho venkovský původ a tendenci přesunout se do města (Benátky), kde jsou podmínky pro získání práce příznivější. Truffaldinovu prostotu a s ní spojenou naivitu ukazuje např. tento rozhovor s obchodníkem Pantalonom a doktorem Lombardim, němž se ctihodní pánové snaží Truffaldina přesvědčit o smrti jeho pána²²⁹: „**PANTALONE**: *Co mi to vykládáš, ty mameluku? Pan Federigo Rasponi z Turina je nebožtík. – TRUFFALDINO*: *Nebožtík? – P.*: *Zaručeně nebožtík. Bohužel – pro něho. – T.*: **(k sobě)** *Kruci! Že by můj pán umřel? Ale když jsem ho nechal stát venku před domem, tak byl ještě živý jak rybička. (k Pantalonovi)* *To myslíte vážně, že je mrtvý? – P.*: *Smrtelně vážně. Je mrtvý a basta. – DOKTOR*: *Je to pravda. Je mrtvý, o tom se nedá pochybovat. – T.*: **(k sobě)** *Chudák pán! Musela ho potkat nějaká náhlá příhoda. (Loučí se)* *No, tak abych zase šel.*“²³⁰

S Truffaldinovým duševním stavem rovněž souvisí roztěkanost, která se projevuje především náhlou ztrátou pozornosti a jejím zaměřením na zcela jiný subjekt nebo činnost: „**TRUFFALDINO**: *Nejponiženější poklona vespolek! Jaká skvělá společnost! Jaké báječné shromáždění. – PANTALONE*: *Kdopak jste, příteli, a co si přejete? – T.*: *Kdo je ta hezká slečna? (Ukazuje na Clarici)* – *P.*: *Moje dcera. – T.*: *Moc mě těší. – SMERALDINA*: **(k Truffaldinovi)** *A k tomu čerstvě zasnoubená. – T.*: *Blahopřeju. A kdo jste vy? “*

²²⁹ Pravdu však v této při mají obě strany. Truffaldinovým pánem, který je skutečně živ, je ovšem Federigova sestra Beatrice, jež se skrývá pod bratrovým jménem. Pravý Federigo Rasponi totiž padl v souboji s jejím milým Florindem.

²³⁰ GOLDONI, Carlo a Johana, KUDLÁČKOVÁ. *Carlo Goldoni, Sluha dvou pánů: komedie o dvou částech: premiéra v Národním divadle 22. září 1994*. Praha: Národní divadlo, 1994. ISBN 80-901074-6-X, s. 83.

Z důvodu úspory místa budou i nadále v replikách všechna opakovaně se vyskytující jména promlouvajících postav krácena na počáteční písmeno s tečkou. Tučně jsou značeny ty části scénické poznámky, jež byly již v originálním textu odlišeny kurzivou.

Přestože se to po předchozím popisu nemusí zdát, sluha Truffaldino je postavou o něco komplikovanější. Svoji naivitu a prostotu ducha totiž v některých momentech jen hraje, ale jeho okolí tyto situace nedokáže od těch skutečných příliš dobře odlišit. Díky předstírání chvilkových zatmění mysli Truffaldino také často vyvázne z prekérních situací, či si tímto způsobem dokáže dokonce přilepšit, jak ukazuje jeho následující rozhovor s Florindem: „*FLORINDO: Sloužíš ted' právě u někoho? – TRUFFALDINO: Ted' právě... právě ted' ne. – F.: Takže nemáš pána? – T.: Jak vidíte, ted' zrovna nemám. (K sobě) Můj pán tu není, takže to není lež. – F.: A nechtěl bys tedy sloužit u mě? – T.: Sloužit u vás? Proč ne? (K sobě) Kdyby mi dal víc, co bych si nepolepšil? – [...] – F.: Kolik chceš? – T.: No, ten pán, co jsem ho měl a ted' už nemám, mně dával měsíčně dukát a samozřejmě zaopatření. – F.: Dobrá, tolik ti dám taky. – T.: Snad byste mohl aspoň trochu přidat. – F.: A kolik bys chtěl? – T.: Čtyřák denně na tabák. – F.: Tak dobrá, máš ho mít. – T.: S takovou jsem váš člověk!*“²³¹

Někteří čtenáři by nejspíše mohli označit Truffaldinův mistrovský kousek, službu dvěma pánům najednou, za nápad značně pošetilý či dokonce za čiré bláznovství. Skutečnost, že si Truffaldino uvědomuje rizika s touto službou spojená, však dokazuje, že je sluha v jistém směru intelektuálně vyspělý a nelze jej proto označit za úplného prostáčka. Tuto tezi navíc podporuje také Truffaldinova schopnost vytvořit záložní plán pro případ krachu jeho nápadu dvojité služby a dále rovněž jeho odvaha riskovat, jak dokazuje následující ukázka: „*TRUFFALDINO: Ale co si ted' počnu? Sloužit dvěma pánům, to přece nejde. Že ne? A proč ne? Nebyla by to krása, sloužit oběma, pobírat dva platy a dostávat dva obědy? Byla by to krása a ne, že ne, kdyby na to teda nepřišli. A i kdyby na to přišli, co se mně může stát? Nic. Když mě vyhodí jeden, zůstanu u toho druhého. Na mou duši, já to zkusím! A kdyby to jenom jeden den vydrželo, zkusím to! Už za tu zkušenost to stojí!*“²³² Většina sluhů by se nejspíše podobného nápadu, který hodlal Truffaldino uskutečnit, zalekla. On sám se ovšem díky svému idealistickému a optimistickému náhledu na svět²³³ a subjektivní vidině lepších životních poměrů, které pro něj zabezpečuje slib druhého platu a oběda, neváhá pustit do seberiskantnějšího podniku. Jistou roli zde může hrát také lidské ego, neboť Truffaldinovi

²³¹ GOLDONI, Carlo a Johana, KUDLÁČKOVÁ. *Carlo Goldoni, Sluha dvou pánů: komedie o dvou částech: premiéra v Národním divadle 22. září 1994*. Praha: Národní divadlo, 1994. ISBN 80-901074-6-X, s. 90.

²³² Tamtéž, s. 91.

²³³ Skutečně by se nestalo nic horšího, než že by jej jeden z pánů propustil? Nemohl by být sluha za svou smělost např. veřejně pranýřován, finančně postižen apod.? Tak dalece však Truffaldino nad možnými následky svých činů nepřemýšlí a možná i to mu dodává odvalu je uskutečnit.

dělá dobře představa, že se o něm bude mluvit jako o sluhovi, který vykonal něco výjimečného. Stejně jako u původního harlekýna je Truffaldinovou hnací silou právě jeho neustálý hlad. Vrcholem spokojenosti je pro něj plný žaludek dobrého jídla, které mu dodávají v pravidelných a štědrých dávkách.

Truffaldino však nepohrdne ani zlatkou navíc, neboť právě za ni by se dalo nakoupit něco na zub či zajistit pohodlný odpočinek v hostinci. I přes svůj značný apetit však Truffaldino nepřibere ani gram a jeho pohyby jsou stále svižné a mrštné. Tato skutečnost je způsobena především vyššími okolnostmi (povětšinou představovanými rozkazy jeho pánů), které sluhovi nikdy nedopřejí pro jeho potřebu dostatečné množství jídla, či adekvátní dobu na jeho zkonsumování: „*TRUFFALDINO: Už toho čekání mám po krk! Už to nevydržím. U tohoto pána se moc nenajím a i na to málo abych čekal věčnost. Poledne odzvonili před půl hodinou, ale v břiše mi kručí, jako by byly nejmíň dvě. Kdybych alespoň věděl, kde se tu ubytujeme. Jiní lidi, když přijedou do města, tak jdou ze všeho nejdřív do hospody. Ale můj pán ne, ten nechá kufry v poštovní bárce, trajdá si po návštěvách a na chudáka sluhu ani nevzdechne. Že se má pánům sloužit s láskou, to nám pořád vtloukají do hlavy. Ale co takhle připomenout pánům, aby měli cit s námi? Hele, hospoda! Co kdybych se zaskočil podívat, jestli by se tam pro mě nenašlo něco na zub...Ale co když mě bude pán hledat? Dobře mu tak! Má mít na člověka víc ohledů. Jde se! Ale moment – když o tom tak uvažuju, ono to má háček! Že mi to nedošlo hned...já totiž nemám ani floka.*“²³⁴

Tato ukázka by ve čtenářích mohla vzbuzovat pocit lítosti ke Truffaldinovi a nenávislný či pohrdlivý náhled na jeho pána. Nárok na zaopatření, které pro sluhu Truffaldina představuje především dostatečné množství jídla, mu jeho pán Federigo (Beatrice) rozhodně neupírá. Zároveň je zapotřebí připomenout, že Truffaldinův pán svého sluhu nijak netýrá, neboť sluha svůj oběd sice se zpožděním, ale přece jen dostane. Truffaldino zachvácen pocitem sžíravého hladu navíc není schopen racionálně připustit skutečnost, že ve svém služebném a podřízeném postavení si musí svoji obživu částečně „zasloužit“ přednostním splněním pánových rozkazů. Zmítán emocemi (a hladem) rovněž zapomíná na profesní zvyklosti, dle kterých by měl nejprve obsloužit u stolu svého pána, a až poté se sám pustit do jídla. Měl by si tak počínat tím spíše, že se o něco později odhalí pravá totožnost jeho pána Federiga Rasponiho. Pod tímto jménem totiž cestuje sestra zesnulého Federiga – Beatrice Rasponi, která v mužském přestrojení

²³⁴ GOLDONI, Carlo a Johana, KUDLÁČKOVÁ. *Carlo Goldoni, Sluha dvou pánů: komedie o dvou částech: premiéra v Národním divadle 22. září 1994*. Praha: Národní divadlo, 1994. ISBN 80-901074-6-X, s. 88.

přichází k benátskému kupci Pantaloni pro bratrovy peníze, aby tak mohla pomoci svému milému Florindovi.

Ve vztahu ke svým pánům se Truffaldino rozhodně nechová jako pasivní trpitel, jak by se mohlo z předchozí ukázky zdát, ale celkem obratně bojuje za své vlastní zájmy (tedy za pohodlí a plný žaludek). K jejich dosažení užívá (převážně) lži a svého mistrovského umění improvizace v krizových situacích. Na tomto místě je však třeba dodat, že právě kvůli lhaní Truffaldino sám sebe do takových situací dostává, a téměř neustále tak balancuje na tenké hranici oddělující pánovo rozhodnutí dát sluhovi pochvalu, či pořádný výprask.

I tak má ovšem Truffaldino ve vztahu sluhy a pána ve většině situací díky svému hbitému jazyku, bláznivým nápadům a někdy až neuvěřitelnému štěstí tzv. navrch, i když někdy vyklouzne z vlastní pasti lži jen velice těsně. Následující rozhovor, jenž zachycuje Truffaldina vysvětlujícího Florindovi objevení podobizny patřící Beatrici ve Florindově kabátu, představuje jedno z takových sluhových vítězství: „*FLORINDO: Poslyš, jak se dostala do mé kapsy tahle podobizna? Ta tam přece nebyla?* – *TRUFFALDINO: (k sobě) Ted' už vážně nevím, jak z toho ven. Ale zkusit to musím.* – *F.: Mluv, člověče, ale pravdu! Kde se tu ta podobizna vzala?* – *T.: Prosím vás, pane, odpusťte mi, že jsem byl tak smělý! Ten obrázek je totiž můj a schoval jsem si ho k vám do kapsy, aby se mi neztratil. Proboha vás prosím, nezlobte se!* – *F.: Jak jsi k němu přišel?* – *T.: Podědil jsem ho po svém dřívějším pánovi.* – *F.: Podědil?* – *T.: Ano, pane, já jsem u něho sloužil a on umřel.* – *F.: Proboha! Jak je to dlouho, co tvůj pán umřel?* – *T.: Tak asi týden. (k sobě) Já plácám, co mi slina na jazyk přinese.* – *F.: A jak se ten tvůj pán jmenoval?* – *T.: To nevím, pane, on vystupoval inkognito. [...]* *(k sobě) Žere mi to i s navijákem! Tak mu to ještě vyšperkuju!* – *F.: (s úzkostí) Pověz...byl ten tvůj pán mladý?* – *T.: Ano, mladinký!* – *F.: A vousy...?* – *T.: Neměl.* – *F.: (k sobě) Určitě to byla ona.* – *T.: (k sobě) Řekl bych, že výprasku už se bát nemusím.*“²³⁵

Právě díky takovýmto momentům nabývá Truffaldino ve svých vlastních očích na velikosti a často se tak stává domýšlivým: „*TRUFFALDINO: Šlo to jak po másle. Líp to ani dopadnout nemohlo. Já mám zkrátka za ušima, no! Stoupl jsem sám u sebe v ceně aspoň o sto grošů.*“²³⁶ Kvůli své roztěkanosti a přehnané horlivosti však Truffaldino při plnění zadaných úkolů zároveň dost často nějakou důležitou drobnost přehlédne, a tak si pouze

²³⁵ GOLDONI, Carlo a Johana, KUDLÁČKOVÁ. *Carlo Goldoni, Sluha dvou pánů: komedie o dvou částech: premiéra v Národním divadle 22. září 1994.* Praha: Národní divadlo, 1994. ISBN 80-901074-6-X, s. 118–119.

²³⁶Tamtéž, s. 96.

přidělavá práci a problémy. Většinou mu však štěstěna s náhodou zůstávají nakloněny, a proto ze situace vyjde v podstatě bez trestu, jako tomu bylo po roztrhání Federigovy (Beatriciny) směnky na čtyři tisíce dukátů. Truffaldino poháněn hladem a touhou ukázat Brighellovi, že je v prostírání jídelní tabule lepší než on, totiž pro lepší názornost roztrhá pánovu směnku, jediný papír, který má zrovna u sebe, na malé kousky představující jednotlivé chody na prostřeném stole. Federigo (Beatrice) se na Truffaldina zlobí, ale nepotrestá jej, neboť pan Pantalone je ochoten směnku vypsát znovu.²³⁷

9.1 Služba dvěma pánům

Ačkoli již bylo o tomto Truffaldinově bláznivém nápadu řečeno několik slov, zaměříme se na něj nyní o něco podrobněji. Truffaldino přijde na myšlenku služby dvěma pánům jak jinak než díky svému hladu a naříkajícímu žaludku, který kvůli nedbalosti jeho pána Federiga (Beatrice), jenž má v danou chvíli na práci důležitější věci než poklidný oběd v místním hostinci, již notnou chvíli zeje prázdnotou. V Truffaldinově jednání před učiněním rozhodnutí o dvojí službě lze pozorovat značné ovlivnění emocemi: „*TRUFFALDINO: To jsi dopadl, Truffaldino! Sakra práce! Radši bych dělal nevím co, než tohle zatracené posluhování. Ale co, když nic jiného neumím?*“²³⁸

Jakmile však o chvíli později potká Florinda, zapomene na hlad i emoce a hbitě se chopí příležitosti, která se mu Florindovým příchodem nabízí. Truffaldinův způsob myšlení by se z tohoto důvodu dal označit starým lidovým rčením „kam vítr, tam plášt“, neboť se tento sluha vždy snaží uchytit u takového pána či na takovém místě, kde by si jednoduše mohl zajistit svoje vlastní pohodlí. Skutečnost, že služba dvěma pánům znamená i dvakrát více práce a starostí, si však Truffaldino až na pár výjimek neuvědomuje (či nepřipouští), a možná i proto vše celkem zvládá, neboť dopředu nepodléhá stresu a strachu z neúspěchu. Jedním z momentů, kdy si Truffaldino plně uvědomí možnost prozrazení své hry s oběma pány, a tedy i reálnou šanci dostat dvojitý výprask, je chvíle před příchodem obou pánů k obědu: „*TRUFFALDINO: Jestli já nemám smůlu, tak už nikdo! Dva pány mám, ale k obědu*

²³⁷ GOLDONI, Carlo a Johana, KUDLÁČKOVÁ. *Carlo Goldoni, Sluha dvou pánů: komedie o dvou částech: premiéra v Národním divadle 22. září 1994*. Praha: Národní divadlo, 1994. ISBN 80-901074-6-X, s. 108–109.

²³⁸ Tamtéž, s. 88.

*nepřišel ještě ani jeden. Dvě jsou už dávno pryč a nikde nikdo! A pak přijdou oba najednou a já budu v pasti! Dva najednou obsluhovat nemůžu a všechno praskne!*²³⁹

Jako v naprosté většině případů se i z této krize dokáže Truffaldino docela lehce vymotat, vypořádat se s dotěrnými otázkami jednoho z pánů²⁴⁰ a neprozradit se před číšníkem, který mu se servírováním jídla pomáhá.²⁴¹ Později je to však právě tento číšník, který Truffaldinovo tajemství dvojí služby odhalí jako první. Ačkoli Truffaldinova služba dvěma pánům trvala pouhý den, zažila spolu tato trojice mnohé. Za (téměř) všemi zmatky a nedorozuměními samozřejmě stojí Truffaldino, kterému na následcích jím vyřčených slov a vykonaných činů příliš nesejde, neboť mu slouží především k ukončení krize, v níž se momentálně nachází. Ve spojení se zálibou v prohledávání pánových věcí (mohl by totiž v jeho šatstvu najít nějakou zapomenutou laskominu – bonbon apod.²⁴²) tak málem zapříčiní smrt obou svých pánů. Při provětrávání šatstva v kufrech, které mu Federigo (Beatrice) a Florindo svěří do opatrovnictví, totiž podobiznu Florinda z Beatricina kufru uloží právě k Florindovi a naopak jeho dokumenty najde Beatrice ve svém zavazadle.

Aby se Truffaldino uchránil (nejen) před nepříjemnými otázkami svých pánů, vymyslí si historku o smrti předchozího pána, po kterém danou věc zdědil a následně si ji uschoval v Beatricině/Florindově kufru. Beatrice a Florindo proto jeden druhého považují za mrtvého a rozhodnou se spáchat sebevraždu. Tragédii je naštěstí včas zabráněno, ale Truffaldino má opět co vysvětlovat. Proto si také vymyslí sluhu Pasquala a označuje jej jako viníka celého nedorozumění, či se své skutky snaží omluvit pomocí tomuto sluhovi, pro kterého

²³⁹ GOLDONI, Carlo a Johana, KUDLÁČKOVÁ. *Carlo Goldoni, Sluha dvou pánů: komedie o dvou částech: premiéra v Národním divadle 22. září 1994*. Praha: Národní divadlo, 1994. ISBN 80-901074-6-X, s. 106.

²⁴⁰ Konkrétně se jedná o Florinda, který na Truffaldina narazí právě ve chvíli, kdy odnáší hlavní chod svému druhému pánovi: „*F.: (ho potká) Kam jdeš? – T.: (k sobě) To je směla! – F.: Kam neseš tu mísu? – T.: Nosím na stůl, pane. – F.: Pro koho? – T.: Přece pro vás! – F.: Proč nosíš na stůl, když ještě nejsem doma? – T.: Viděl jsem vás z okna. (K sobě) Mě nedoběhne.*“

GOLDONI, Carlo a Johana, KUDLÁČKOVÁ. *Carlo Goldoni, Sluha dvou pánů: komedie o dvou částech: premiéra v Národním divadle 22. září 1994*. Praha: Národní divadlo, 1994. ISBN 80-901074-6-X, s. 110.

²⁴¹ Truffaldino, jenž netuší, kterému z pánů jsou masové knedlíčky určeny, rozdělí porci na polovinu a zanesle stejné množství oběma pánům. Tento krok nic netušícímu číšníkovi obhajuje následovně: „*ČÍŠNÍK: (s pudíngem) Truffaldino! – T.: (vybíhá od Beatrice) Tady jsem. – Č.: Zanes ten pudíng... – T.: Moment, hned tu budu. (Utíká s druhým talířem knedlíčků k Florindovi) – Č.: Neblázni, knedlíčky patří tam. – To já přece vím a taky jsem je tam zanesl, ale můj pán posílá tomu druhému hostovi tyhle čtyři na ochutnání.*“

GOLDONI, Carlo a Johana, KUDLÁČKOVÁ. *Carlo Goldoni, Sluha dvou pánů: komedie o dvou částech: premiéra v Národním divadle 22. září 1994*. Praha: Národní divadlo, 1994. ISBN 80-901074-6-X, s. 111.

²⁴² Tamtéž, s. 118.

by jako pro dávného přítele udělal cokoli na světě. Tyto báchorčky samozřejmě Truffaldino vypráví každému pánovi zvlášť, aby mu mohl namluvit, že za vše může sluha toho druhého (tedy Pasqual), a aby tak zůstal jeho trik s dvojí službou utajen co možná nejdéle.

Přestože by si Truffaldino trest rozhodně zasloužil, rozhodne se mu (a Pasqualovi) Florindo nakonec odpustit: „*FLORINDO: Už po ničem nepátřejme Beatrice, naši sluhové to zřejmě neudělali ze zlé vůle. Potrestat by sice zasloužili, ale na oslavu našeho šťastného shledání jim ty jejich kousky můžeme odpustit.*“²⁴³

V tuto chvíli se čtenáři/divákovi hry *Sluha dvou pánů* již může zdát, že Truffaldinovým lžím a výmyslům je nadobro konec. Nebyl by to však Truffaldino, aby si svoji cestu ke štěstí ještě alespoň jednou nezkomplikoval. Truffaldino je totiž zamilován do služebné Smeraldiny (služka Pantalony dcery Clarice), a proto poprosí pana Florinda, aby se za něj u jejího pána přimluvil. Smeraldina, která však Truffaldina zná jako sluhu slečny Beatrice, požádá slečnu Clarici o to, aby se za Truffaldina přimluvila právě u ní. Truffaldinovy námluvy jsou tak málem u konce, neboť se Beatrice a Florindo domnívají, že žádají za dva sluhy, Truffaldina a Pasquala, a nechtějí ani jednoho ranit zápornou odpovědí. Truffaldino však nehodlá zůstat tzv. na ocet, a proto se ke své dvojí službě přede všemi přizná.

I v tuto chvíli, kdy by většina sluhů raději utekla, aby se vyhnula hrozícímu trestu, má však Truffaldino dostatek kuráže a také drzosti, že při svém doznání udělá z vlastního prohřešku přednost, pro kterou se na něj nelze zlobit: „*TRUFFALDINO: Ano, prosím, já jsem si dopřál ten husarský kousek. Spadl jsem do toho rovnýma nohama, bez rozmyšlení. Ale chtěl jsem to zkusit. Dlouho to netrvalo, to je svatá pravda, ale můžu se chlubit aspoň tím, že mi na to nikdo nepřišel, dokud jsem to na sebe nevyklopil sám – z lásky ke své milé. Nahonil jsem se jako pes, taky jsem se párkrát sekl, ale běžte si najít druhého, komu by se tohle podařilo! A už proto doufám, že mi to všichni prominete.*“²⁴⁴

Shrňme-li poznatky o Truffaldinovi jako člověku a sluhovi a o jeho služebném vztahu ke dvěma pány, respektive jednomu pánovi a jedné paní, je až s podivem, že Truffaldino dostal výprask od každého pána pouze jednou. Ani to mu však jeho optimistickou náladu nezkazilo, jak dokazuje tato replika: „*TRUFFALDINO: A teďka už opravdu můžu říkat, že jsem*

²⁴³ GOLDONI, Carlo a Johana, KUDLÁČKOVÁ. *Carlo Goldoni, Sluha dvou pánů: komedie o dvou částech: premiéra v Národním divadle 22. září 1994.* Praha: Národní divadlo, 1994. ISBN 80-901074-6-X, s. 126.

²⁴⁴ Tamtéž, s. 133.

*sluha dvou pánů. Už mě vyplatili oba!*²⁴⁵ Truffaldino sice plní dílčí úkoly celkem poctivě (např. dojde na poštu pro dopisy, jak si pán přeje), ale protože sloužit dvěma pánům najednou jej i přes počáteční nadšení pro tento nápad značně vysiluje, vykonává zadané úkoly vždy cestou nejmenšího odporu. Tak například předá měšec se sto dukáty od pana Pantalona nepravému pánovi a opět jen díky šťastné souhře okolností se peníze nakonec dostanou do správných rukou, aniž by byl Truffaldino nějak potrestán.²⁴⁶

Přestože o něm na začátku hry Beatrice tvrdí, že si na jeho věrnost rozhodně nemůže stěžovat²⁴⁷, právě tato drobná selhání vždy ji či Florinda poškozují. Největším Truffaldinovým proviněním je z profesního hlediska již samotné rozhodnutí tajně sloužit dvěma pánům najednou. Truffaldino však nezůstává tak úplně bez trestu, jak by se na první pohled mohlo zdát. Fyzicky je svými pány potrestán pouze jednou, ale v rovině intelektuální mu Beatrice a Florinda udílejí lekce poměrně často. Nejvíce Truffaldina trápí příliš konkrétními otázkami, na něž musí sluha vymýšlet stále sofistikovanější odpovědi. Důkazem toho, že i takový mistr klamu, jakým Truffaldino dozajista je, může být ošálen, je skutečnost, že společně s ostatními do okamžiku Beatricina odhalení netuší, že Federigo Rasponi je vlastně žena.

Přestože dle mého názoru představuje Truffaldino jako sluha pro své pány spíše přítěž než pomoc, nelze mu ovšem upřít jeho zásluhu na opětovném setkání tohoto zamilovaného páru.

9.2 Divadelní adaptace hry s Miroslavem Donutilem v roli Truffaldina

Ještě před tím, než bude v této části kapitoly o Truffaldinovi zaměřena pozornost na kultovní nastudování hry *Sluha dvou pánů* v hlavní roli s Miroslavem Donutilem, je třeba na úvod říci, že tato adaptace slavné Goldoniho komedie byla v pořadí až druhou, již mohlo publikum v Národním divadle (konkrétně v budově Tylova divadla) zhlédnout.²⁴⁸ Komedie *Sluha dvou pánů* nastudovaná podle překladu Jaroslava Pokorného bavila diváky od roku 1950 až do roku 1952.²⁴⁹ Při premiéře, jež se konala 24. května roku 1950, se role sluhy Truffaldina ujal herec

²⁴⁵ GOLDONI, Carlo a Johana, KUDLÁČKOVÁ. *Carlo Goldoni, Sluha dvou pánů: komedie o dvou částech: premiéra v Národním divadle 22. září 1994*. Praha: Národní divadlo, 1994. ISBN 80-901074-6-X, s. 117.

²⁴⁶ Tamtéž, s. 97, 107.

²⁴⁷ Tamtéž, s. 88.

²⁴⁸ *Sluha dvou pánů* (Činohra) [online]. *Národní divadlo* [cit. 30. 05. 2019]. Dostupné z: <http://archiv.narodni-divadlo.cz/print.aspx?jz=cs&dk=Predstaveni.aspx&pr=6745>

²⁴⁹ Seznam představení [online]. *Národní divadlo* [cit. 30. 05. 2019]. Dostupné z: <http://archiv.narodni-divadlo.cz/default.aspx?jz=cs&dk=SeznamPredstaveni.aspx&sz=0&ic=1465&ju=0&pn=254affcc-cb43-4078-86fe-c5544619cf67>

Jan Pivec, který se v následujících reprízách alternoval s Josefem Pehrem (při premiéře v roli Silvínka/Silvia). Kromě nich se na jevišti objevila ještě např. Luba Skořepová (jako Klárinka/Clarice) či František Filipovský (jako doktor Palmiro Palmare).²⁵⁰

Kultovního statusu se však dočkala až druhá adaptace vytvořená na základě překladu Evy Bezděkové a režisérského vedení Ivana Rajmonta.²⁵¹ Tuto inscenaci předvedli návštěvníkům Národního a Stavovského divadla herci během dvaadvaceti let uvádění celkem v šesti stech reprízách. Premiéra hry se konala 22. září roku 1994²⁵². Po dvou desítkách let velmi úspěšného uvádění představení se především ze soukromých důvodů (dědicové práv Ivana Rajmonta akceptovali jeho přání přestat s uváděním představení)²⁵³ konala v úterý 27. prosince 2016 v podobě symbolické šestisté reprízy derniéra tohoto představení.²⁵⁴

Kult této české inscenace Goldonihy hry však může žít i nadále díky dvěma záznamům z živého představení. První z nich byl pořízen roku 2000²⁵⁵ a druhý v roce 2010 při příležitosti blížících se 60. narozenin Miroslava Donutíla.²⁵⁶ Pro analýzu postavy sluhy Truffaldina jsem si vybrala záznam z roku 2000, neboť se obsazením více podobá seznamu herců, který je uveden v knižní podobě scénáře vydané Národním divadlem. Více než obdivuhodná je jistě skutečnost, že jediným hercem, který odehrál všech šest set repríz, byl právě Miroslav Donutil v roli Truffaldina.

Uznání si zaslouží i hercovy mrštné a lehké pohyby, které by pro roli harlekýna měly být charakteristické. Pokud se v představení zaměříme na jeden z hlavních pozůstatků komedie dell'arte – improvizaci ve vystupování sluhy Truffaldina, uvidíme, že Donutil využívá jejich

²⁵⁰ Sluha dvou pánů (Činohra) [online]. *Národní divadlo* [cit. 30. 05. 2019]. Dostupné z: <http://archiv.narodni-divadlo.cz/print.aspx?jz=cs&dk=Predstaveni.aspx&pr=6745>

²⁵¹ GOLDONI, Carlo a Johana, KUDLÁČKOVÁ. *Carlo Goldoni, Sluha dvou pánů: komedie o dvou částech: premiéra v Národním divadle 22. září 1994*. Praha: Národní divadlo, 1994. ISBN 80-901074-6-X, s. 3.

²⁵² Tamtéž.

²⁵³ KRÁL, Petr a Vojtěch, KOVAL. Národní divadlo po 22 letech stahuje Sluhu dvou pánů [online]. *Radiožurnál* [cit. 28.05.2019]. Dostupné z: <https://radiozurnal.rozhlas.cz/narodni-divadlo-po-22-letech-stahuje-sluhu-dvou-panu-6226926>

²⁵⁴ Sluha dvou pánů (Činohra) [online]. *Národní divadlo* [cit. 28.05.2019]. Dostupné z: <http://archiv.narodni-divadlo.cz/default.aspx?jz=cs&dk=Predstaveni.aspx&pr=111697&sz=0&fo=AUT&ju=608&abc=0&pn=456affc-c-f403-4000-aaff-c11223344aaa>

²⁵⁵ GOLDONI, Carlo. *Sluha dvou pánů* [videozáznam dostupný online]. Záznam představení z Národního divadla z roku 2000. Praha: Česká televize, 2000. Cit.: 15. 5. 2019. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=-MxNTz3ZC0c>

²⁵⁶ Sluha dvou pánů na ČT i na DVD [online]. *Česká televize* [cit. 28.05.2019]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/kultura/1286408-sluha-dvou-panu-na-ct-i-na-dvd>

možností naplno a dodává tak komedii a jejím vtipům další přidanou hodnotu. Není třeba se ihned zaměřovat na velká a jasně viditelná gesta, kouzlo lze najít i v detailech Donutilova projevu. Je tomu tak například již při vyřčení Truffaldinovy první repliky, jež je v knižní podobě scénáře uvedena následovně: „*Nejponiženější poklona vespolek! Jaká skvělá společnost! Jaké báječné shromáždění.*“²⁵⁷ Miroslav Donutil však vběhne na jeviště v barevném pruhaném tričku a vestě s květinovým vzorem (oděv sice nepodobný tomu harlekýnskému, ale značně výstřední, aby dle něj bylo možné vytušit charakter postavy), přehlédne publikum sedící v sále a opodál stojící herce napolo vyděšeným a napolo odsuzujícím pohledem a řekne: „*Ježišmarjá, no to je společnost! To je shromáždění.*“²⁵⁸

Hned poté se mu publikum sledující komedii odmění tím nejlepším způsobem – srdečným smíchem. Častým komickým prvkem, který Donutil coby Truffaldino používá, je kontakt s publikem. Někdy jej ve svém projevu maskuje otázkami směřujícími k bohu a dívá se především na diváky sedící v lóžích na balkónech (např. ve chvíli, kdy žádá boha o radu, zda se má dát do služby u dvou pánů), jindy se pouští do hovoru s konkrétními jedinci z publika. Z návštěvnosti představení lze soudit, že se tento způsob kontaktu s Truffaldinem divákům líbí. Někteří se jím mohou cítit dokonce poctěni, a to např. ve chvíli, pokud si právě je Truffaldino vybere, aby si u nich během servírování oběda odložil tzv. pudlík (pudink).

V záznamu z roku 2000 je zachycen i další poněkud netradiční způsob kontaktu s publikem. V jedné ze scén je sluhovým úkolem odnést masové knedlíčky svému pánovi, ale Truffaldino samozřejmě neví, kterému z nich by je měl servírovat. Proto v žertu vyšle do publika příkaz: „*A ted' babo rad!*“²⁵⁹ V ten moment se Truffaldino promění zpět v Miroslava Donutila a nelichotivě oslovené divačce se začne omlouvat. I z tohoto okamžiku následně vznikne velice vtipná scénka. Mezi divácky oblíbené okamžiky patří i scéna, v níž Brighella s Truffaldinem plánují oběd. Miroslav Donutil zde naprosto excelentně vyjadřuje Truffaldinovu touhu po dobrém jídle. Osobně se při sledování této scény vždy těším na chvíli, kdy se sluha Truffaldino snaží Brighellovi rozmluvit ukládání staženého králíka

²⁵⁷ GOLDONI, Carlo a Johana, KUDLÁČKOVÁ. *Carlo Goldoni, Sluha dvou pánů: komedie o dvou částech: premiéra v Národním divadle 22. září 1994*. Praha: Národní divadlo, 1994. ISBN 80-901074-6-X, s. 82.

²⁵⁸ GOLDONI, Carlo. *Sluha dvou pánů* [videozáznam dostupný online]. Záznam představení z Národního divadla z roku 2000. Praha: Česká televize, 2000, 00:04:27. Cit.: 15. 5. 2019. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=-MxNTz3ZC0c>

²⁵⁹ Tamtéž, 01:29:32.

do chladného prostoru (aby se do dalšího dne odležel), a činí tak s tváří plnou hrůzy a pomocí naléhavého zvolání: „*To někdo šlohne!*“²⁶⁰

Jako poslední příklad z tohoto českého divadelního zpracování Goldoniho hry bych ráda uvedla rozhovor, v němž si Miroslav Donutil Truffaldinovu repliku na jevišti upravil, a jenž by se proto dal použít k doplnění Truffaldinovy charakteristiky: „*Beatrice: Nezapírej a mluv pravdu! A hezky rychle! – Truffaldino: Pravdu?! A hezky rychle? Já to neumím ani škaředě pomalu.*“²⁶¹ Na konec této části kapitoly o sluhovi dvou pánů bych ještě ráda poznamenala, že i ostatní herci jako např. Miluše Šplechtová (Beatrice), Alexej Pyško (Florindo) či Jan Novotný (Brighella) samozřejmě podávali v představení vynikající výkony.

Ale jako je harlekýn králem jeviště dell'arte²⁶², je i Miroslav Donutil v roli Truffaldina králem českého nastudování hry *Sluha dvou pánů*, a proto byly mé předchozí komentáře směřovány především k němu.

Stejně jako v případě Saturnina či Švejka je i Truffaldino hlavní postavou díla, z něhož pochází. Tato skutečnost sice není vyjádřena tak explicitně jako u jeho dvou jmenovaných kolegů, neboť se v názvu komedie neobjevuje Truffaldinovo jméno, ale kromě výše popsanych vlastností tak lze soudit také díky uvedení jeho povolání v pojmenování hry.

Opět se tedy potvrzuje teze, že postava nacházející se na nižším postu společenského žebříčku může být i přesto v příběhu postavou velmi důležitou. Role komické postavy je pro Truffaldina jako stvořená, bohužel tomu tak dle mého názoru není v případě jeho služebného povolání. Pokud by Truffaldino nemyslel vždy jen na své pohodlí a na to, co dobrého si dá k obědu či k večeři, pokud by se zbavil svých zlovyků (např. prohledávat pánovi věci s cílem najít nějakou dobrotu), přestal lhát a spokojil se s jedním platem a obědem u jednoho pána, mohl by se stát poměrně dobrým sluhou. To by se ovšem diváci a čtenáři hry *Sluha dvou pánů* pravděpodobně již tolik nenasmáli, neboť by Truffaldino ztratil hodně ze své výjimečnosti.

²⁶⁰GOLDONI, Carlo. *Sluha dvou pánů* [videozáznam dostupný online]. Záznam představení z Národního divadla z roku 2000. Praha: Česká televize, 2000, 01:17:41. Cit.: 15. 5. 2019. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=-MxNTz3ZC0c>

²⁶¹ Tamtéž, 02:09:10.

²⁶² KRATOCHVÍL, Karel. *Komedie dell'arte doma i za hranicemi: fakta, poznámky, podněty*. Praha: Divadelní ústav, 1973, s. 88.

10 Niles

Přestože jsou všichni sluhové analyzováni v této práci postavami, jež díky své výjimečnosti a originalitě tzv. vystupují z davu, je právě sluha Niles tím, kdo se odlišuje nejvíce. Je to způsobeno skutečností, že se jedná o jedinou postavu, která ve své podstatě nemá původní literární podobu, jelikož pochází ze světa audiovizuální tvorby. Konkrétně vystupuje Niles v televizním pořadu zvaném sitcom. Ještě než tento žánr televizního pořadu definuji, ráda bych zde uvedla, jakým způsobem jsem s ním, jakožto jediným ryze audiovizuálním prvkem, v rámci shromažďování informací pracovala.

Jako každý takový pořad či film má i sitcom samozřejmě svůj literární (psaný) předobraz v podobě scénáře. Jelikož je však Niles postavou z původem amerického sitcomu *The Nanny*²⁶³, v Čechách uváděném jako *Chůva k pohledání*, podařilo se mi nalézt pouze několik málo prepisů reálných (v konečné verzi dílu skutečně uvedených) replik postav, které v angličtině zapsali tamější diváci a fanoušci. Jelikož mým cílem ovšem bylo charakterizovat sluhu Nilese takového, jaký je představován v českém televizním prostředí, tedy s českým dabingem, následovala jsem příkladu zahraničních fanoušků a důležité repliky jsem z jednotlivých dílů sitcomu odposlouchala a přepsala, aby je později bylo možné využít jako konkrétní příklady k uvedeným Nilesovým charakteristikám. Částečnou nevýhodou, která z ryze audiovizuálního zpracování sluhu Nilese vyplývá, je svázanost jeho podoby se vzhledem jeho protagonisty.

Přestože v případě Dobbyho, Švejka, Saturnina, Truffaldina i Popelky si čtenář této práce pravděpodobně vybaví i jejich filmovou (u Truffaldina divadelní) podobu, může se v analýzách jednotlivých postav orientovat stejně dobře i za předpokladu, že se setkal pouze s jejich literární verzí. V knižních příbězích totiž autor čtenáři vzhled jednotlivých postav obvykle celkem podrobně přiblíží a filmoví tvůrci se poté pouze snaží postavu dle autorova popisu co nejvěrněji zhmotnit. Samozřejmě se však najdou i výjimky, při kterých filmaři vzhled literární postavy pro potřeby svých vlastních idejí a možností audiovizuální adaptace pozmění, či přetvoří úplně.

V případě sluhu Nilese však žádný literární předobraz neexistuje a pro utvoření celkového dojmu o jeho postavě je zapotřebí znát vzhled herce Daniela Davise, který v sitcomu v roli sluhu vystupoval. Z tohoto důvodu proto přikládám do přílohy jeho fotografii ve stylizaci do postavy sluhu Nilese. Za účelem vytvoření celistvějšího dojmu o ladění seriálu přidávám

²⁶³ *The Nanny*. USA, CBS, 1993–1999.

k této fotografii ještě jeden snímek, na kterém jsou zachyceny všechny hlavní postavy sitcomu *Chůva k pohledání*.²⁶⁴ V českém prostředí dotváří postavu sluhu Nilese také hlas vynikajícího dabéra Vladimíra Čecha, který v tomto případě představuje dokonalý příklad situace, kdy se ze dvou osob (Daniela Davise a Vladimíra Čecha) stane jedna skvělá postava (sluha Niles) a divák si není schopen představit, že by na ní vůbec kdy mohlo být něco jinak (např. že Niles při promítání seriálu v USA mluví skutečným Davisovým hlasem).

Vraťme se však k předesílanému definování televizního seriálu zvaného sitcom. Václav Slunčík, autor publikace *Sitcom: vývoj a realizace* tento žánr vymezuje následovně: „*Situacní komedie – zkráceně sitcom – je formát televizního seriálu, který se poprvé objevil v USA a Británii v polovině 20. století. Představuje určitou skupinu postav, které jsou konfrontovány s určitou situací, a tu jsou nuceny řešit. Jak prostředí, tak situace jsou divákům blízké. Postavy jsou značně typizované a každá z nich má jasný charakter. Většina postav v sitcomu je divákům sympatická. Diváci se s nimi mohou ztotožnit a stejně tak i s jejich problémy. Gagy vychází z nejběžnějších situací; co je však činí vtipnými, je to, jak se je jednotlivé postavy snaží řešit. Dekorace jsou upozaděné a tvoří výchozí rámec pro vyprávění, jehož základním prvkem je dialog.*“²⁶⁵

Ač by se to na první pohled nemuselo zdát, jsou sitcomy v některých charakteristikách velice blízké divadelním představením. Jednotlivé díly se totiž obvykle natáčejí před živým publikem a pořízený materiál je poté ve střižnách dále upravován pro zařazení do televizního vysílání. Skutečné publikum totiž dává hercům při natáčení (stejně jako při komedii hrané v divadle) tu nejlepší zpětnou vazbu prostřednictvím vlastního smíchu. Ten je také ponechán jako kulisa ve výsledné nahrávce pro televizní stanice.²⁶⁶ Za účelem dosažení úspěchu klade sitcomový herec, stejně jako jeho kolega na divadelním jevišti, důraz především na „*umění načasování, umění prodat vtip*“²⁶⁷ a také na „*kontakt s publikem*“.²⁶⁸ Nejen živé publikum při natáčení, ale především diváky sledující sitcom na televizních obrazovkách, se jednotlivé postavy snaží zaujmout srozumitelným slovním humorem²⁶⁹, pro jehož realizaci si obvykle

²⁶⁴ Obě fotografie umístěny v příloze G.

²⁶⁵ SLUNČÍK, Václav. *Sitcom: vývoj a realizace*. Praha: Nakladatelství Akademie múzických umění v Praze, 2010. ISBN 978-80-7331-192-6, s. 9.

²⁶⁶ Tamtéž, s. 10.

²⁶⁷ Tamtéž, s. 28.

²⁶⁸ Tamtéž.

²⁶⁹ Tamtéž, s. 25.

vybírají témata z oblasti rodinných, přátelských či pracovních vztahů a nezapomínají ani na vděčné téma lásky a milostných citů.²⁷⁰ Diváci sitcomů si své oblíbence v těchto seriálech ovšem vybírají nejen na základě smyslu pro humor, ale také podle konkrétních vlastností, kterými daná postava disponuje. Stejně jako čtenář u literárního díla se i divák sitcomu nejspíše ztotožní s postavou, jež jedná a myslí podobným způsobem, jako to dělá on. V rámci sitcomu je rovněž důležitá stálost a nepřilíš markantní vývoj postav, které divák v seriálu sleduje. Jakákoliv větší nečekaná změna by totiž mohla diváky od sledování vybraného sitcomu rychle odradit, neboť by u sledovaných charakterů mohli postrádat znaky, kvůli kterým si je na počátku oblíbili.²⁷¹ Na konec této obecné charakteristiky žánru sitcomu bych ráda uvedla ještě jeden z aspektů, kterým se tento druh televizního seriálu vyznačuje.

Přestože jsou literární díla součástí ekonomického trhu a někteří spisovatelé píšou své texty spíše s ohledem na finanční výnos než na uměleckou stránku, domnívám se, že knihy jsou společností stále vnímány jako umělecká díla, byť třeba jen díky vizuálnímu zpracování některých titulů. Sitcom je však především „spotřební zboží. *A jako takový musí být relativně levný, rychle realizovatelný a mít potenciál pro tvorbu nových příběhů.*“²⁷² Přestože je tento typ seriálu produkován především pro pobavení diváků a nemá přinášet zásadní vzdělávací a jiné hodnoty, dávají si členové jeho vývojového týmu z prostého důvodu na jeho celkové úrovni (tudíž částečně i na umělecké a estetické stránce) záležet.

Čím více diváků totiž jejich dílo zaujme, tím větší bude sledovanost, a tedy i finanční výdělek. Ač je sitcom definován jako „spotřební zboží“, může se díky kvalitnímu zpracování a solidnímu humoru stát kultovní součástí televizní produkce tak, jako tomu bylo např. v případě seriálů *Přátelé* či *M*A*S*H*. Mezi sitcomy, které se mohou pyšnit přívlastkem kultovní, lze zařadit i *Chůvu k pohledání*, a to nejen díky zásluhám sluhy Nilese.

Sitcom *Chůva k pohledání*, v originále pojmenovaný *The Nanny*²⁷³, byl poprvé vysílán v listopadu roku 1993 na americké televizní stanici CBS,²⁷⁴ kde byl shodou okolností odvysílán

²⁷⁰ Tamtéž, s. 17.

²⁷¹ SLUNČÍK, Václav. *Sitcom: vývoj a realizace*. Praha: Nakladatelství Akademie múzických umění v Praze, 2010. ISBN 978-80-7331-192-6, s. 21–22.

²⁷² Tamtéž, s. 21.

²⁷³ V překladu chůva.

²⁷⁴ List of The Nanny episodes [online]. *Wikipedia* [cit. 28. 05. 2019]. Dostupné z: https://simple.m.wikipedia.org/wiki/List_of_The_Nanny_episodes

i úplně první sitcom *I Love Lucy*.²⁷⁵ S nápadem na tento sitcom přišla herečka Fran Drescher, která si také zahrála hlavní roli chůvy Fran Fine. Za uvedením seriálu na televizních obrazovkách však stojí náhoda. Talentovaná a krásná herečka Fran Drescher, které ovšem do té doby v pracovních příležitostech štěstí příliš nepřálo, letěla za svým přítelem do Francie a během letu zjistila, že vedle ní sedí ředitel úspěšné americké televizní stanice CBS.²⁷⁶ Tuto neočekávanou šanci Fran okamžitě využila (nejprve si však dle stylu chůvy Fine došla upravit make-up) a ředitele Saganského²⁷⁷ s nápadem na nový sitcom oslovila. Tomu se hlavní myšlenka seriálu zalíbila a přípravy na natáčení pilotního dílu²⁷⁸ mohly začít.

Fran Drescher se poté stala nejen hlavní herečkou hvězdou seriálu, ale také spoluautorkou scénářů a po boku svého manžela Petera Marca Jacobsona zastávala také post produkční.²⁷⁹ V rámci šesti natočených sérií mohli diváci zhlédnout celkem 146 dílů. V každém díle trvajícím dle pravidel pro tvorbu sitcomu dvacet a více minut²⁸⁰ se diváci dozvídají nový příběh ze života svérázné chůvy Fran Fine. Základní příběh je ovšem načrtnut již v pilotním díle 1. řady sitcomu.²⁸¹ Fran nebyla vždy chůvou, ale pracovala jako poradkyně v salonu pro nevěsty, který vlastnil její přítel Danny. Po nečekaném rozchodu začala Fran pracovat jako podomní prodavačka kosmetiky a šťastnou náhodou se dostala do domu slavného broadwayského producenta Maxwella Scheffielda, který právě sháněl chůvu pro své tři děti Margaret (Maggie), Brightona a Grace. Ačkoli Fran neměla žádné profesionální školení pro povolání chůvy, okamžitě se svým originálním způsobem začala o místo ucházet: „*Max: A máte jakékoli zkušenosti s dětmi? – Fran: Vtipkujete? Vychovala jsem všechny děti své sestry, když žalovala svého pedikéra. – Max: Najdu si jinou agenturu. – Fran: Ó, prosím, já jsem z Flushingu! Tyhle děcka na mě nemůžou vytáhnout nic, co jsem už neviděla.*

²⁷⁵ SLUNČÍK, Václav. *Sitcom: vývoj a realizace*. Praha: Nakladatelství Akademie múzických umění v Praze, 2010. ISBN 978-80-7331-192-6, s. 10.

²⁷⁶ Za vznik Chůvy k pohledání může osud a let do Francie [online]. *love.iprima.cz* [cit. 28. 05. 2019] Dostupné z: <https://love.iprima.cz/chuva-k-pohledani/za-vznik-chuvy-k-pohledani-muze-osud-a-let-do-francie>

²⁷⁷ The Nanny [online]. *Wikipedia* [cit. 28. 05. 2019]. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/The_Nanny

²⁷⁸ Zkušební díl, jehož úspěch rozhoduje o dalším natáčení a vysílání sitcomu.

SLUNČÍK, Václav. *Sitcom: vývoj a realizace*. Praha: Nakladatelství Akademie múzických umění v Praze, 2010. ISBN 978-80-7331-192-6, s. 25.

²⁷⁹ Meet the cast [online]. *The Nanny Home Page* [28. 05. 2019]. Dostupné z: <http://www.thenanny.com/nannycast.html>

²⁸⁰ SLUNČÍK, Václav. *Sitcom: vývoj a realizace*. Praha: Nakladatelství Akademie múzických umění v Praze, 2010. ISBN 978-80-7331-192-6, s. 9.

²⁸¹ *Chůva k pohledání*. 1. díl 1. série. Pilot [epizoda televizního seriálu]. USA, CBS, 1993–1994. Prima LOVE, 18. 8. 2018 15:10.

Kromě jejich fondů. “²⁸² Maxwell ji nakonec přijme, a to především proto, že jej Fran okouzila na první pohled, i když si to dlouhou dobu nechce přiznat. Jak čas postupuje, Maxwell a Fran se postupně sblíží, i když to pro Fran není zpočátku vůbec lehké, neboť Maxwell v době jejich seznámení stále ještě drží smutek pro svou zesnulou ženu, poté nevnímá Franiny náznaky a později si je odmítá připustit, protože se bojí případné další ztráty. Celou situaci navíc komplikuje Maxwellova obchodní partnerka C. C. Babcock, která si na svého nadřízeného po smrti jeho ženy myslí a plánuje s ním společnou budoucnost. Proti jejím záměrům se však snaží bojovat nejen chůva Fine, ale především domácí sluha Niles. Jejich vztahu se však budeme věnovat o něco později. Nakonec však vše dobře dopadne a Fran se po pěti dlouhých letech dočká překrásné svatby s Maxwellem. Při této dlouhé pouti za svou pravou láskou má Fran po celý čas oporu v Maxwellově sluhovi Nilesovi.

Než přikročíme k jeho analýze, ráda bych zde ještě v krátkosti okomentovala popularitu, které se sitcomu *Chůva k pohledání* ve světě dostalo. Jistou část tohoto úspěchu dozajista zaručilo následování obvyklé struktury sitcomu, kterou ve své knize popisuje Václav Slunčík. Podle ní by měl každý díl sitcomu začínat teaserem (úvodní scéna před znělkou), který by měla následovat seriálová znělka. Po jejím přehrání by měl divák zhlédnout první, druhý a třetí akt sitcomu.²⁸³ Konkrétní díl sitcomu by měl poté uzavírat tzv. tag, který se skládá ze závěrečné scény a titulků.²⁸⁴

Přestože se některé scény odehrávají např. v parku, na koncertě či na výletní lodi, dodrželi tvůrci od 70. let ustálenou koncepci dekorací na obvyklých místech natáčení. Většina scén sitcomu se totiž odehrává v domě Maxwella Scheffielda, a to konkrétně v obývacím pokoji s prostornou sedačkou, v kuchyni (do níž lze vstoupit právě z obývacího pokoje), či v Maxwellově pracovně, do které mohou postavy zamířit po schodišti vedoucím z přijímací haly, jež je spojena s obývacím pokojem. Ve vstupní hale jsou dále umístěny vchodové dveře, kterými postavy také často vstupují na scénu.²⁸⁵ Popularitu sitcomu *Chůva k pohledání* zajišťuje také druh užívaného humoru. Jelikož je postava producenta Scheffielda a jeho sluhý Nilese stylizovaná do britské národnosti, je v komických scénkách a dialogích

²⁸² *Chůva k pohledání*. 1. díl 1. série. Pilot [epizoda televizního seriálu], 00:06:32. USA, CBS, 1993–1994. Prima LOVE, 18. 8. 2018 15:10.

²⁸³ Akt = pomyslné rozdělení příběhu, během něhož divák sleduje několik dějových linek.

²⁸⁴ SLUNČÍK, Václav. *Sitcom: vývoj a realizace*. Praha: Nakladatelství Akademie múzických umění v Praze, 2010. ISBN 978-80-7331-192-6, s. 26.

²⁸⁵ Tamtéž, s. 44.

užíváno především suchého anglického humoru s přídavkem sarkasmu (užíván hlavně v promluvách sluhy). Jako protiklad je stavěn humor židovky Fran (a její rodiny), která pochází z dynamické a složením obyvatel rozmanité čtvrti Flushing, a již život na tomto místě naučil, jak si poradit v jakékoli situaci (např. když nemá pero, aby Maxwellovi napsala svůj životopis, použije ke psaní rtěnku). Humorné situace rovněž zajišťují (nejen) slovní střety mezi Maxwellem a Fran či Nilesem a C. C. Babcock, jako představiteli zcela odlišných společenských tříd. Seriál se dále proslavil také díky výstupům známých osobností. Ty se v sitcomu obvykle prezentovaly jako reálné osobnosti (tedy např. Elizabeth Taylor hrála ve 20. díle třetí série samu sebe)²⁸⁶ či jako členové a známí rodiny Fineových (např. jako snoubenec Franiny babičky vystupoval pod jménem Sammy zpěvák Ray Charles). V seriálu nakonec účinkovalo přes sto slavných osobností, mezi nimiž nechyběli ani Whoopi Goldberg, Céline Dion, Coolio, Elton John či Roger Clinton Jr.

O skutečně kultovním úspěchu seriálu *Chůva k pohledání* hovoří také dvanáct nominací na prestižní cenu Emmy²⁸⁷, dvojnásobná nominace herečky Fran Drescher na Zlatý glóbus (Golden Globe Award)²⁸⁸ či získané ceny TV Lan Award (kategorie Favorite Nanny)²⁸⁹, Young Artist Awards (v roce 1996 pro Benjaminu Salisburyho v roli Brightona)²⁹⁰ ad.

O úspěchu seriálu nejen u amerických diváků poté svědčí fakt, že byl sitcom uveden v devadesáti zemích (skutečným hitem se stal např. u australských diváků)²⁹¹ a v některých z nich byly natáčeny jeho lokální verze, které se sice většinou držely původního scénáře, ale upravovaly některé charakteristiky původního amerického příběhu dle vlastní kultury. Příkladem takovéto adaptace může být italská verze sitcomu nazvaná *La Tata*, v níž byly pozměněny Franiny rodinné vazby (např. Sylvie nebyla její matka, ale teta) a další zásadní

²⁸⁶ *Chůva k pohledání*. 21. díl 3. série. Liz Taylor's Black Pearls [epizoda televizního seriálu]. USA, CBS, 1995–1996. Prima Love, 21. 09. 2018 15:10.

²⁸⁷ MACIAS, Ernest. The Nanny: Where Are They Now? [online]. *ew.com* [28. 05. 2019]. Dostupné z: <https://ew.com/tv/the-nanny-where-are-they-now/>

²⁸⁸ *Chůva k pohledání* (1993–1999): Awards [online]. *IMDb* [28. 05. 2019]. Dostupné z: <https://www.imdb.com/title/tt0106080/awards>

²⁸⁹ The Nanny: Awards [online]. *FAMOUSFIX* [28. 05. 2019]. Dostupné z: <https://www.famousfix.com/topic/the-nanny/awards>

²⁹⁰ The Nanny [online]. *Wikipedia* [cit. 28. 05. 2019]. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/The_Nanny#cite_note-11

²⁹¹ ABBOTT, Denise. Enter Winning: Perseverance, creativity and a lot of serendipity have propelled 'The Nanny' and star Fran Drescher to comedic heights [online]. *Hollywood Reporter* [cit. 28. 05. 2019]. Dostupné z: <https://web.archive.org/web/20070823140259/http://home.frognet.net/~ritchie/hreterwinning.htm>

změnou byla transformace židovky Fran na římskou katoličku.²⁹² V Rusku byl sitcom o svérázné chůvě natolik oblíbený, že po přetočení originálních šesti sérií do lokalizované podoby byli tvůrci amerického seriálu ruskou stranou osloveni k napsání dalších dvaceti pěti dílů (tzn. sedmé série).²⁹³ Natáčení originálního sitcomu *The Nanny* však skončilo po vytvoření šesti sérií 23. června roku 1999.²⁹⁴

Po obecném představení sitcomu a sitcomu *Chůva k pohledání* nyní bude zaměřena pozornost na charakteristiku postavy sluhu Nilese. Tohoto rodinného a osobního sluhu by bylo možné zařadit do druhé a čtvrté kategorie sluhů, které byly vymezeny v teoretické části práce.

Do druhé kategorie lze Nilese zařadit především proto, že je skutečně o něco starší než jeho zaměstnavatel, a také z toho důvodu, že si mu Niles dovoluje radit otcovským (někdy spíše kamarádkým až bratrským) způsobem. Maxwell tyto rady od svého sluhu většinou přijímá kladně, i když je Niles téměř nikdy nepodá tak pokorným způsobem, jak by se od něj jako od zaměstnance očekávalo. Do čtvrté kategorie, kam dle předchozího vymezení spadají aktivní sluhové, jenž postrkují své nesmělé pány vpřed, lze Nilese zařadit bez sebemenších pochyb (jak bude prokázáno později). K analýze Nilesovy osobnosti nám oproti případu sluhu Truffaldina nijak nepomůže jeho příjmení, neboť v rámci seriálu není divákovi nikdy sděleno. Sám Niles chybějící část svého jména komentuje následovně: „*Jsem jen Niles, jako Cher.*“²⁹⁵

Ani pořekadlo „šaty dělají člověka“ v Nilesově případě nepomůže odhalit mnoho z jeho charakteru. Sluha Niles se totiž obléká dle klasického způsobu britských džentlmenů do obleku s (povětšinou) bílou košilí a černou kravatou. Podnětem pro úvahu možná může být skutečnost, že si Niles svůj oblek téměř za žádných okolností nesundává. Můžeme ho tedy vidět, jak v něm servíruje kávu, vaří, ale i např. čistí toalety. Možným vysvětlením pro toto sluhovo počínání je jeho snaha udržet si pomocí reprezentativního oděvu důstojnost i při nepřiliš důstojných činnostech, za které Niles právě např. úklid toalet či praní cizího spodního prádla považuje. Z šestice zkoumaných sluhů je to totiž právě Niles, který nejvíce

²⁹² List of foreign adaptation of The Nanny [online]. *Wikipedia* [cit. 28. 05. 2019]. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_foreign_adaptations_of_The_Nanny

²⁹³ GUZEVA, Alexandra. 10 popular Russian TV series that borrowed heavily from abroad [online]. *RUSSIA BEYOND* [cit. 28. 05. 2019]. Dostupné z: https://www.rbth.com/arts/2017/08/09/10-TV-series-borrowed-abroad_819522

²⁹⁴ Za vznik Chůvy k pohledání může osud a let do Francie [online]. *love.iprima.cz* [cit. 28. 05. 2019]. Dostupné z: <https://love.iprima.cz/chuva-k-pohledani/za-vznik-chuvy-k-pohledani-muze-osud-a-let-do-francie>

²⁹⁵ *Chůva k pohledání*. 6. díl 1. série. *The Butler, the Husband, the Wife and Her Mother* [epizoda televizního seriálu], 00:12:35. USA, CBS, 1993–1994. Prima LOVE, 20. 8. 2018 15:40.

nedokáže přenést přes srdce svůj služební úděl a své společensky nízké povolání. Nelze však křivdit jeho pánu Maxwellovi, neboť jej platí na post sluhy velmi dobře, ovšem Nilese trápí spíše skutečnost, že jeho plány na úspěšnou kariéru se na rozdíl od těch Maxwellových nevyplnily.

V tuto chvíli je důležité zmínit, že Niles a Maxwell vyrůstali společně, avšak již v dětství byli na odlišných místech ve společenském žebříčku. Maxwell byl synem úspěšného a bohatého muže, zatímco Niles se narodil jeho méně úspěšnému osobnímu sluhovi. Přestože Niles snil o kariéře právníka²⁹⁶, byla mu již od narození předurčena služba úspěšnějším lidem. Právě z tohoto důvodu se také Niles čas od času projevuje jako velice nevrly služebník, čemuž se ovšem není možné příliš divit, když do domu jeho zaměstnavatele stále přichází bohaté a opěvované celebrity, kterým na jeho přítomnosti většinou záleží jen v případě, že jim nese drink či něco k zakousnutí. Ne všechny osobnosti showbyznysu se chovají k Nilesovi tak povrchně, ale i přesto sluhu čas od času žene neodolatelné nutkání si dokázat, že má podobný talent jako někteří z nich.

Příkladem takovýchto pokusů může být např. scéna, ve které se Niles vetře na profesionální focení a snaží se prorazit jako model.²⁹⁷ Stejně jako tato snaha končí i většina ostatních Nilesových pokusů stát se někým „lepším“ neúspěchem a sluha se vrací k tomu, v čem skutečně spočívá jeho talent. Jedná se především o přípravu chutných pokrmů, precizní úklid domu a pečování o členy Maxwellovy rodiny a Maxwella samotného. Dle mého názoru by pro sluhu Nilese tato skutečnost měla být (a většinou také opravdu je) spíše vyjádřením uznání od jeho okolí, neboť je služebníkem vskutku záviděníhodným. Jeho doménou je především příprava různých banketů a rautů, při jejichž chystání může ukázat nejen své kulinářské, ale i estetické schopnosti.

Stejně jako někteří další z analyzované šestice sluhů má i Niles svoji druhou tvář. Přestože obvykle vystupuje jako seriózní, pracovitý a loajální služebník, často provádí věci, na které by se mnozí sluhové neodvážili ani pomyslet. Nilesovou největší neřestí a koníčkem zároveň je špehování ostatních členů domácnosti a svého zaměstnavatele především. Niles ovšem nepátrá po tajnostech svých blízkých za účelem jejich vynášení

²⁹⁶ *Chůva k pohledání*. 10. díl 6. série. The Hanukkah Story [epizoda televizního seriálu]. USA, CBS, 1998–1999. Prima LOVE, 22. 10. 2018 12:40.

²⁹⁷ *Chůva k pohledání*. 11. díl 6. série. The In-Law Who Came Forever [epizoda televizního seriálu]. USA, CBS, 1998–1999. Prima LOVE, 23. 10. 2018 12:10.

či využití k vydírání a podobným nekalým praktikám. Výjimku však pro Nilese představuje slečna C. C. Babcock, s níž nemá žádné slitování. K jejich napjatému vztahu se však v této kapitole vrátím ještě později.

Niles pátrá po tajemství druhých především proto, že je přirozeně zvědavý a chce mít dokonalý přehled o veškerém dění v domě, neboť právě to mu v jeho podřízeném postavení přináší uspokojení. Přestože se Niles snaží při svém pátrání zůstat v utajení, všichni v domě jeho zálibu již odhalili. Především mezi Maxwellem a Nilesem proto často dochází ke konfrontacím zapříčiněným přistižením Nilese při slídění po nových informacích: „*Max: Nilesi, když už posloucháš na terase, kdy mám schůzku s účetním? – Niles: V žádném případě neposlouchám. – Max: Dobře, jsou čerstvě natřené dveře. – Niles: Aha, to budu varovat děti. (otočí se a na jeho spánku je vidět otisk barvy) – Max (to uvidí): Bože můj, člověče, to je pro tebe tak důležité poslouchat, za kolik vlastně stojím? – Fran (zvedne se s ubrouskem v ruce): Nilesi, ty jsi umazaný od barvy! – Niles: To vy také. (Fran má barvu na sukni) Pane, já jsem nešpehoval, já jsem uklízel. Víte, udržovat v tomhle domě pořádek je práce na celý den. Já ani nemám čas se ulejšvat. – Fran (podává Nilesovi telefon): Volají z potřeb pro špiony, přišly brýle pro noční vidění. – Max: Ať je to naposledy, co jsem tě načapal, jak špehuješ. A zítra odpojm ten zatracený interkom. – Niles: Ale pane, je životně důležitý!*“²⁹⁸

Niles za účelem získání tajných informací volí několik různých metod. Mezi ně patří i přímý nátlak kombinovaný s předstíráním, že zjišťovanou informaci již dávno zná. Tento způsob „vyslýchání“ však není zcela spolehlivým prostředkem, neboť jej zpovídaná osoba dokáže často odhalit a někdy také obrátit proti Nilesovi: „*Max (volá do klenotnictví, drží v ruce katalog a říká): Moc rád bych u vás objednal ty dvě diamantové náušnice ze strany dvanáct. – (připlíží se) Niles: Co děláte, pane? – (Max se lekne) Max: Víš, na člověka, co není absolutně k sehnání, když dojde toaletní papír, jsi nějak moc zvědavý. Něco objednávám pro slečnu Fine. – Niles: Já myslím, že to, co jste řekl, tím nevykompenzujete. – Max: Ale pro Kristovy rány, vždyť já jen řekl, že... (smích; dojde mu Nilesova léčka) šikovně – Niles: Ale no tak, pane, tohle je kruté. Vy nemáte srdce? Kdybych byl od policie, tak bych to samozřejmě chápal. (přijde slečna Fine) Vím, co řekl. Nevadí vám to? – Fran: Co?*

²⁹⁸ *Chůva k pohledání*. 5. díl 5. série. The X-Niles [epizoda televizního seriálu] 00:00:24. USA, CBS, 1997–1998. Prima LOVE, 09. 10. 2018 15:15.

On ti to řekl?! No, abys věděl, já si teda myslím, že je snobárna shánět si sluhu ve Francii. A co potom jako bude s tebou? Vždyť kdopak si dneska může dovolit platit sluhu? ²⁹⁹

Nejoblíbenější Nilesovou metodou je ovšem naprosto neopodstatněné oprašování věcí v místnostech, kde se právě nacházejí členové domácnosti, od nichž se chce něco dozvědět. Je to totiž nejsnazší forma předstírání práce, u které jde ovšem dost dobře poslouchat cizí rozhovory a na niž se člověk může při dotázání odvolávat jako na potřebnou pracovní činnost. I Niles si však uvědomuje, že nelze vždy špehovat přímo, a proto sleduje dění v domě také za pomoci elektronického dorozumívacího systému zvaného interkom. Abychom však Nilesovi příliš nekřivdili, je třeba uvést, že jeho pán, ač si to sám rozhodně nepřizná, si novinky a klepy poslechne téměř stejně rád: „*Max: Slečno Fine, muži se o klepy nezajímají. – Niles: Absolutně ne! Rozladilo mne, když mi sluha pana [Ternvolta]*³⁰⁰ *řekl o poklesku svého pána. – Max: Nilesi, to už přece všichni vědí, tohle je staré několik měsíců. I to, že jí pronajal nějaké drahé apartmá v Trump Tower. – Niles: A ví se také to, že jsou oba příliš moc na kůži? – Max: Né?!*“³⁰¹

Další Nilesovou neřestí je způsob, jakým využívá svůj volný čas a jakým se chová, není-li jeho pán právě přítomen. V takových chvílích Niles často usedá do křesla v Maxwellově pracovně, s nohama ležérně položenýma na stole popíjí jeho brandy, kouří jeho doutníky a snívá o tom, jaké by to bylo, kdyby se stal slavným broadwayským producentem, jakým je jeho zaměstnavatel. Niles však dokáže volného času tráveného v domě svého pána využít i mnohem kreativěji, jak v 16. díle 2. série dokazuje tancem na píseň Old time Rock and Roll.³⁰² Přestože se Niles snaží tyto své volnočasové aktivity udržet v tajnosti, Maxwell o většině z nich samozřejmě ví, a pokud při nich sluha nepřekročí určitou hranici, tak mu je také trpí.

Jak již bylo řečeno, Niles je Maxwellovým sluhou téměř od dětství, a proto se za dlouhá léta v podstatě celodenní služby naučil, jak si svoji práci alespoň občas trochu ulehčit. Většinou se tak děje prostým přesměrováním vlastních úkolů na jiného člena domácnosti. Niles je rovněž mistrným manipulátorem, neboť k vykonávání svých povinností

²⁹⁹ *Chůva k pohledání*. 1. díl 4. série. The Tart with Heart [epizoda televizního seriálu], 00:11:02. USA, CBS, 1996–1997. Prima LOVE, 24. 09. 2018 15:10.

³⁰⁰ Jelikož z promluvy nebyla psaná podoba příjmení jasná, uvádím jej přepsané foneticky. Stejným způsobem postupuji i v dalších případech vyskytujících se v této kapitole.

³⁰¹ *Chůva k pohledání*. 14. díl 2. série. I've Got a Secret [epizoda televizního seriálu]. USA, CBS, 1994–1995. Prima LOVE, 04. 09. 2018 15:10.

³⁰² *Chůva k pohledání*. 16. díl 2. série. Canasta Masta [epizoda televizního seriálu]. USA, CBS, 1994–1995. Prima LOVE, 05. 09. 2018 15:10.

dokáže bez znatelného nátlaku přimět i svého pána: „*Max: A co si myslíš o těch strašných událostech na Blízkém východě? – Niles: Právě o nich bych si rád něco přečetl. Ve chvíli volna, která mi začala úderem osmé. – Max: No, jo...já jsem totiž... – Niles: Pokud pane nemáte co dělat, co kdybyste vyhodil odpadky? – Max: Dobrý nápad. – Niles: Způsob, jak být politicky uvědomělý.*“³⁰³ Většinou však Niles v případě Maxwella užívá svých manipulátorských a přesvědčovacích dovedností pro dobrou věc, kterou je Maxwellovo a Franino sblížení. Maxwell je totiž po smrti své první ženy dlouhou dobu ponořený do smutku a strach z možné ztráty další ženy spojený s jeho přirozenou nesmělostí mu brání se se slečnou Fine sblížit, i když k ní již od počátku něco cítí.

Niles mu tak většinou radí formou nepřímých příkladů, jež souvisejí s problémem, který Maxwell právě řeší, ale Niles o nich promlouvá pouze nepřímo, aby mohl popsat skutečnost, ale příliš nedával najevo svůj vlastní názor a nějak se pána nedotkl: „*Niles: A navíc máme vždycky jenom jednu šanci, že pane? Jednou jsem miloval... povídám jednou jsem miloval! – Max: Á, promiň mi to, chceš o tom vyprávět? – Niles: Byla to [Ketrin], uklízečka. Nemluvili jsme o tom, ale tolik znamení – pohled, mrknutí, milý úsměv. Ale nikdy jsem nic neudělal. Pak si někoho vzala a nikdy jsem ji neviděl. A nikdo to nevěděl. – Max: Cože? Vždyť o tom věděl celý barák! Sázeli jsme se o to, kdy už si konečně něco začnete. Nedokážu pochopit, že jsi ji někomu pustil. – Niles: Ano, byl jsem v té době naprostý idiot, že pane?*“³⁰⁴ Jsou ovšem i chvíle, ve kterých Niles na chvíli přestane dodržovat etiketu a pravidla, jež je pro sluhu ve vztahu k pánovi třeba dodržovat, a promluví k Maxwellovi jako ke starému příteli. Tak je tomu např. v situaci, kdy Maxwell požádá slečnu Fine o ruku, aby naštvál svoji matku. Následně jej však začne trápit svědomí a celou situaci se rozhodne rozebrat s Nilesem: „*Max: Ach jo, bože můj, Nilesi. Tentokrát jsem tomu dal. Neuvěříš, co jsem udělal. – Niles: Máte snad na mysli snahu pomstít se matce za to, že nepřišla na vašeho Hamleta tím, že jste před ní požádal slečnu Fine o ruku? Či že jste slečnu Fine slyšel, jak zpívá mám ho? – Max: Takže ty jsi měl na dveřích opět přilepené své nestydaté ucho, Nilesi?! – Niles: Ne, pane, jenom jsem hádal! Copak jsem se trefil? – Max: Vůbec nevím, co mě to napadlo. Co si teď mám počít? – Niles: Myslím, že nemáte na vybranou – musíte si vzít chůvu. Svatební*

³⁰³ *Chůva k pohledání*. 11. díl 1. série. A Plot for Nanny [epizoda televizního seriálu]. USA, CBS, 1993–1994. Prima LOVE, 23. 8. 2018 15:10.

³⁰⁴ *Chůva k pohledání*. 21. díl 1. série. Franny's Choice [epizoda televizního seriálu]. USA, CBS, 1993–1994. Prima LOVE, 27. 8. 2018 15:35.

*cesta je v Provence. Jenom zamluvím hotýlek. (zvedá telefon a vytáčí číslo) – Max: Ať má matka řekne cokoliv, já udělám pravý opak. Já nemám radost, dokud se jí nepostavím. – Niles: Zaslouží si to, pane. Ztrestejte ji, vyválejte ji v tom... á bonjour! – Max: Zavěs to, vždyť já to nemohu udělat. – Niles: Vy bláznivý janku! (do telefonu) Pane, au revoir!*³⁰⁵

Niles rozhodně není služebníkem, který by si utrpěná příkoří (ať už domnělá či skutečná) od svého zaměstnavatele a jeho rodiny nechal líbit. Téměř nikdy se však neohradí přímo, ale ke snížení svého vnitřního napětí užívá tiše pronášených drzých poznámek či krátkých sarkastických promluv, jaká je obsažena např. v tomto rozhovoru týkajícím se Franina působení v divadle, které jí chce Maxwell rozmluvit: „*Max: Snažím se vás jenom uchránit před nepříjemnými zážitky na jevišti. – Niles: Vy víte, jaké to je, že?*“³⁰⁶

Ze spojení Nilesova drzého odsekávání a jeho anglického stylu humoru ovšem v sitcomu vzniklo mnoho vtipných momentů: „*Brighton: Nilesi, ten steak je tvrděj! – Niles: Stejně jako život! Nakonec umřeš.*“³⁰⁷

„*Max: Nilesi?! – Maggie: Ajaj, táta asi zjistil, že neteče voda. – Max: Achjo, zatracený trubky jedny, asi prodám dům a vracíme se do Anglie! – Niles: A zvládá to velice dobře. – Max: To dneska asi nebudeme mít čaj?! – Niles: (podá mu pytlík čaje) Tady, když to ocucáte, pane.*“³⁰⁸

„(odpověď na Franin dotaz, jak se v domácnosti dařilo poté, co na noc odešla pryč) *Fran: Takže, povídejte, jaká byla první noc? – Max: Abyste věděla, slečno Fine, včerejšek proběhl bez komplikací. Ano, udělali jsme úkoly, uklidili si v pokoji, zařídili si... – Niles: A potom se pan Scheffield vrátil z klubu. – Max: Nilesi, možná by si měl zavřít okno dřív, než ti uletí vánoční prémie.*“³⁰⁹

„(Niles čistí v Maxwellově pracovně okna a stěrka vydává nepříjemný pisklavý zvuk): *Max: Nilesi, prosím, pokouším se pracovat! – Niles: Pravý opak mé činnosti – zábavy?*“³¹⁰

³⁰⁵ *Chůva k pohledání*. 9. díl 3. série. The Two Mrs. Sheffield [epizoda televizního seriálu]. USA, CBS, 1995–1996. Prima LOVE, 15. 09. 2018 15:05.

³⁰⁶ *Chůva k pohledání*. 7. díl 2. série. A Star Is Unborn [epizoda televizního seriálu]. USA, CBS, 1994–1995. Prima LOVE, 01. 09. 2018 15:10.

³⁰⁷ *Chůva k pohledání*. 11. díl 1. série. The Show Must Go On [epizoda televizního seriálu]. USA, CBS, 1993–1994. Prima LOVE, 23. 08. 2018 15:40.

³⁰⁸ *Chůva k pohledání*. 13. díl 1. série. The Family Plumbing [epizoda televizního seriálu]. USA, CBS, 1993–1994. Prima LOVE, 24. 08. 2018 15:40.

³⁰⁹ *Chůva k pohledání*. 5. díl 3. série. Val's Apartment [epizoda televizního seriálu]. USA, CBS, 1995–1996. Prima LOVE, 13. 09. 2018 15:20.

³¹⁰ *Chůva k pohledání*. 18. díl 1. série. The Gym Teacher [epizoda televizního seriálu]. USA, CBS, 1993–1994. Prima LOVE, 27. 08. 2018 15:05.

Co se týče vztahu k hlavní postavě celého sitcomu, chůvě Fran Fine, nelze Nilesovi téměř nic vytknout. V tomto případě se totiž ukazuje, že je Niles člověkem poctivým, dobrosrdečným a ochotným pomoci, neboť je pro Fran zvláště během prvních týdnů pobytu v domě Maxwella Scheffielda velkou oporou. Pro slečnu Fine je Niles nejlepším přítelem a pomocníkem v jedné osobě. Sama se k němu chová podobně, takže by bylo možné jejich vztah označit za symbiózu. Sympatie Nilesa ke slečně Fine jsou ovšem způsobeny nejen jejím charakterem, ale také půvabným vzhledem a skutečností, že patří do stejné společenské třídy (je chůva, tedy služebná, která se stará o děti). Pro Nilesa je Fran rovněž skvělým partnerem pro různé zákulisní hry, které mu pomohou od Maxwella získat soukromé informace atp. Zajímavé ovšem je, že ačkoli si jsou Fran s Nilesem tolik blízcí, sluha Niles po celou dobu jejich přátelství slečně Fine vyká, zatímco ona jej oslovuje pomocí tykání. Tuto skutečnost si lze vykládat např. jako Nilesův projev úcty vůči ženě.

Na samostatnou kapitolu by vydal popis vztahu Nilesa a slečny C. C. Babcock. S Nilesem jsou totiž jako noc a den, jako černá a bílá, zkrátka tvoří naprosté protiklady, což je ve velké míře zapříčiněno především rozdílným společenským postavením. C. C. Babcock, Maxwellova obchodní partnerka, představuje klasickou anglickou dámu na úrovni, která si je svého vysokého postavení velice dobře vědoma a lidem jako je Niles ráda dává svoji převahu pocítit.

Stejně jako chůva Fine (jen o něco delší dobu) usiluje o Maxwellovu náklonost, nutno však říci že bez větších úspěchů. O tento stav se totiž s nebyvalou vervou stará právě Niles, který nepovažuje slečnu Babcock za ideální ženu po Maxwellově boku. Slovní půtky plné urážek (většinou umně zaobalených) a jízlivých poznámek vedou C. C. a Niles v podstatě bez přestání, neboť se to pro oba dva stalo jakýmsi druhem zábavy či sportu. Zde je několik příkladů jejich ostrých rozhovorů a jízlivých komentářů:

*„(Maxwell neví, proč se na něj Fran zlobí, a proto se ptá C. C. na radu):
Max: C. C., možná bys mi mohla něco pomoci objasnit, jsi totiž žena. – Niles:
Pořád čekám na výsledek testů DNA.“³¹¹*

„(C. C. přemlouvá Maxwella, aby do připravovaného sitcomu najali jednoho konkrétního dětského herce): C. C.: Takže Maxwelli, jestli vezmeme Jacka, tak je to zaručený úspěch. Na to klidně vsadím i svoji pověst. – Niles: Á pardon, nejnižší vklad je pět dolarů.“³¹²

³¹¹ *Chůva k pohledání*. 5. díl 2. série. Curse of the Grandmas [epizoda televizního seriálu]. USA, CBS, 1994–1995. Prima LOVE, 31. 08. 2018 15:10.

³¹² *Chůva k pohledání*. 11. díl 2. série. When You Pish Upon a Star [epizoda televizního seriálu]. USA, CBS, 1994–1995. Prima LOVE, 03. 09. 2018 15:10.

„C. C.: *Maxi, co říkáš tomu, že bych si na pátku odskočila na jedno slibné rande? – Niles: Já bych řekl – na shledanou v půl šesté! – C.C.: Na člověka, který na své poslední schůzce s dámou pozoroval, jak po obloze letí sputnik, máš dost řeči!*“³¹³

Ač by to na začátku vysílání sitcomu *Chůva k pohledání* pravděpodobně žádný z diváků netipoval, Niles a C. C. v sobě přes veškeré urážky a navenek viditelný odpor postupem času naleznou zalíbení. Možným důvodem je právě to, že si přes odlišnost společenského původu byli podobní svými povahami, stylem jednání a mluvou.

Vraťme se však nyní zpět ke vztahu Maxwella a Nilese, tedy k analýze vztahu mezi pánem a sluhou. Přes všechny výše popsané Nilesovy nešvary považuje Maxwell svého sluhu za loajálního a velice schopného. Niles takovým sluhou ovšem skutečně je, neboť je pro svého pána ochoten udělat cokoli a díky formálnímu odění a serióznímu vystupování v přítomnosti slavných osobností, jež do Maxwellova domu přicházejí téměř denně, navíc pomáhá udržovat pánův vysoký post ve společnosti.

Jelikož má Niles již svá léta a slouží v podstatě celý den, je pochopitelné, že je někdy nevrlý, vyjadřuje se jízlivě, či si chce svou práci nějak ulehčit. Rozhodně netvrdím, že by se podobným způsobem měl chovat ideální sluha, ale nezapomínejme, že nic ideálního ve skutečnosti neexistuje (každý skutečný i smyšlený sluha má své chyby) a Niles je také „jenom“ člověk. Pokud jeho pro sluhu nevhodné chování nepřekročí mez, kterou si Maxwell nastavil, je Nilesovi ochoten jeho drobné přestupky vůči obvyklému řádu věcí tolerovat. Je tomu tak především z již zmiňovaného důvodu Nilesovy téměř celoživotní služby v Maxwellově rodině. Protože spolu Niles a Maxwell prakticky vyrůstali, i když je zároveň oddělovalo odlišné společenské postavení, a prožili spolu mnoho dobrých i zlých okamžiků, staví se Maxwell k Nilesovi spíše jako dobrý přítel než jako vysoce postavený pán. Z tohoto důvodu si také Maxwell nechává od svého sluhy radit v otázkách vztahů, chodu domácnosti, podnikání a vlastně všech oblastí své činnosti. Maxwell je na Nilesových službách prakticky závislý (bere jej s sebou i na dovolenou), jak dokazuje v rozhovoru se slečnou Fine, když společně přijdou navštívit Nilese v nemocnici, kam byl převezen po náhlém infarktu: „*Max: Abyste věděla slečno, je velice zvláštní vidět ho takhle ležet. Už od doby, co jsem byl malý kluk, se mě vždycky snažil chránit. Pomohl mi s Etonem, nebyl jsem dobrý*

³¹³ *Chůva k pohledání*. 22. díl 3. série. The Hockey Show [epizoda televizního seriálu]. USA, CBS, 1995–1996. Prima LOVE, 21. 09. 2018 15:40.

student. *Sháněl mi i holky.* “³¹⁴ Že si však Nilesových služeb váží a dokáže je ocenit, můžeme vidět např. v tomto rozhovoru se slečnou Fine: „*Fran: No, jedna dáma se vám snaží přetáhnout vašeho nejhodnotnějšího zaměstnance. – Max: Nilese? – Fran: To jste řek vy, ale jo Nilese, jak jste to uhádl? – Max: To protože není jediný den, aby se někdo telefonicky neptal právě na Nilese. Pracovník s jeho schopnostmi a vzděláním je velice žádaný.*“³¹⁵

O výjimečnosti a nekonvenčnosti vztahu tohoto pána a sluhy svědčí i příhoda s návštěvou inspekce z Asociace sluhů v Maxwellově domě. Niles by se velmi rád stal členem této asociace, jelikož jimi byli i jeho příbuzní, a proto se na předem nehlášenou inspekci snaží co nejlépe připravit. Sluhové z asociace bohužel přijdou provést kontrolu právě v den, kdy slečnu Fine navštíví její nafoukaní příbuzní, před kterými se Fran vydává za paní domu a za manželku pana Scheffielda, aby ji nesoudili za to, že je „jen“ chůva. Jelikož je Maxwell zrovna v tu chvíli s dětmi pryč, donutí Nilese aby se za něj vydával. Když se Maxwell s dětmi vrátí domů, je pod Franiným a Nilesovým nátlakem nucen převzít roli domácího sluhy, aby měl pravý Niles alespoň nějakou šanci stát se členem asociace.

Pravda však vždy vyjde na povrch, a tak tomu je i v případě této bizarní příhody. Nilesovu šanci na přijetí do asociace však zachrání Fran, která inspektory přesvědčí těmito slovy: „*Ráda bych věděla, kdy jste naposledy viděli to, že se šéf takhle obětoval pro svého sluhu a dělal ze sebe celou dobu naprostýho šaška. (k Maxwellovi) Teda ne, že by vám ta role nešla...*“³¹⁶ Tento čin dle mého názoru skutečně dokazuje, že i pán a sluha mohou být dobří přátelé, kteří jsou ochotni si navzájem nezištně pomoci. Přesto lze ve vztahu Maxwella a Nilese pozorovat jisté hranice, které je budou vždy držet v jejich pozici pána či sluhy. Konkrétním příkladem může být forma oslovení, tedy vykání, či tykání. Zatímco Niles po celou dobu Maxwellovi vyká a dodržuje tak (alespoň v některé oblasti) zavedená společenská pravidla, Maxwell občas v řeči určené Nilesovi použije tykání. Děje se tak především v situacích, kdy jej žádá o osobní radu či o pomoc v krizové situaci (takové nastávají např. při Maxwellově sblížování se slečnou Fine velice často). Právě takové momenty však dokazují,

³¹⁴ *Chůva k pohledání.* 26. díl 4. série. *Fran's Gotta Have It* [epizoda televizního seriálu]. USA, CBS, 1996–1997. Prima LOVE, 06. 10. 2018 15:40

³¹⁵ *Chůva k pohledání.* 5. díl 2. série. *Curse of the Grandmas* [epizoda televizního seriálu]. USA, CBS, 1994–1995. Prima LOVE, 31. 08. 2018 15:10.

³¹⁶ *Chůva k pohledání.* 6. díl 1. série. *The Butler, the Husband, the Wife and Her Mother* [epizoda televizního seriálu]. USA, CBS, 1993–1994. Prima LOVE, 20. 8. 2018 15:40.

že je sluha Niles pro svého pána spíše dobrým přítelem, neboť Maxwell chce znát jeho osobní názor a svěřuje se mu s problémy značně intimními.

Důležitost postavy sluhy Nilesa v seriálu *Chůva k pohledání* nelze podceňovat především z toho důvodu, že se značnou měrou podílí na utváření komického ladění celého sitcomu. Na základě nejen osobní zkušenosti (ale např. i ohlasů na jeho osobu při uspořádaném literárním podvečeru) mohu říci, že se diváci vždy těší na další slovní přestřelku mezi ním a slečnou Babcock, na jeho rady Maxwellovi či na sledování Nilesovy snahy nepozorovaně získat tajné informace. Diváky rovněž dokáže zaujmout svou nekonvenční povahou a originálním způsobem chování, jak již bylo popsáno výše.

V rámci příběhu je sice Niles v podřízeném postavení sluhy, ale často má nad ostatními obyvateli domu převahu. Sluhu Nilesa by dokonce bylo možné označit za skrytého pána domu, neboť nejen přesně ví, jak co v domě funguje, a může tedy vše ovládat dle vlastní volby, ale také si dokáže udržet přehled o činnostech jednotlivých členů Maxwellovy rodiny a získané informace v pravou chvíli využít pro vlastní prospěch. Skutečným pánem je poté při své rekonvalescenci po utrpěném infarktu, neboť v tu chvíli on např. poklidně sedí u stolu a jiní jej obsluhují.

Přestože se Niles jako sluha dopouští mnoha prohřešků proti obvyklému řádu věcí, Maxwell jej považuje za nejlepšího sluhu, jakého by si mohl přát. Na tomto místě je třeba říci, že Maxwell Scheffield rozhodně není hloupým pánem, ale za dobu společného soužití s Nilesem si tak zvykl na jeho precizní servis, že je mu ochoten hodně z jeho drobných provinění tolerovat. Je tomu tak rovněž díky jejich vzájemnému přátelství. Některé z Nilesových neřestí ovšem mohou Maxwellovi naopak přinášet užitek a ještě více vztah pána a sluhy stmelit. Tak tomu je např. ve chvíli, kdy je Niles propuštěn a na jeho místo nastupuje sluha Trevor, kterého přivedla slečna Babcock.³¹⁷ Tento sluha se však předpisů a zvyklostí drží až příliš, a proto se vůbec nezajímá o činnosti dalších obyvatel domu.

³¹⁷ *Chůva k pohledání*. 5. díl 5. série. The X-Niles [epizoda televizního seriálu]. USA, CBS, 1997–1998. Prima LOVE, 09. 10. 2018 15:15.

Niles při slídění (úklidu) v pokoji slečny Fine najde její žádost o vydání nové kreditní karty a kvůli částce, kterou uvedla do kolonky plat, dá výpověď. Netuší ovšem, že Fran si vysokou částku vymyslela, aby byla její žádost vyřízena kladně.

Maxwellovi však vyhovuje právě Nilesův detailní přehled, a tak Trevora propouští a Nilesse přijímá zpět.

11 Srovnání sluhů

Před komparací šestice zkoumaných sluhů bych se na začátku této kapitoly ráda vrátila k vybraným teoriím zabývajícím se literárními postavami.³¹⁸ Všechny zde zkoumané postavy, tedy Dobby, Popelka, Švejk, Saturnin, Truffaldino i Niles, by dle mého názoru měly být studovány pomocí mimetického systému, který na literární postavu nahlíží jako na existenci podobající se reálně žijícím lidem. Nemyslím tím však, aby byly zkoumány jako literární postavy, jež jsou přímou kopií skutečných lidí, ale jako subjekty s vybranými charakteristikami takovýchto osob. Právě možnost ztotožnění čtenáře s literární postavou, kterou tyto reálné vlastnosti u smyšlených postav zajišťují, je dle mého názoru odrazem skutečnosti, že autor postavu vytvořil tzv. života schopnou, a navíc jí zajistil určitou šanci na to, aby se mohla stát kultovní. K takovému působení smyšlené postavy dle výše uvedených slov Bohumila Fořta a Syda Fielda napomáhají také její vzhled³¹⁹, promluvy³²⁰ a perspektiva³²¹, pomocí níž postava nahlíží na svět kolem sebe.

Někteří ze zkoumaných sluhů svým extravagantním vzhledem dokáží zaujmout na první pohled (např. Dobby), a proto od nich čtenáři očekávají něco výjimečného již od prvního setkání. Ti ze sluhů, kteří jsou oproti tomu oblečení seriózně (např. Saturnin) či nevýrazně (Popelka), naopak zájem čtenářů získají až prostřednictvím svého nevšedního a neočekávaného jednání. Jak silně může postavu utvářet a ovlivňovat její způsob mluvy, je patrné např. v případě sluhy Truffaldina, kterého by si bez rozsáhlých monologů o křivdě (hladu) způsobené nedbalostí jeho pánů a bez kuriózních výmluv, pomocí nichž se snaží uniknout hrozícímu trestu, již snad ani nešlo představit.

Nejen u Truffaldina se na získané oblibě u čtenářů podílí také styl humoru, který jednotliví sluhové ve své mluvě i jednání užívají. Forma perspektivy, kterou postavy na vlastní život a okolní svět nahlížejí, a tedy i způsob jakým jednají, částečně souvisí s jejich důležitostí v rámci díla, z něhož pocházejí. Všem šesti zkoumaným sluhům totiž jejich tvůrci věnovali dostatečnou pozornost a péči při prvotní tvorbě, a proto se tyto postavy mohly v konečném příběhu výrazněji projevit, a ve vnímání čtenářů tak usilovat o sympatie, oblibu

³¹⁸ Těmto teoriím byla věnována pozornost v podkapitole 3.5.

³¹⁹ FOŘT, Bohumil. *Literární postava: Vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2008. ISBN 978-80-85778-61-8, s. 66–67.

³²⁰ Tamtéž, 68–70.

³²¹ FIELD, Syd. *Jak napsat dobrý scénář: Základy scenáristiky*. Praha: Rybka Publishers, 2007. ISBN 80-87067-65-7, s. 45–46.

a úctu, jež tvoří pomyslný základ pro vznik kultu. Právě jejich odlišnost jim zaručuje úspěch, neboť ostatní průměrné postavy sluhů autoři povětšinou nijak blíže nespécifikovali, ani neobdařili pro služebníky atypickými vlastnostmi, jež by čtenáře mohly zaujmout či nadchnout. Všem šesti zkoumaným sluhům ke kultovnosti rovněž napomohla audiovizuální zpracování literární děl, ze kterých pocházejí. Výjimku tvoří pouze sluha Niles, u něhož jako u jediné ryze audiovizuální postavy závisel možný úspěch právě na této formě ztvárnění.

Tuto šestici sluhů jsem pro analýzu ve své práci vybrala nejen proto, že jsou kultovními na mezinárodní úrovni, ale také z toho důvodu, že vidím nejen je samotné, ale i díla, z nichž pocházejí, jako důležitou součást tuzemského kulturního prostoru. Domácí skřítek Dobby, který je součástí kouzelného světa stvořeného britskou autorkou J. K. Rowlingovou, naším mateřským jazykem promluvil díky preciznímu překladu bratrů Vladimíra a Pavla Medkových. Nejenže se tato dvojice překladatelů snažila českým čtenářům příběhy ze světa kouzel přiblížit co nejvěrněji, podařilo se jí navíc obohatit českou slovní zásobu o nové výrazy jako mozkomor či viteál³²², jež znamenají mnohé pro ty české čtenáře, kteří se díky příběhům z magického světa dostali blíže ke čtení jako procesu, ale i k literatuře jako takové.

Spojitosť s českým jazykem, kterého je tentokrát užito pro potřeby dabingu, má také sluha ze sitcomu *Chůva k pohledání*. Nilesovy promluvy totiž byly českým divákům zprostředkovávány pomocí hlasu vynikajícího dabéra Vladimíra Čecha, který má na zajištění popularity tohoto amerického sitcomu na českých obrazovkách skutečně významný podíl. Prostřednictvím dokonalého propojení s touto sitcomovou postavou totiž dokázal, že má český dabing tuzemským divákům stále co nabídnout, a rozhodně není původně cizojazyčným dílům přeneseným do českého prostředí pouze na překážku (jak se někteří diváci domnívají).

Postavou, již nejen u nás proslavilo především následné audiovizuální zpracování, je služebná/princezna Popelka. Vorlíčkův film *Tři oříšky pro Popelku*, jež prezentuje Popelku jako nebojácnou a emancipovanou dívku, si oblíbili nejen čeští diváci a příběh, který na našem území původně svými dvěma texty představila spisovatelka Božena Němcová, se tak stal nedílnou součástí vánočních svátků v mnoha zemích. Tím, kdo českou literaturu (a následně i film) obohatil zcela novou postavou, byl Jaroslav Hašek. Jeho dobrý voják Švejk se totiž stal zcela jedinečným typem komické postavy, která se mezi českými

³²² ŠVEJDOVÁ, Tereza a Anna, KUDRNOVÁ. Pavel Medek: Chybám se vyhnout nedá [online]. *Ábíčko.cz* [cit. 31. 05. 2019]. Dostupné z: <https://www.abicko.cz/clanek/casopis-abc/7908/pavel-medek-chybam-se-vyhnut-neda.html>

čtenáři stala postupem času natolik populární, že ji přijali za součást sebe samých. Saturnin možná ještě nedošel tak daleko, ale jeho vítězství v již zmiňované celonárodní anketě *Kniha mého srdce* dokazuje, že si jeho svérázný smysl pro humor skrytý pod seriózním vzhledem a korektním vystupováním Češi skutečně zamilovali. O podobném úspěchu v českém prostředí může hovořit i původem italský sluha Truffaldino. Jeho charakter a příběh je však na tuzemské divadelní scéně proslaven především díky jménu herce Miroslava Donutila. Ten totiž svým jedinečným, avšak k literárnímu předobrazu pokorným způsobem ztvárnění tohoto troufalého sluhu dokázal, že i v jedenadvacátém století existují herci, již jsou schopni hru *Sluha dvou pánů* a jejího hlavní hrdinu Truffaldina proslavit tak, jak se to dařilo hereckým kapacitám za dob Goldonihova života.

Za účelem utvoření celistvějšího dojmu o jednotlivých postavách při následné komparaci bych na tomto místě ráda stručně připomněla jejich postoj k vlastním pánům a služebnému povolání obecně. V případě domácího skřítky Dobbyho hraje při utváření tohoto postoje důležitou roli právě jeho nelidský původ a historický vývoj jeho druhu. Domácí skřítkové jsou součástí kouzelnického společenství již od počátků a od těchto časů se také formuje jejich otrocké postavení ve společnosti. Přestože je skřítek Dobby v rámci zkoumané šestice sluhů jediným skutečným otrokem, plní zadané rozkazy s pečlivostí domácím skřítkům vlastní. Za staletí otrocké služby kouzelníkům se totiž pro skřítky stala tato práce součástí jejich osobnosti. Nejšťastnějším je proto domácí skřítek ve chvíli, když splní všechna přání svého pána. Takovým služebníkem je i Dobby, avšak jeho pánové – rodina Malfoyových –, si jeho služeb vůbec neváží, častují jej hrubými urážkami a bezdůvodně jej bijí. Přestože se poměry v kouzelnické společnosti změnily, Malfoyovi považují svého domácího skřítky za bezduchou součást svého majetku, ke které se mohou chovat těmi nejhoršími způsoby a vybíjet si na ní hněv. Není proto divu, že je u nich Dobby nešťastný a usiluje o získání svobody, která je však pro většinu domácích skřítků urážkou. Dobbyho snahy ovšem nesměřují k dosažení úplné nezávislosti ve smyslu nevykonávání služebného povolání, neboť se přílišné volnosti vlastně bojí, ale k osvobození z područí zlých pánů. Těm kouzelníkům, kteří mají dobré srdce a skutečně si jeho pomoc zaslouží, bude Dobby tím nejochotnějším a nejspolehlivějším služebníkem.

Popelka je služkou spolehlivou a pracovitou. Netrápí ji, že je celý den umouněná od popela a je nucena vykonávat veškeré domácí práce, když se její sestry (ve filmové adaptaci sestra) od rána do večera jen krásí a myslí na královské plesy. Popelku zarmucuje spíše postoj

sester a matky (v příbězích B. Němcové jsou vlastními příbuznými, ve filmovém zpracování V. Vorlíčka je tomu naopak), které ji přehlížejí, nechtějí jí dopřát ani trochu štěstí (protože by tak ohrozily to vlastní) a neustále Popelku častují jízlivými urážkami. Přestože rodina vidí dívku jen jako podřadnou služku, na které si mohou vylít svůj hněv a trestat ji i za dobře odvedenou práci, Popelka se za utrpená příkoří nikdy nemstí, protože má dobré srdce a na rozdíl od sester a matky jí záleží na blahu ostatních členů rodiny, i když se k ní nechovají laskavě či vstřícně. Když je Popelka za svůj těžký život odměněna láskou krásného a bohatého prince, chce se o své štěstí podělit i se svými sestrami. Ty se však k Popelce chovají stejně zle jako předtím a pouze tak dokazují, že jsou nejen špatnými paními pro služku, ale i lidmi.

Pro Josefa Švejka, sluhu vojenského, je jeho práce skutečnou radostí, neboť snaha pomáhat a plnit přání cizích lidí je jeho povaze vlastní. Švejk je také díky optimistickému vnímání světa spokojen v podstatě u jakéhokoli pána, neboť je v každé situaci nad věcí, a i v pánově kázání plném nadávek a hrozeb si dokáže najít něco kladného. Švejkovi pánové však s jeho službou již tak spokojeni nejsou, neboť jim svým přehnaně detailním způsobem plnění rozkazů způsobuje spíše problémy. Vojenští důstojníci navíc nemohou vystát Švejkovy neustálé řeči a jeho prostý a dobrácký výraz v obličeji.

Saturnin je sluhou distingovaným a loajálním, který má své služebné povolání vlastně rád, neboť si jej dokáže náležitě zpříjemnit. Svoji touhu po nevšedním a dobrodružném životě totiž promítá do života svého pána a jeho přátel, kteří to ovšem většinou nechtějí a neočekávají, a Saturnin se poté vzniklými absurdními a komickými situacemi tiše baví. Saturnin je prototypem důmyslného a kreativního člověka, který se vyzná nejen v pravidlech společenské etikety. Potřebuje však k sobě najít takového pána, který je tzv. podobného ražení, či má alespoň dostatečně pevné nervy na to, aby Saturninovy hry a žerty přestál bez újmy na duševním zdraví. To se nakonec Jiřímu Oulickému povedlo, a proto si vytvořil se sluhou Saturninem vztah ve své podstatě přátelský.

Goldoniho sluha Truffaldino si sice na své služebné povolání spíše stěžuje, ale jelikož jak sám přiznává, je to to jediné, co vlastně umí, snaží se v tomto pracovním odvětví sehnat pro svoji osobu vhodné uplatnění. Truffaldino je však sluhou poněkud náročným, neboť se chce za co nejkratší dobu a prostřednictvím co nejmenšího vynaloženého úsilí dopracovat k „zasloužené“ odměně v podobě dobrého jídla. Proto se také snaží při plnění zadaných úkolů zapojovat více sílu své výřečnosti a fantazie než vlastními rukou. Protože však nepomýšlí na to, jaké důsledky mohou jeho výmysly a lži mít, často způsobuje svému pánovi – později pánům

– spíše problémy. Truffaldinovi pánové, Beatrice a Florindo, však svému sluhovi umí dokázat, že ne všechny na první pohled geniální plány (jako služba dvěma pánům) se dají v realitě jednoduše uskutečnit.

Ačkoli to na sobě dává znát jen výjimečně, je Niles tím z šestice zkoumaných sluhů, který se v podstatě nikdy nesmířil se skutečností, že je nucen vykonávat podřízené a ve společnosti nepříliš oceňované povolání. Tento jeho postoj zapříčinilo především dětství strávené s budoucím zaměstnavatelem (Maxwellem Scheffieldem), který na rozdíl od Nilese dokázal zrealizovat své sny a stal se úspěšným a bohatým mužem. Zde je však nutno podotknout, že pro to měl také mnohem příznivější podmínky, neboť pocházel z bohaté a vysoce společensky postavené rodiny, zatímco Nilesův otec byl obyčejným sluhou. Přestože si Niles tuto bolest nesl celým svým životem, postupně ji dokázal potlačit na minimum a stal se sluhou, kterého Maxwellovi mnozí závidí. Za léta společného soužití se však také stal Maxwellovým dobrým přítelem, který mu může radit i v těch nejosobnějších záležitostech. Díky tomuto přátelství si Niles také více než jiní sluhové dovoluje vyjadřovat svůj osobní názor a celodenní službu si v určitých směrech ulehčovat, neboť za to obvykle není nijak závažně potrestán. Niles svého privátního postavení dále často využívá k více či méně skryté manipulaci se svým pánem. Za dlouhá léta společného soužití však Maxwell již triky svého sluhy prohlédl a dokáže se vůči nim účinně bránit, či dokonce Nilese „vyškolit“ jeho vlastními metodami, a proto lze označit síly obou účastníků tohoto vztahu za relativně vyvážené.

Na závěr této kapitoly bude pozornost zaměřena na komparaci jednotlivých sluhů a určení jejich shodných, či rozdílných vlastností. Společným znakem pro sluhu Dobbyho, Nilese, služebnou Popelku a částečně také vojenského sluhu Švejka je skutečnost, že si službu druhým nevybrali dobrovolně. Domácímu skřítkovi Dobbymu bylo jeho otrocké postavení určeno prostřednictvím několika předchozích generací skřítků, kteří byli nuceni sloužit kouzelníkům. Popelku ke službě donutili ostatní členové její rodiny a Švejkovi post sluhu přidělili vojenští důstojníci. Niles pracoval jako sluha v podstatě od dětství, jelikož tuto pozici měl v dospělosti přebrat po svém otci. I když se to tak na první pohled nemusí zdát, je i Niles v určitém smyslu otrokem. Jelikož bydlí v domě rodiny, u které slouží, musí být po celodenní službě i o půlnoci připraven vstát a např. donést některému z dětí (či Maxwellovi) pomerančový džus, pokud o něj dotyčný v danou chvíli požádá.

Jak se se svým postavením tyto sluhové vypořádávají bylo uvedeno výše, objektivně však lze říci, že nejhorší podmínky pro službu i život mají právě služebná Popelka

a skřítek Dobby. Přestože jsou stejně jako Niles sluhy v rodině, jsou svými pány nuceni chodit ve starém a špinavém oblečení, a kromě nadávek a výhrůžek, kterými jsou častováni i za dobře vykonanou práci, od svého okolí neslyší milého slova. Dobbyho i Popelku však díky jejich dobrosrdečnosti, pracovitosti a pomoci poskytnuté přítelem (Harry Potter) či kouzelnými oříšky čeká tzv. šťastný konec. Pro Dobbyho to znamená osvobození od služby u Malfoyových a Popelce je odměnou za prožité útrapy svatba s krásným a bohatým princem.

Do kategorie sluhů, kteří mají tzv. dvojí tvář, by bylo možné zařadit Saturnina, Nilese, Truffaldina a Švejka. U dvou posledně jmenovaných sluhů však jejich dvojí způsob jednání částečně zapříčiňuje vrozená prostota, kvůli níž nejsou jejich pánové schopni vždy jistě rozeznat, zda si z nich sluhové právě dělají legraci, či jsou skutečně tak hloupi. Sluha Truffaldino, který se ovšem nechce pro získání slíbeného platu a zaopatření příliš fyzicky nadřít, dokáže vymyslet poměrně rafinované plány. Protože však příliš nepřemýšlí o následcích svých činů a lží, přivádí své pány obvykle spíše do neštěstí. Vojenský sluha Švejk, který vždy všechno myslí dobře a chce především pomoci ostatním, však kvůli svému upřímnému a dobrosrdečnému jednání, které se v očích vojenských důstojníků mění ve výsměch, dosahuje podobných výsledků jako Truffaldino. Saturnin a Niles, kteří jsou díky oblekům, jež nosí, nejelegantnějšími sluhy ze studované šestice, většinou působí zcela seriózně.

Tato skutečnost však nejen jejich pánům ztěžuje odhalení zákulisních her a manipulací, kterými se tito dva sluhové baví. Přestože při těchto činnostech shodně užívají suchého anglického humoru s prvky sarkasmu, za Saturnina mluví spíše činy, zatímco Niles je pravým pánem slova. Proto je pro něj také tak důležité mít přehled o osobních aktivitách ostatních a jejich tajnostech, aby mohl získané informace využít ve svůj prospěch. Oproti Saturninovi je však Niles ve svých promluvách mnohem jízlivějším a sarkastičtějším, neboť si je vědom ochrany, kterou mu poskytuje dlouholeté přátelství s jeho zaměstnavatelem. Z tohoto důvodu se také odvažuje dráždit svého pána polohlasnými komentáři, jako tomu bylo např. v následujícím rozhovoru: „*Fran: No pane Scheffielde, vy jste génius! – Max: Co jsem řekl? – Niles: Nic hlubokomyslného, pane. – Max: Vždyť ty neslyšíš! – Niles: Pak to byl zázrak.*“³²³

Nejen u Nilese a Saturnina však můžeme pozorovat zvýšenou aktivitu sluhy ve vztahu k pánovi. Sluha Truffaldino totiž své dva pány také často postrkuje směrem,

³²³ *Chůva k pohledání*. 1. díl 4. série. The Tart with Heart [epizoda televizního seriálu], 00:16:43. USA, CBS, 1996–1997. Prima LOVE, 24. 09. 2018 15:10.

který se ukazuje výhodným především pro něj samotného. Truffaldinovi ovšem s ovlivňováním jeho pánů často pomáhá spíše šťastná náhoda, než že by své kroky pečlivě plánoval, jako to dělá např. Saturnin. Situace, které si však Truffaldino důkladně promýšlí, se týkají především dostatečného zabezpečení jeho vlastního pohodlí. Proto se také rozhodne sloužit dvěma pánům, aby jeho odměna byla dvojnásobná. O přilepšení k základnímu platu má vždy zájem i sluha Niles, který by byl ochoten snášet téměř cokoli, pokud by mu to zajistilo zajímavý finanční příspěvek. To dokazuje také následující záznam Nilesova rozhovoru se seriálovou dětskou hvězdou, která navštívila dům jeho pána: „*Niles: Smím vám vzít tašky, pane? – Jack: Mokrát děkuju, dobrý muži. Tady máš stovku. Jak ti mám říkat? – Niles: Jen zapískejte!*“³²⁴

Ačkoli je Saturninovým pánem pouze Jiří Oulický, pouští se i tento sluha s nadšením do služby u více pánů najednou. Rozumějme tím však takové pány, jakým je např. Jiřího dědeček, který si Saturnina vyžádá coby pomocníka pro práci v *Kanceláři pro uvádění románových příběhů na pravou míru*. Takovéto úkoly, jež mu zadají lidé s podobným smýšlením, jsou pro Saturnina spíše zábavou než povinností, a odměnou mu je již samotná možnost tento úkol vykonávat. Svoji službu si však dovedou zpříjemnit i Truffaldino a Niles, kteří ovšem dávají přednost ryze fyzickým požitkům v podobě dobrého jídla, brandy či nerušených chvil odpočinku.

³²⁴ *Chůva k pohledání*. 11. díl 2. série. When You Pish Upon a Star [epizoda televizního seriálu], 00:06:56. USA, CBS, 1994–1995. Prima LOVE, 03. 09. 2018 15:10.

12 Závěr

Cílem bakalářské práce bylo především představit, ale také porovnat skupinu postav sluhů z vybraných kultovních děl. Dílčím cílem, kterého mělo být těmito činnostmi dále dosaženo, bylo poukázání na vlastnosti a znaky, které činí tyto postavy a díla kultovními.

Pro výzkum těchto postav jsem využila především primárních zdrojů v podobě původních literárních děl, ze kterých vybrané charaktery pocházejí, a také jednoho televizního seriálu, jenž představoval výhradní zdroj informací k postavě sluhy Nilese. Za účelem komplexnějšího náhledu na téma práce jsem se v její teoretické části věnovala také definici pojmu kult (z hlediska náboženského, politického a uměleckého), dále definici výrazů otrok a sluha, stručnému představení několika vybraných teorií o výzkumu literární postavy či zformování obecných kategorií, do nichž mohou být sluhové/otroci a jejich pánové objevující se v uměleckých dílech řazeni. Pro tuto část práce, zvláště pro kapitoly o otrocích a sluzích, však bylo poměrně nesnadné dohledat adekvátní odborné zdroje, neboť je takovýchto publikací na knižním trhu a v sítích knihoven poměrně málo. Jinak však výzkum proběhl bez zásadnějších problémů. Za zajímavou zkušenost považuji také zkoumání audiovizuálních adaptací děl, jež mi pomohly objevit nové, či potvrdit již získané poznatky o studovaných postavách.

V analýzách jednotlivých postav sluhů jsem se pomocí kombinace výše uvedených metod snažila uvést zejména charakteristické vlastnosti, které nejen souvisejí s jejich vlastní osobností, ale především se určitým stylem podílejí na způsobu vykonávání jejich služebného povolání a formy vztahu k zaměstnavateli, u něhož tato služba probíhá.

Právě prostřednictvím analýzy vztahu sluhy (služebné) a pána (paní) jsem se nejvyšší měrou snažila konkrétní postavu představit a ukázat to, co ji dělá jedinečnou a proč si ji oblíbilo tolik lidí, že ji dnes můžeme nazývat kultovní. Tyto znaky zde již nebudu znovu uvádět, ale souhrnně bych je označila jako vlastnosti, jež postavu stvořenou na papíře dokáží oživit, a to v té formě, že má čtenář pocit, že někoho takového zná, či by velice rád poznal. Proto se také s jejími osudy může ztotožnit, postavu si oblíbit a podporovat tak vznik jejího kultu. Přestože mají postavy Dobbyho, Popelky, Švejka, Saturnina, Truffaldina a Nilese některé z těchto charakteristik společné, každá z nich navíc disponuje něčím, co ji vůči ostatním činí odlišnou a originální. Veškeré důvody, pro které jsem si vybrané postavy oblíbila já, uvádím v praktické části práce. Nepopírám však, že mnou zkoumané postavy sluhů mohou čtenáři a diváci obdivovat i z jiných důvodů, které mi při psaní této práce nepřišly na mysl.

Domnívám se však, že se mi vytyčené cíle této bakalářské práce splnit podařilo, což usuzuji také z kladných ohlasů účastníků literárního podvečera, který jsem uskutečnila jakožto praktický projekt doplňující tuto práci. Vybrané sluhy jsem ve svém projevu představila stejným způsobem jako v praktické části bakalářské práce, a kromě pozitivní přímé vazby jsem následně dostala i nabídky na zopakování tohoto projektu.

13 Praktický projekt

Přípravu projektu jsem započala při výuce předmětu *Projektový seminář k bakalářské práci*, kde jsme byli k uskutečnění tohoto praktického doplňku našich závěrečných prací vedeni. Nejprve jsem si proto dle instrukcí vedoucího předmětu zmapovala výskyt podobných projektů v mém nejbližším okolí. Zaměřila jsem se především na Městskou knihovnu Jaroslava Havlíčka v Jilemnici, SD Jilm a Městskou knihovnu v Nové Pace, jelikož představují kulturní instituce vyskytující se v nejbližším okolí mého místa bydliště.

Vzhledem k tématu mé bakalářské práce jsem již od počátku příprav praktického projektu uvažovala o formě literárního podvečeru pro předem vybrané publikum. Bohužel jsem však příliš podobných projektů ve výše zmíněných institucích nenašla. Mezi tematicky a formálně nejpodobnější projekty patřilo např. autorské čtení, které pořádala Městská knihovna v Nové Pace či literární besedy se studenty v Městské knihovně Jaroslava Havlíčka. Pro uskutečnění svého projektu jsem si nakonec vybrala právě Městskou knihovnu Jaroslava Havlíčka v Jilemnici, která pravidelně uskutečňuje tzv. poetické podvečery. V rámci nich může publikum zhlédnout představení divadelního spolku Montalban či si např. poslechnout recitaci ze známých sbírek poezie.

Pojmenování tohoto cyklu podvečerů – *Večery pod petrolejovou lampou* – mne inspirovalo k vytvoření názvu pro můj praktický projekt. Akce *Kultovní sluhové zazáří ve světle petrolejových lamp*, jak byl mnou pořádaný literární podvečer představován potenciálním posluchačům, měla za úkol představit publiku šestici vybraných populárních sluhů podobným způsobem, jakým byli analyzováni v praktické části této bakalářské práce.

Přípravné práce jsem zahájila četbou pro představování sluhů potřebné literatury (např. román *Saturnin a Saturnin se vrací*) a rovněž jsem se soustředila na zhlédnutí audiovizuálních adaptací těchto literárních děl (např. v případě sluzky–princezny Popelky na české filmové zpracování *Tři oříšky pro Popelku*). Po nastudování potřebných materiálů jsem si následně předpřipravila poznámky k ústnímu projevu a vybrala krátké doplňující ukázky z literární i audiovizuální podoby zkoumaných děl.

Již od počátku plánování tohoto literárního podvečera jsem se snažila připravit program pro posluchače co nejvíce interaktivní. Proto jsem z informací obsažených v mém výkladu vytvořila soutěžní kvíz o tematické ceny.³²⁵

³²⁵ Vzorový kvíz a fotografie z předávání cen je možné vidět v přílohách k této práci (přílohy B, C, D a E).

Pro posluchače umístěného na třetím místě byly připraveny reflexní prvky od sluhy Truffaldina, které měly výherce ochránit před tím, aby jej nepotkala nehoda.³²⁶ Pro posluchače, který by díky bodovému hodnocení dosáhl druhého místa, jsem připravila prachovku od sluhy Nilese. Tohoto sluhu je totiž možné v seriálu *Chůva k pohledání* často vidět právě s tímto úklidovým pomocníkem, pomocí něhož může předstírat práci (např. oprašovat drahé sošky) a zároveň poslouchat, co právě v soukromí či práci řeší jeho pán. Pro celkového vítěze kvízu jsem poté nachystala mísu koblíh od sluhy Saturnina, kterého dr. Vlach zařadil ve své teorii kavárna – člověk – mísa koblíh do třetí skupiny lidí, již začnou po nic netušících kavárenských hostech koblíhy házet.

Dále jsem posluchače plánovala aktivně zapojit do dění v rámci podvečera pomocí čtení několika komických dialogů ze seriálu *Chůva k pohledání* (vybíraných převážně se zřetelem k ukázání vztahu pána Maxwella a sluhy Nilese). Poslední interaktivní aktivita pro potenciální posluchače byla spojena se zásadní změnou v přípravě projektu. Po předběžném vytvoření seznamu hostů a zkušebním rozmístění nábytku v prostorách knihovny Jaroslava Havlíčka jsem byla nucena kvůli nedostatečné prostorové kapacitě konání podvečera přesunout do jiné budovy. Pro tyto účely jsem vybrala Základní školu a Mateřskou školu Studenec, kterou jsem sama navštěvovala, jelikož mi mohla nabídnout prostory s dostatečnou kapacitou a také pro elektronickou prezentaci a audiovizuální ukázky potřebnou promítací techniku. Celý projekt však nadále zůstal pod patronátem Městské knihovny Jaroslava Havlíčka. Kvůli výše popsané změně místa konání jsem tedy navíc vytvořila ještě tematické orientační cedulky, které jsem rozmístila po budově školy tak, aby přicházející posluchače navedly do správné místnosti.³²⁷

V rámci příprav literárního podvečera jsem se dále zaměřila na jeho propagaci. Vytvořila jsem proto pozvánky³²⁸ a událost na sociální síti Facebook. Pozvánky jsem zástupcům cílové skupiny, kterou tvořili bývalí pedagogové (především ti vyučující český jazyk), přátelé a rodina, předávala povětšinou osobně, jelikož považuji způsob přímé komunikace v naprosté většině situací za nejvhodnější. Potenciálním posluchačům,

³²⁶ Tato cena odkazovala ke scénám, kdy Truffaldino lhal svým pánům o smrti pánů předchozích – viz např. rozhovor Florinda a Truffaldina: „*Florindo: A na co umřel? – Truffaldino: Potkala ho nehoda a na místě bylo po něm.*“

GOLDONI, Carlo a Johana, KUDLÁČKOVÁ. *Carlo Goldoni, Sluha dvou pánů: komedie o dvou částech: premiéra v Národním divadle 22. září 1994*. Praha: Národní divadlo, 1994. ISBN 80-901074-6-X, s. 119.

³²⁷ Dvě z těchto cedulek jsou umístěny v příloze F.

³²⁸ Viz příloha A.

keré se mi nepodařilo osobně zastihnout, jsem vytvořené pozvánky poslala v elektronické verzi pomocí e-mailu. Pozvánky do události na sociální síti Facebook jsem rozeslala především širšímu okruhu přátel a známých, se kterými jsem se neměla možnost v době příprav setkat, a proto bych zasíláním tištěných pozvánek pouze navyšovala finanční náklady na realizaci projektu. Do vytvořené internetové události jsem kromě pozvánky a obecných informací o projektu (kdo, kdy, kde a proč podvečer pořádá) umisťovala také část z kvízových otázek, abych v potenciálních posluchačích vzbudila zájem o akci a po dobu příprav projektu s nimi udržovala alespoň zprostředkovaný kontakt. Účastníci internetové události se mnou aktivně spolupracovali (odpovídali na otázky, reagovali na příspěvky apod.), což hodnotím velice kladně, neboť jsem doposud žádnou svoji akci tímto způsobem nepropagovala a veškeré možnosti internetové události jsem tak teprve objevovala.

Před samotnou realizací projektu, kterou jsem si již na začátku příprav stanovila na pátek 25. 1. 2019, bylo třeba ještě zajistit fotografa, připravit doprovodnou elektronickou prezentaci, zakoupit výše popsané ceny do soutěžního kvízu, obstarat dostatečné množství psacích potřeb pro vyplňování tohoto kvízu a připravit drobné občerstvení, které jsem inzerovala na pozvánkách. Vše potřebné se mi nakonec podařilo zajistit, a proto jsem v pátek 25. ledna v 18 hodin mohla uvítat posluchače na svém literárním podvečeru. Po úvodním slově jsem ihned navázala představováním první trojice sluhů – Saturnina, Truffaldina a Nilese. Po tomto informačním bloku následovala krátká pauza.

Po přestávce jsem přítomným posluchačům stejným způsobem představila zbývající trojici sluhů (Dobby, Švejek, Popelka) a rozdala soutěžní kvíz, abych zjistila, kolik informací o sluzích již věděli či si z mého výkladu nově zapamatovali. Po odevzdání vyplněných kvízů následovala druhá krátká pauza, během níž jsem odpovědi posluchačů vyhodnotila a obodovala. Poté následovalo vyhlášení vítězů. Na 1. místě se umístili dva výherci, což ovšem rozhodně nebylo ke škodě, neboť Saturninova mísa koblih čítající 20 kusů tohoto sladkého pečiva byla spravedlivě rozdělena mezi oba účastníky. Po vyhlášení výsledků kvízu a předání cen jsem se s posluchači rozloučila, poděkovala jim za účast a aktivní spolupráci a uvedla místnost, ve které se podvečer konal, zpět do původního stavu.

Než přikročím k celkovému zhodnocení uskutečněného literárního podvečeru, ráda bych zde uvedla ještě několik slov k jeho plánovanému a reálnému rozpočtu. Jelikož jsem od počátku koncipovala svůj praktický projekt jako akci spíše komorní, nebylo zapotřebí (a kvůli nízkým předpokládaným nákladům ani nebylo možno) žádat

o grant podporující kulturní projekty. Realizaci podvečeru totiž podpořila ZŠ a MŠ Studenec poskytnutím prostor s potřebným vybavením a se stejnou vstřícností k mému projektu přistoupila i Městská knihovna Jaroslava Havlíčka v Jilemnici (viz zapůjčení knih, petrolejových lamp atd.). Dokumentaci projektu poté provedl amatérský fotograf z řad rodiny a známých. Veškeré finanční prostředky, které jsem plánovala do projektu vložit, jsem tedy mohla rozdělit pouze na zajištění tisku pozvánek (120 Kč), tematických cen do soutěžního kvízu (359 Kč) a pořízení surovin pro přípravu občerstvení (251 Kč).

Abych nekončila zprávu o tomto projektu negativně, budu se v následujícím celkovém zhodnocení věnovat nejprve objeveným chybám a až poté pozitivním poznatkům. Prvním bodem, který bych při případné příští realizaci projektu pozměnila, je rozsah výkladu a s tím související časová náročnost dané akce. Původně jsem předpokládala, že posluchači stráví na podvečeru přibližně 1,5 hodiny. Reálný čas tento předpoklad o něco málo přes půl hodiny překonal. Do této doby jsou však započítány i obě pauzy, hodnocení kvízů a předávání cen. Pro některé posluchače však byla tato doba viditelně již příliš dlouhá, a proto bych pro příště při stejném způsobu přípravy akce představila pouze tři až čtyři sluhy místo původních šesti, abych plně udržela pozornost všech účastníků po celou délku podvečera.

Druhým bodem je poté nižší účast způsobená výběrem data a času konání. Pro uskutečnění svého projektu jsem pátek 25. ledna a šestou hodinu večerní vybrala především proto, že v tento čas bývá většina lidí již mimo svá pracoviště a zvolí tuto dobu právě pro návštěvu některé kulturní akce. Bohužel jsem však ve svém plánu dostatečně nepamatovala na hrozbu nachlazení související se zimním obdobím, možnost účasti pedagogů na lyžařských výcvicích či účast potenciálních posluchačů mého projektu na maturitní plesech středních škol. Pro příště bych proto před definitivním určením termínu konání akce zkusila za účelem zajištění větší účasti např. pomocí dotazníku na sociální síti Facebook zjistit od předpokládaných účastníků preference týkající se data a hodiny konání projektu.

Celkově však mohu hodnotit tento literární podvečer jako akci více než úspěšnou. Posluchači se při poskytování zpětné vazby vyjadřovali velice kladně a s nadšením, a přestože účast nebyla zcela podle mých představ, nesl se podvečer ve velmi příjemném duchu. Pozitivní ohlasy na akci navíc podporují nabídky na znovu uskutečnění podvečeru, jež jsem dostala nejen od Městské knihovny Jaroslava Havlíčka.

14 Seznam použitých zdrojů

Primární:

Literatura

- GOLDONI, Carlo a Johana, KUDLÁČKOVÁ. *Carlo Goldoni, Sluha dvou pánů: komedie o dvou částech: premiéra v Národním divadle 22. září 1994*. Praha: Národní divadlo, 1994. ISBN 80-901074-6-X.
- HAŠEK, Jaroslav. *OSUDY DOBRÉHO VOJÁKA ŠVEJKA za světové války*. 3.vydání. Praha: PRÁCE, 1955.
- HAŠEK, Jaroslav. *Neznámé osudy dobrého vojáka Švejka: Švejk před Švejkem*. Výbor uspořádal Jindřich BEŠTA. Praha: Práce, 1983.
- CHALOUPKA, Otakar. *Padesát pohádek východočeských autorů*. Hradec Králové: Kruh, 1981.
- JIROTKA, Zdeněk. *Saturnin*. Vydání patnácté, v nakladatelství Šulc a spol. druhé. Praha: Šulc a spol., 2000. ISBN 80-7244-025-X.
- MACEK, Miroslav. *Saturnin se vrací*. Praha: NAKLADATELSTVÍ XYZ, 2017. ISBN 978-80-7505-836-2.
- NĚMCOVÁ, Božena. *Báchorky*. Vydání 2. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958.
- ROWLING, J. K. *Harry Potter a Kámen mudrců*. Praha: Albatros, 2008. ISBN 978-80-00-02223-9.
- ROWLING, J. K. *Harry Potter a Tajemná komnata*. Praha: Albatros, 2008. ISBN 978-80-00-02223-9.
- ROWLING, J. K. *Harry Potter a vězeň z Azkabanu*. Praha: Albatros, 2008. ISBN 978-80-00-02223-9.
- ROWLING, J. K. *Harry Potter a Ohnivý pohár*. Praha: Albatros, 2008. ISBN 978-80-00-02223-9.
- ROWLING, J. K. *Harry Potter a Fénixův řád*. Praha: Albatros, 2008. ISBN 978-80-00-02249-9.
- ROWLING, J. K. *Harry Potter a princ dvojí krve*. Praha: Albatros, 2008. ISBN 978-80-00-02249-9.
- ROWLING, J. K. *Harry Potter a relikvie smrti*. Praha: Albatros, 2008. ISBN 978-80-00-02249-9.
- WODEHOUSE, P. G. *Případů se ujímá Jeeves*. Praha: Mladá fronta, 1983.

Audiovizuální zdroje

- *Dobrý voják Švejk* [film]. Režie Karel STEKLÝ. Československo, 1956.
- GOLDONI, Carlo. *Sluha dvou pánů* [videozáznam dostupný online]. Záznam představení z Národního divadla z roku 2000. Praha: Česká televize, 2000. Cit.: 15. 5. 2019. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=-MxNTz3ZC0c>
- *Harry Potter a Fénixův řád* [Harry Potter and the Order of the Phoenix] [film.] Režie David YATES. USA/Velká Británie, 2007.
- *Harry Potter a Kámen mudrců* [Harry Potter and the Philosopher's stone] [film.] Režie Chris COLUMBUS. USA/Velká Británie, 2001.

- *Harry Potter a Ohnivý pohár* [Harry Potter and the Goblet of Fire] [film]. Režie Mike NEWELL. USA/Velká Británie, 2005.
- *Harry Potter a princ dvojí krve* [Harry Potter and the Half-Blood Prince] [film]. Režie David Yates. USA/Velká Británie, 2009.
- *Harry Potter a relikvie smrti – část 1* [Harry Potter and the Deathly Hallows – Part 1] [film]. Režie David YATES. USA/Velká Británie, 2010.
- *Harry Potter a relikvie smrti – část 2* [Harry Potter and the Deathly Hallows – Part 2] [film]. Režie David YATES. USA/Velká Británie, 2011.
- *Harry Potter a Tajemná komnata* [Harry Potter and the Chamber of Secrets] [film]. Režie Chris COLUMBUS. USA/Velká Británie, 2002.
- *Harry Potter a vězeň z Azkabanu* [Harry Potter and the Prisoner of Azkaban] [film]. Režie Alfonso CUARÓN. USA/Velká Británie, 2004.
- *Chůva k pohledání*. 11. díl 1. série. A Plot for Nanny [epizoda televizního seriálu]. USA, CBS, 1993–1994. Prima LOVE, 23. 8. 2018 15:10.
- *Chůva k pohledání*. 7. díl 2. série. A Star Is Unborn [epizoda televizního seriálu]. USA, CBS, 1994–1995. Prima LOVE, 01. 09. 2018 15:10.
- *Chůva k pohledání*. 16. díl 2. série. Canasta Masta [epizoda televizního seriálu]. USA, CBS, 1994–1995. Prima LOVE, 05. 09. 2018 15:10.
- *Chůva k pohledání*. 5. díl 2. série. Curse of the Grandmas [epizoda televizního seriálu]. USA, CBS, 1994–1995. Prima LOVE, 31. 08. 2018 15:10.
- *Chůva k pohledání*. 26. díl 4. série. Fran's Gotta Have It [epizoda televizního seriálu]. USA, CBS, 1996–1997. Prima LOVE, 06. 10. 2018 15:40
- *Chůva k pohledání*. 21. díl 1. série. Franny's Choice [epizoda televizního seriálu]. USA, CBS, 1993–1994. Prima LOVE, 27. 8. 2018 15:35.
- *Chůva k pohledání*. 14. díl 2. série. I've Got a Secret [epizoda televizního seriálu]. USA, CBS, 1994–1995. Prima LOVE, 04. 09. 2018 15:10.
- *Chůva k pohledání*. 21. díl 3. série. Liz Taylor's Black Pearls [epizoda televizního seriálu]. USA, CBS, 1995–1996. Prima Love, 21. 09. 2018 15:10.
- *Chůva k pohledání*. 1. díl 1. série. Pilot [epizoda televizního seriálu]. USA, CBS, 1993–1994. Prima LOVE, 18. 8. 2018 15:10.
- *Chůva k pohledání*. 6. díl 1. série. The Butler, the Husband, the Wife and Her Mother [epizoda televizního seriálu]. USA, CBS, 1993–1994. Prima LOVE, 20. 8. 2018 15:40.
- *Chůva k pohledání*. 13. díl 1. série. The Family Plumbing [epizoda televizního seriálu]. USA, CBS, 1993–1994. Prima LOVE, 24. 08. 2018 15:40.
- *Chůva k pohledání*. 18. díl 1. série. The Gym Teacher [epizoda televizního seriálu]. USA, CBS, 1993–1994. Prima LOVE, 27. 08. 2018 15:05.
- *Chůva k pohledání*. 10. díl 6. série. The Hanukkah Story [epizoda televizního seriálu]. USA, CBS, 1998–1999. Prima LOVE, 22. 10. 2018 12:40.
- *Chůva k pohledání*. 22. díl 3. série. The Hockey Show [epizoda televizního seriálu]. USA, CBS, 1995–1996. Prima LOVE, 21. 09. 2018 15:40.
- *Chůva k pohledání*. 11. díl 6. série. The In-Law Who Came Forever [epizoda televizního seriálu]. USA, CBS, 1998–1999. Prima LOVE, 23. 10. 2018 12:10.
- *Chůva k pohledání*. 11. díl 1. série. The Show Must Go On [epizoda televizního seriálu]. USA, CBS, 1993–1994. Prima LOVE, 23. 08. 2018 15:40.

- *Chůva k pohledání*. 1. díl 4. série. The Tart with Heart [epizoda televizního seriálu]. USA, CBS, 1996–1997. Prima LOVE, 24. 09. 2018 15:10.
- *Chůva k pohledání*. 9. díl 3. série. The Two Mrs. Sheffield [epizoda televizního seriálu]. USA, CBS, 1995–1996. Prima LOVE, 15. 09. 2018 15:05.
- *Chůva k pohledání*. 5. díl 3. série. Val's Apartment [epizoda televizního seriálu]. USA, CBS, 1995–1996. Prima LOVE, 13. 09. 2018 15:20.
- *Chůva k pohledání*. 5. díl 5. série. The X-Niles [epizoda televizního seriálu]. USA, CBS, 1997–1998. Prima LOVE, 09. 10. 2018 15:15.
- *The Nanny*. USA, CBS, 1993–1999.
- *Popelka* [film]. Režie Vlasta JANEČKOVÁ. Československo, 1969.
- *Poslušně hlásím* [film]. Režie Karel STEKLÝ. Československo, 1957.
- *Saturnin* [televizní seriál]. Režie Jiří VĚRČÁK. Česko, 1994.
- *Saturnin* [film]. Režie Jiří Věřčák. Česká republika, 1994.
- *Tři oříšky pro Popelku* [film]. Režie Václav Vorlíček. Československo/Německá demokratická republika, 1973.

Sekundární:

Literatura

- BECKER, Udo. *Slovník symbolů*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-612-8.
- BLAŽÍČEK, Přemysl. *Haškův Švejk*. Praha: Československý spisovatel, 1991. ISBN 80-202-0294-3.
- CALCUTT, Andrew a Richard SHEPHARD. *Cult fiction: průvodce po kultovním románu*. Praha: Volvox Globator, 1999. ISBN 80-7207-301-X.
- CERVANTES SAAVEDRA, Miguel de. *Důmyslný rytíř don Quijote de la Mancha*. Praha: Vyšehrad, 1952.
- ČERNOUŠEK, Michal. *Děti a svět pohádek*. Praha: Albatros, 1990. ISBN 80-00-00060-1.
- FIELD, Syd. *Jak napsat dobrý scénář: Základy scenáristiky*. Praha: Rybka Publishers, 2007. ISBN 80-87067-65-7
- FOŘT, Bohumil. *Literární postava: Vývoj a aspekty naratologických zkoumání*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2008. ISBN 978-80-85778-61-8.
- GOLDONI, Carlo. *Sluha dvou pánů*. 2. vyd. Praha: Artur, 2009. Edice D. ISBN 978-80-87128-27-5.
- GRIMM, Jacob a Wilhelm, GRIMM. *Německé pohádky*. Praha: Státní nakl. krás. lit. a um., 1961.
- JEDLIČKA, Josef. *České typy: aneb Poptávka po našem hrdinovi*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 1992. ISBN 80-900609-8-6.
- KRATOCHVÍL, Karel. *Komedie dell'arte doma i za hranicemi: fakta, poznámky, podněty*. Praha: Divadelní ústav, 1973.
- KRONZEK, Allan Zola a Elizabeth, KRONZEK. *Škola čarodějů: průvodce magickým světem Harryho Pottera*. Praha: Rybka Publishers, 2002. ISBN 80-86182-59-2/80-242-0743-5.
- LA BOÉTIE, Étienne de a Michel de MONTAIGNE. *Rozprava o dobrovolném otroctví*. Praha: Rybka Publishers, 2011. ISBN 978-80-87067-27-7.

- MEJSTRŮK, Vladimír. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost: s Dodatkem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky*. Vyd. 3., opr. Praha: Academia, 2003. ISBN 80-200-1080-7.
- NIKOLSKIJ, Sergej. *V Haškových stopách za Josefem Švejkem*. České Budějovice: Společnost pro kulturní dějiny ve spolupráci s Novou tiskárnou Pelhřimov, 2012. ISBN 978-80-904446-8-3.
- PILAŘ, Martin. *VRABEC V HRSTI: aneb Kliše v literatuře*. Praha 5: Dokořán, 2005. ISBN 80-7363-021-4.
- REVENSON, Jody. *Bestiář Harryho Pottera*. Praha: Slovart, 2015. ISBN 978-80-7391-981-8.
- SLUNČÍK, Václav. *Sitcom: vývoj a realizace*. Praha: Nakladatelství Akademie múzických umění v Praze, 2010. ISBN 978-80-7331-192-6.
- TODOROV, Tzvetan. *Poetika prózy*. Praha: TRIÁDA, 2000. ISBN 80-86138-27-5.
- TRÁVNÍČEK, František. *Slovník jazyka českého*. 4. vyd. Praha: Slovanské nakladatelství, 1952.

Elektronické zdroje

- ABBOTT, Denise. Enter Winning: Perseverance, creativity and a lot of serendipity have propelled "The Nanny and star Fran Drescher to comedic heights [online]. *Hollywood Reporter* [cit. 28. 05. 2019]. Dostupné z: <https://web.archive.org/web/20070823140259/http://home.frognet.net/~ritchie/hreenterwinning.htm>
- ANGERMANNOVÁ, Andrea. Natočte remake Popelky s německými herci, nabídli Vorlíčkovi. Odmítl. [online]. *iDnes.cz* [cit. 28. 05. 2019]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/usti/zpravy/rozhovor-s-reziserem-vorlickem-o-popelce.A121222_1869995_usti-zpravy_alh
- ČERMÁK, Libor. Mystéria pražského Jezulátka [online]. *liborcermak.blog.idnes.cz* [cit. 28. 05. 2019]. Dostupné z: <https://liborcermak.blog.idnes.cz/blog.aspx?c=378557>
- ČESKÁ TELEVIZE. Jak se žilo... - Služebnictvo [online]. 2014 [cit. 06. 02.2019]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/specialy/prvorepublikovyzpravodaj/clanek/102-jak-se-zilo-služebnictvo/>
- ČTK. Autor slavného Saturnina zemřel [online]. *iDNES.cz/Kultura* [cit. 03. 06. 2019]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/kultura/literatura/autor-slavneho-saturnina-zemrel.A030412_171604_literatura_itu
- Dobrý voják Švejk [online]. *filmovyprehled.cz* [cit.28.05.2019]. Dostupné z: <http://www.filmovyprehled.cz/cs/film/396264/dobry-vojak-svejk>
- Dobrý voják Švejk [online]. *filmovyprehled.cz* [cit.28.05.2019]. Dostupné z: <http://www.filmovyprehled.cz/cs/film/395365/dobry-vojak-svejk>
- Dobrý voják Švejk [online]. *filmovyprehled.cz* [cit.28.05.2019]. Dostupné z: <http://www.filmovyprehled.cz/cs/film/395549/dobry-vojak-svejk>
- FAIRBANK, John F. *Dějiny Číny* [online]. Praha: Lidové noviny, 1998. [cit. 01. 04. 2019]. ISBN 80-7106-249-9. Dostupné z: http://cesty.in/lib/exe/fetch.php?media=d_jiny-_iny.pdf

- GUZEVA, Alexandra. 10 popular Russian TV series that borrowed heavily from abroad [online]. *RUSSIA BEYOND* [cit. 28. 05. 2019]. Dostupné z: https://www.rbth.com/arts/2017/08/09/10-TV-series-borrowed-abroad_819522
- HUBIČKA, Jiří. Zděnek Jirotko – vzpomínka na skvělého vypravěč [online]. *Archiv rozhlasu* [cit. 28. 05. 2019]. Dostupné z: https://www.rozhlas.cz/archiv/portrety/_zprava/1000368
- Chůva k pohledání (1993–1999): Awards [online]. *IMDb* [28. 05. 2019]. Dostupné z: <https://www.imdb.com/title/tt0106080/awards>
- Chůva k pohledání [online]. *chuva.estranky.cz* [cit. 28. 05. 2019]. Dostupné z: <http://www.chuva.estranky.cz/clanky/celebrity-v-serialu.html>
- Chůva k pohledání [online]. *Serialzone* [cit. 28. 05. 2019]. Dostupné z: <https://www.serialzone.cz/serial/chuva-k-pohledani/epizody/>
- JANSOVÁ, Iveta. Populární kultura. *MEDKULT (MÉDIA A KULTURA * MEDIÁLNÍ KULTURA * MEDIÁLNÍ A KULTURÁLNÍ STUDIA)* [online]. [cit. 29. 05. 2019]. Dostupné z: <http://medkult.upmedia.cz/Keywords/popularni-kultura/>
- Jáchym TOPOL [online]. *revolverrevue.cz*. [cit. 29. 05. 2019]. Dostupné z: <http://revolverrevue.cz/jachym-topol>
- Josef Lada [online]. *Česká televize* [cit. 30. 05. 2019]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/lide/josef-lada/>
- Kniha mého srdce [online]. *Česká televize* [cit. 30. 05. 2019]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10214215895-kniha-meho-srdce>
- KRÁL, Petr a Vojtěch, KOVAL. Národní divadlo po 22 letech stahuje Sluhu dvou pánů [online]. *Radiožurnál* [cit. 28.05.2019]. Dostupné z: <https://radiozurnal.rozhlas.cz/narodni-divadlo-po-22-letech-stahuje-sluhu-dvou-panu-6226926>
- KŘIPAC, Jan. Dobrý voják Švejk [online]. *filmovyprehled.cz* [30. 05. 2019]. Dostupné z: <http://www.filmovyprehled.cz/cs/revue/detail/dobry-vojak-svejk>
- KURFIŘTOVÁ, Eva. *Ženské domácí služebnictvo v českých zemích (od 60. let 19. století do období první republiky)* [online]. Pardubice, 2012 [cit. 06. 02. 2019]. Diplomová. Univerzita Pardubice. Dostupné z: <https://dk.upce.cz/handle/10195/49033>.
- KUTÁLKOVÁ, Petra. *Novodobé otroctví* [online]. [cit. 29. 05. 2019]. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/zvha/973/NOVODOBE-OTROCTVI.html/>
- LEVY, Clifford J. Still Married, With Children, but in Russian [online]. *The New York Times* [cit. 28. 05. 2019]. Dostupné z: <https://www.nytimes.com/2007/09/10/world/europe/10sitcom.html>
- List of The Nanny episodes [online]. *Wikipedia* [cit. 28. 05. 2019]. Dostupné z: https://simple.m.wikipedia.org/wiki/List_of_The_Nanny_episodes
- List of foreign adaptation of The Nanny [online]. *Wikipedia* [cit. 28. 05. 2019]. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_foreign_adaptations_of_The_Nanny
- LUKÁŠOVÁ, Jana. *Sřet hodnotného umění a televizní popkultury* [online]. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Seminář estetiky, 2010, [cit. 31. 05. 2019]. Vedoucí diplomové práce Mgr. Ondřej Krajtl. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/gh6ms/hodnota_umeni_v_televizni_popkulture_peta_I._spravna.pdf

- MACIAS, Ernest. The Nanny: Where Are They Now? [online]. *ew.com* [28. 05. 2019]. Dostupné z: <https://ew.com/tv/the-nanny-where-are-they-now/>
- MACHEK, Václav a Bohuslav, HAVRÁNEK. Hradečtí „votroci“. *Naše řeč* [online]. 1951, 35 (7-8), 134-138 [cit. 29. 05. 2019]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4248>
- Meet the cast [online]. *The Nanny Home Page* [28. 05. 2019]. Dostupné z: <http://www.thenanny.com/nannycast.html>
- Napoleonovo charisma [online]. *Československá napoleonská společnost* [cit. 28. 05. 2019]. Dostupné z: <http://napoleonska-spolecnost.cz/historie/napoleonovo-charisma>
- *Nezáviděníhodný osud otroků a sluhů* [online]. [cit. 29. 05. 2019]. Dostupné z: <http://masch.blog.cz/0706/nezavidenihodny-osud-otroku-a-sluhu>
- NOVOTNÝ, Michal. Kultovní [online]. *Český rozhlas Region – Praha a střední Čechy* [cit. 29. 05. 2019]. Dostupné z: <https://region.rozhlas.cz/kultovni-7290242>
- OPELÍK, Jiří. Zdeněk Jirotko [online]. *Slovník české literatury* [cit. 28. 05. 2019]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1247&hl=Zden%C4%9Bk+Jirotko>
- *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. 18. Navary-Oživnutí. Praha: J. Otto, 1902, s. 972–977 [online]. [cit. 29. 05. 2019]. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/nkp/view/uuid:6e99bf30-e6e0-11e4-a794-5ef3fc9bb22f?page=uuid:25e97cf0-05b0-11e5-97f4-5ef3fc9ae867>
- PILAŘ, Martin. Cult fiction a česká alternativní literatura [online]. *Literární noviny* [cit. 29. 05. 2019]. Dostupné z: <https://www.osu.cz/dokumenty/monitoringmedii/830.pdf>
- Příspěvatelé Wikipedie. Kult osobnosti [online]. *Wikipedie: Otevřená encyklopedie* [cit. 01. 02. 2019]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Kult_osobnosti&oldid=16709329
- Příspěvatelé Wikipedie. Populární kultura [online]. *Wikipedie: Otevřená encyklopedie* [cit. 29. 05. 2019]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Popul%C3%A1rn%C3%AD_kultura
- Příspěvatelé Wikipedie. Masová kultura [online]. *Wikipedie: Otevřená encyklopedie* [cit. 29. 05. 2019]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Masov%C3%A1_kultura
- REDAKCE. Mučení dívek v Číně. Tradice ovazování nohou zničila zdraví 50 generací žen [online]. *National Geographic Česko* [cit. 01. 04. 2019]. Dostupné z: <https://www.national-geographic.cz/clanky/muceni-divek-v-cine-tradice-ovazovani-nohou-znicila-zdravi-50-generacim-zen.html>
- Saturnin [online]. *filmovyprehled.cz* [cit. 28. 05. 2019]. Dostupné z: <http://www.filmovyprehled.cz/cs/film/8254/saturnin>
- Saturnin (přehled dílů) [online]. *Česká televize* [cit. 30. 05. 2019]. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/879375-saturnin/dily/vysilani/>
- Saturnin (všechna vysílání pořadu v archivu) [online]. *Česká televize* [cit. 30. 05. 2019]. Dostupné z: [https://www.ceskatelevize.cz/tv-program/hledani/?filtr\[IDEC\]=29435792203&filtr\[obdobi\]=archiv](https://www.ceskatelevize.cz/tv-program/hledani/?filtr[IDEC]=29435792203&filtr[obdobi]=archiv)
- Seznam představení [online]. *Národní divadlo* [cit. 30. 05. 2019]. Dostupné z: <http://archiv.narodni->

divadlo.cz/default.aspx?jz=cs&dk=SeznamPredstaveni.aspx&sz=0&ic=1465&ju=0&pn=254affcc-cb43-4078-86fe-c5544619cf67

- Sluha dvou pánů (Činohra) [online]. *Národní divadlo* [cit.28.05.2019]. Dostupné z: <http://archiv.narodni-divadlo.cz/default.aspx?jz=cs&dk=Predstaveni.aspx&pr=111697&sz=0&fo=AUT&ju=608&abc=0&pn=456affcc-f403-4000-aaff-c11223344aaa>
- Sluha dvou pánů (Činohra) [online]. *Národní divadlo* [cit. 30. 05. 2019]. Dostupné z: <http://archiv.narodni-divadlo.cz/print.aspx?jz=cs&dk=Predstaveni.aspx&pr=6745>
- Sluha dvou pánů na ČT i na DVD [online]. *Česká televize* [cit. 28.05.2019]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/kultura/1286408-sluha-dvou-panu-na-ct-i-na-dvd>
- ŠTĚPÁSTKA, Tomáš. Miroslav Donutil se rozloučil se Sluhou dvou pánů i Národním divadlem [online]. *iDNES.cz/Kultura* [cit. 28. 05. 2019]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/kultura/divadlo/sluha-dvou-panu-konec.A161228_073040_divadlo_ts
- ŠTĚPÁNEK, Tomáš. *Římské náboženství v době královské* [online]. Brno, 2011 [cit. 31. 05. 2019]. Bakalářská práce. Masarykova univerzita. Fakulta filozofická. Historický ústav. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/s8pay/Bakalarska_prace.pdf
- ŠVEJDOVÁ, Tereza a Anna, Kudrnová, Anna. Pavel Medek: Chybám se vyhnout nedá [online] *Ábíčko.cz* [cit. 31. 05. 2019]. Dostupné z: <https://www.abicko.cz/clanek/casopis-abc/7908/pavel-medek-chybam-se-vyhnout-neda.html>
- The Nanny [online]. *Wikipedia* [cit. 28. 05. 2019]. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/The_Nanny
- The Nanny: Awards [online]. *FAMOUSFIX* [28. 05. 2019]. Dostupné z: <https://www.famousfix.com/topic/the-nanny/awards>
- The Nanny [online]. *Wikipedia* [cit. 28. 05. 2019]. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/The_Nanny#cite_note-11
- The Nanny (1993-1999) [online]. *IMDb* [cit. 28. 05. 2019]. Dostupné z: <https://m.imdb.com/title/tt0106080/trivia>
- Tajemství Tří oříšků: těhotná Popelka [online]. *tv.idnes.cz* [cit. 28. 05. 2019]. Dostupné z: https://tv.idnes.cz/spolecnost/tajemstvi-tri-orisku-tehotna-popelka.V181213_163510_idnestv_togr
- Tři oříšky pro Popelku [online]. *filmovyprehled.cz* [cit. 28.05.2019]. Dostupné z: <http://www.filmovyprehled.cz/cs/film/396983/tri-orisky-pro-popelku>
- VODÁKOVÁ, Alena. Kult [online]. *Sociologická encyklopedie* [cit. 28. 05. 2019]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Kult>
- WEISS, Tomáš. Potter měl na překladatele štěstí... [online]. *KOSMAS* [cit. 28. 05. 2019]. Dostupné z: <https://www.kosmas.cz/oko/rozhovory/12569/potter-mel-na-prekladatele-stesti/>
- Za vznik Chůvy k pohledání může osud a let do Francie [online]. *love.iprima.cz* [cit. 28. 05. 2019]. Dostupné z: <https://love.iprima.cz/chuva-k-pohledani/za-vznik-chuvy-k-pohledani-muze-osud-a-let-do-francie>

- Zemřel Václav Vorlíček. Celý život jsem dělal jen to, co mě bavilo, vzpomínal v DVTV [online]. *Aktuálně.cz/Video* [cit. 28. 05. 2019]. Dostupné z: [https://video.aktualne.cz/dvtv/cely-zivot-jsem-delal-jen-to-co-me-bavilo-vzpominal-v-dvtv-r/r\[~0fc51a3a2a2111e9aaa70cc47ab5f122/?redirected=1559291613](https://video.aktualne.cz/dvtv/cely-zivot-jsem-delal-jen-to-co-me-bavilo-vzpominal-v-dvtv-r/r[~0fc51a3a2a2111e9aaa70cc47ab5f122/?redirected=1559291613)

Audiovizuální zdroje

- *Když Burian prášil* [film]. Režie Martin FRIČ. Československo, 1940.
- *Mrazík* [Morozko] [film]. Režie Alexandr ROU. Sovětský svaz, 1964.
- *Madam služebná* [Madame] [film]. Režie Amanda STEHRS. Francie, 2017.
- *Návštěvníci* [Les Visiteurs] [film]. Režie Jean-Marie POIRÉ. Francie, 1992.

Fotografie Nilese

- *milkulin.blog.cz* [online]. [cit. 31.5.2019]. Dostupné z: http://nd01.jxs.cz/328/263/6bac4b244f_13389321_o2.jpg
- *Osobnosti.cz* [online]. [cit. 31.5.2019]. Dostupné z: [https://imagebox.cz.osobnosti.cz/foto/niles/niles.jpg](https://imagebox.cz/osobnosti.cz/foto/niles/niles.jpg)

15 Seznam příloh

Příloha A – obr. 1 – pozvánka na literární podvečer

Příloha B – vzorový soutěžní kvíz

Příloha C – obr. 2 – úvodní slovo při zahájení podvečeru

obr. 3 – představování sluhy Truffaldina

Příloha D – obr. 4 – posluchači vyplňují soutěžní kvíz

obr. 5 – cena pro vítěze – mísa koblih od Saturnina

Příloha E – obr. 6 – předávání ceny za 2. místo – prachovka od Nilese

obr. 7 – výherci soutěžního kvízu přemýšlejí, co dle teorie dr. Vlacha (kavárna – člověk – mísa koblih) udělají se svou výhrou

Příloha F – obr. 8 – tematická orientační cedulka (Saturnin)

obr. 9 – tematická orientační cedulka (Švejk)

Příloha G – obr. 10 – sluha Niles

obr. 11 – skupinové foto hlavních postav ze seriálu *Chůva k pohledání* (nahore Niles, dále zleva: chůva Fran Fine, Nilesův šéf Maxwell Scheffield, jeho obchodní partnerka C. C. Babcock, dále Maxwellova starší dcera Maggie, mladší dcera Grace a syn Brighton)

Kultovní sluhové zazáří ve světle petrolejových lamp

Městská knihovna Jaroslava Havlíčka Vás srdečně
zve na literární podvečer s tématem:
„Postava sluhy v kultovních dílech“.

Akce se uskuteční v rámci cyklu
„Večery pod petrolejovou lampou“
v ZŠ a MŠ Studenec
25. ledna 2019 od 18 hodin.

 občerstvení zajištěno

 Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta

Obrázek 1 – pozvánka na literární podvečer

Soutěžní kvíz

Saturnin

1. Kolik dílů má seriálová verze knihy „Saturnin“?
 - a) 2
 - b) 3
 - c) 4

2. Po čem Saturnin vždycky toužil?
 - a) po bohatství
 - b) aby mu někdo sloužil
 - c) po dostávání rozkazů neobvyklého druhu

3. Co založil vypravěčův dědeček společně se Saturninem?
 - a) Kancelář pro výzkum neobvyklých chemických sloučenin
 - b) Kancelář pro dopadení nedostižných zločinců
 - c) Kancelář pro uvádění románových příběhů na pravou míru

4. Kdo je skutečným vlastníkem lodi, do které se na počátku příběhu Saturnin se svým pánem přestěhují?
 - a) vypravěčův dědeček
 - b) Saturnin
 - c) doktor Vlach

5. Do které skupiny (dle teorie doktora Vlacha – kavárna, člověk, mísa koblih) náleží Saturnin?
 - a) do 1. skupiny (nečinnost)
 - b) do 2. skupiny (radost z představy)
 - c) do 3. skupiny (čin)

Truffaldino

6. Kdo z ostatních herců vedle Miroslava Donutíla účinkoval v každé repríze hry „Sluha dvou pánů“?
 - a) Hana Ševčíková (komorná Smeraldina)
 - b) Jan Novotný (hostinský Brighella)

c) Alexej Pyško (Florindo Aretusi)

7. Z jaké postavy comedie dell'arte se vyvinula postava Truffaldina?
- a) z postavy Zanniho (sluha)
 - b) z postavy Magnifika (benátský kupec)
 - c) z postavy Brighelly (hostinský/kuchař)
8. Která z dam padne Truffaldinovi do oka a bude se s ní chtít zasnoubit?
- a) slečna Clarice
 - b) slečna Beatrice
 - c) slečna Smeraldina
9. Co servíruje Truffaldino jako dezert místo **puding**u?
- a) rudlík
 - b) pedig
 - c) pudlík
10. Je Truffaldino skutečně sluhou dvou **pánů**?
- a) jen částečně
 - b) ne
 - c) ano

Niles

11. O jakém povolání Niles v dětství snil?
- a) divadelní producent
 - b) realitní makléř
 - c) právník
12. Jaký český herec daboval postavu Nilese?
- a) Vladimír Brabec
 - b) Vladimír Čech
 - c) Vladimír Dlouhý
13. Koho si na konci 6. série Niles vezme?

- a) Fran Fine
 - b) Valerii Toriello
 - c) C. C. Babcock
14. Jaký vážný zdravotní problém Nilese během seriálu potká?
- a) infarkt
 - b) zánět slepého střeva
 - c) zlomená noha
15. Co Niles používá k nepozorovanému sledování dění v domě?
- a) intercom
 - b) naslouchátko
 - c) „štěnice“

Švejk

16. Jak zní Švejkovo křestní jméno?
- a) Jiří
 - b) Jaroslav
 - c) Josef
17. S kresbami jakého významného ilustrátora je spojena postava Švejka ve své knižní podobě?
- a) Adolfa Borna
 - b) Josefa Lady
 - c) Josefa Čapka
18. Jakou činností se Švejk zabýval ve svém volné čase?
- a) prodejem kradených a nečistokrevných psů
 - b) prodejem kradených šperků
 - c) prodejem obydlených bytů
19. Co pronese Švejk, když se od nadporučíka Lukáše dozví, že jedou na frontu? doplňte (celkem 7 slov):
 „Poslušně hlásím, pane obrlajtnant, že mám náramnou radost,“ odpověděl dobrý voják Švejk, „to bude , když voba spolu za a“
20. Kdo ve filmech „Dobrý voják Švejk“ a „Poslušně hlásím“ ztvárnil hlavní roli Švejka?
- a) Rudolf Hrušínský - starší

- b) Rudolf Hrušínský - mladší
- c) Rudolf Hrušínský - nejmladší

Dobby

21. Kdo byl Dobbyho prvním pánem?

- a) rodina Dursleyových
- b) profesor Brumbál
- c) rodina Malfoyových

22. Jakou má Dobby barvu očí?

- a) zelenou
- b) hnědou
- c) modrou

23. Jakou část oděvu má Dobby nejraději?

- a) čepici
- b) ponožky
- c) svetr

24. V jakých dílech knižní série o Harrym Potterovi se Dobby skutečně objevuje či se o něm alespoň více mluví?

- a) 1. díl (H. P. a Kámen mudrců), 2. díl (H. P. a Tajemná komnata), 3. díl (H. P. a vězeň z Azkabanu), 4. díl (H. P. a Ohnivý pohár), 5. díl (H. P. a Fénixův řád), 6. díl (H. P. a princ dvojí krve), 7. díl (H. P. a relikvie smrti)
- b) 2. díl (H. P. a Tajemná komnata), 4. díl (H. P. a Ohnivý pohár), 5. díl (H. P. a Fénixův řád), 6. díl (H. P. a princ dvojí krve), 7. díl (H. P. a relikvie smrti)
- c) 1. díl (H. P. a Kámen mudrců), 4. díl (H. P. a Ohnivý pohár), 5. díl (H. P. a Fénixův řád), 6. díl (H. P. a princ dvojí krve)

25. Co musí domácí skřítek vždy uposlechnout?

- a) vlastní intuici
- b) kouzelnický zákoník
- c) přímý rozkaz svého pána

Popelka

26. Kdo je autorem literární předlohy, podle které byl zpracován scénář k filmu „Tři oříšky pro Popelku“?

- a) Karel Jaromír Erben
- b) bratři Grimmové
- c) Božena Němcová

27. Jak také bývá tato literární předloha nazývána?

- a) O maličkém střevíčku
- b) O třech sestrách
- c) O chudé princezně

28. Proč byl Pavel Trávníček (princ) ve filmu „Tři oříšky pro Popelku předabován“?

- a) v době natáčení byl hlasově indisponován
- b) došlo k poškození nahrávky s jeho replikami
- c) podle režiséra měl velmi výrazný moravský přízvuk

29. Co najde Popelka ve třech oříšcích?

- a) tři krásné šaty
- b) tři páry bot
- c) tři lísková jádra

30. Jak přesně zněly tři hádanky, které dala Popelka princí?

1. Tváře umouněné od popela, ale
2. Klobouk s peřím, luk a kamizola, ale
3. Šaty s vlečkou, stříbrem vyšíváné, ale, jasný pane.

Příloha C

Obrázek 2 – úvodní slovo při zahájení podvečeru

Obrázek 3 – představování sluhy Truffaldina

Příloha D

Obrázek 4 – posluchači vyplňují soutěžní kvíz

Obrázek 5 – cena pro vítěze – mísa koblíh od Saturnina

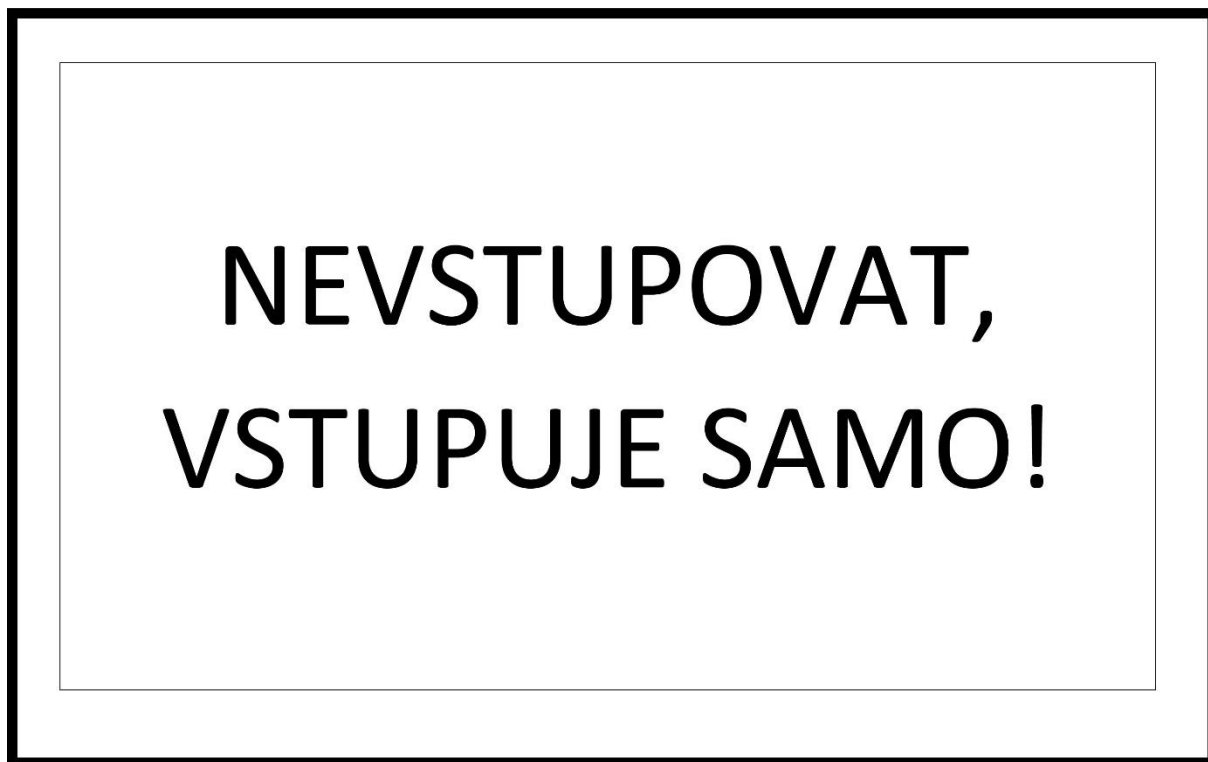
Příloha E

Obrázek 6 – předávání ceny za 2. místo – prachovka od Nilese

Obrázek 7– výherci soutěžního kvízu přemýšlejí, co dle teorie dr. Vlacha (kavárna – člověk – mísa koblíh) udělají se svou výhrou

Obrázek 8 – tematická orientační cedulka (Saturnin)

Obrázek 9 – tematická orientační cedulka (Švejk)

Příloha G

Obrázek 10 – sluha Niles

Obrázek 11 – skupinové foto hlavních postav ze seriálu Chůva k pohledání